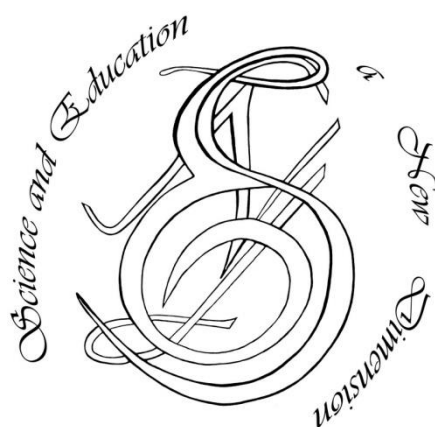

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

p-ISSN 2308-5258

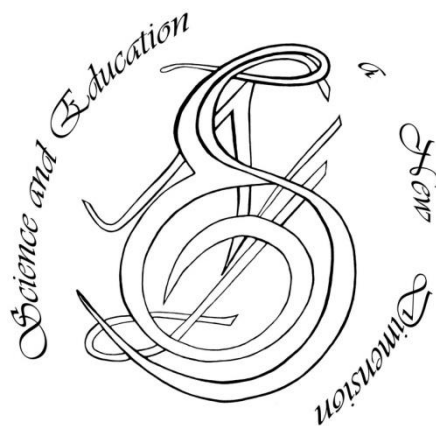
e-ISSN 2308-1996

VI(48), Issue 161, 2018 Apr.

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48>

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

Content

Інтертекстуальність у п'єсі Гельмута Байєрля "Пані Флінц" <i>О. І. Анхим</i>	7
Поетикальні аспекти повістей Олесья Гончара <i>Г. А. Авксентьєва</i>	11
Фемінне прочитання історії в сучасній українській романістиці: деміфологізація і поетика повсякденного <i>О. М. Башикірова</i>	15
Інтерпретація дискурсу як виду когнітивної діяльності людини <i>В. М. Богуцький</i>	20
Розрізнення синонімічних термінів у перекладі правового євролекту українською мовою <i>А. А. Чеботарьова</i>	23
Implementation of verbal and visual-graphic means of multimodality in "Captain America" comic book <i>М. R. Ivasyshyn</i>	27
Особливості мовного спілкування старших дошкільників в умовах сім'ї <i>Ф. Карагозлю (Геділ)</i>	31
Особливості візуальної поведінки лицеміра <i>А. Ю. Кондрук</i>	35
Міфологема моря у ліриці Василя Стуса та Арсенія Тарковського <i>В. В. Коротєєва</i>	39
Lexical Features of Arabic Internet Sayings for Women <i>А. О. Kucherenko</i>	44
Позиційна характеристика та функції епістемічних дискурсивних маркерів у ранньоновіанглійському теологічному дискурсі <i>Ю. В. Лисецька</i>	48
Способи вираження присудка у східноподільських говірках української мови <i>О. І. Сьоміна</i>	51
Specifics of Rendition of Ukrainian Realia in German-Language Academic Texts (Based On A. Jensen's Monograph Ein Ukrainisches Dichterleben) <i>У. Tkachenko</i>	54
Роль іронії у романах Гео Шкурупія «Жанна батальйонерка» і Дмитра Бузька «Голяндія» <i>І. V. Ткалич</i>	58
Функційно-семантичне навантаження часток у вираженні негативних емоцій у політичному дискурсі <i>М. О. Вінтонів, М. Н. Дорошенко</i>	61
Фразеологізми як мовне багатство (на матеріалі творів В. Нестайка) <i>Н. В. Вірич</i>	64
Концептуальні засади аналізу дискурсу <i>Н. С. Жмаєва, К. Є. Гохман</i>	68

Інтертекстуальність у п'єсі Гельмута Байєрля "Пані Флінц"

О. І. Анхим

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, Україна
Corresponding author. E-mail: ankhimoleksii@gmail.com

Paper received 02.04.18; Accepted for publication 06.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-01>

Анотація. У статті розглянуто інтертекстуальну площину п'єси Гельмута Байєрля "Пані Флінц" на внутрішньотекстовому й міжтекстовому рівнях. На матеріалі даного твору досліджено різні види інтертекстуальності та їх вплив на розуміння тексту. Прیدілено увагу значенню творчого діалогу Бертольта Брехта і Гельмута Байєрля щодо формування манери письма останнього.

Ключові слова: Гельмут Байєрль, інтертекстуальність, творчий діалог, епічний театр.

Вступ. Створюючи текст, автор входить у широкий діалоговий контекст літератур різних епох і вибудовує при цьому свою власну естетико-світоглядну позицію та художні форми, які сприяють найбільш чіткому її вираженню. Водночас такий діалог стосується не лише самих текстів, але й відповідних епох і культур, що уможливило розширення культурно-літературного контексту. Тому не дивно, що більшість вчених сходяться на думці, що інтертекстуальність, тобто властивість текстів установлювати зв'язки між собою, притаманна кожному тексту, адже, постійно знаходячись у взаємозв'язках і взаємодіях з іншими текстами, він свідомо чи несвідомо включає в себе відбитки більш ранніх творів і сам включається у твори інших авторів. Таким чином, розгляд текстів у їхній інтертекстуальній взаємодії сприяє не лише розумінню літературного процесу, але й характеристикі складних переплетінь у наявних текстах, що виявляється як на змістовному рівні, так і на рівні текстового цілого.

Зважаючи на це, теорія інтертекстуальності по праву знайшла своє особливе застосування при аналізі художніх текстів, де вона постає як важливий елемент творення самого тексту. Концепт "інтертекстуальність", в основу якого лягла теорія діалогізму М. Бахтіна, є одним із основних у сучасному літературознавстві, а його дослідженню, починаючи з 60-х років ХХ ст., присвячена велика кількість наукових розвідок. Зокрема, різні підходи і тлумачення категорій інтертексту та інтертекстуальності спостерігаються у працях Ю. Крістєвої, якій, власне, і належить авторство терміну, Р. Барта, Ж. Дерріди, Ж. Женетта, Ю. Лотмана, Н. Фатєєвої, Н. Корабльової, Н. Науменко, Л. Біловус та ін. Але, незважаючи на те, що детальний розгляд і дослідження інтертекстуальності припадає лише на другу половину ХХ ст., саме ж явище існувало завжди. Елементи запозичення можна виявити вже в Старому Завіті, античній літературі, творах епохи Відродження тощо. І справді, читаючи праці того чи іншого автора, можна виявити прямий чи опосередкований вплив на нього інших авторів і текстів, що проявляється на текстуальному, образному, сюжетному, жанровому, родовому та інших рівнях.

Огляд публікацій за темою. Незважаючи на значний творчий доробок німецького драматурга Гельмута Байєрля, його п'єси, як і сама особистість, залишаються практично недослідженими і невідомими українському читачеві. В контексті загального дослідження літератури НДР Г. Байєрлю, з огляду на яскраво виражений

ідеологічний характер його п'єс, не приділяли великої уваги, а його творчість згадувалася лише побіжно. Окремі, більш детальні дослідження, присвячені працям цього талановитого драматурга, можна зустріти здебільшого у радянській науковій літературі. Проте такі розвідки вчених-літературознавців не передбачали ґрунтовного аналізу інтертекстуального поля тої чи іншої п'єси драматурга.

Мета. Метою статті є виявлення найпоказовіших форм і типів інтертекстуальності у п'єсі Г. Байєрля "Пані Флінц", а також з'ясування їхнього значення у межах художнього цілого п'єси.

Матеріали і методи. Для виявлення внутрішньотекстових та міжтекстових взаємодій у байєрлівській п'єсі "Пані Флінц" (1961) була надана перевага текстуальному аналізу із застосуванням інтертекстуального підходу. При визначенні певних типів інтертекстуальності ми керувалися класифікацією транstekстуальних відношень, розробленою французьким літературознавцем Ж. Женеттом у праці "Палімпсести: література другого ступеня" (1982).

Результати та їх обговорення. Одним із прикладів наявності потужного інтертекстуального поля є п'єса німецького драматурга Гельмута Байєрля "Пані Флінц". Розгляд цього твору крізь призму інтертекстуальності показує, що на творчість письменника істотно вплинула брехтівська театральна теорія і практика. Саме опираючись на праці Бертольта Брехта та діалогізуючи з ним, Байєрль написав й інші свої відомі п'єси, зокрема "Констатацію" (1957) та "Іоанну із Дьобельну" (1969). Проте апогеєм творчості драматурга вважається все ж його твір "Пані Флінц", де за допомогою обробки відомої п'єси Б. Брехта "Матінка Кураж та її діти" (1938/1939), драматург показав дієвість брехтівських методів при зображенні нових суспільно-історичних обставин.

Насичення тексту даної праці різними типами інтертекстуальних зв'язків, що проявляються на власне інтертекстуальному (цитати, алюзії тощо), паратекстуальному, метатекстуальному, архітекстуальному тощо рівнях, є безумовним свідченням того, що байєрлівська п'єса багато в чому стала переосмисленням брехтівської драми-перестороги "Матінки Кураж та її діти", яка є найяскравішим втіленням теорії "епічного театру". Проте детальний розгляд п'єси в інтертекстуальному розрізі допомагає виявити міжтекстові взаємодії й з іншими працями Брехта, а також Біблією, філософією тощо.

Інтертекстуальність п'єси "Пані Флінц" виявляється передусім на рівні рецепції творчості Брехта, зокрема його епічного театру. Поряд із переосмисленням сюжету відомої п'єси Брехта Байерль вдається також до використання подібних образів, мотивів, моделей поведінки і т. д. Водночас автор і сам наголошував на зв'язку своєї п'єси "Пані Флінц" із "Матінкою Кураж" в одному зі своїх інтерв'ю: "Роздумуючи над написанням для Вайгель великої ролі, очевидним було відтворити зв'язок з тими великими ролями, які вона вже грала, особливо з Кураж. Таким чином, виникло просте або найвніше міркування: що було б з Кураж, якби вона діяла в умовах не війни, а сучасного миру, і що трапилося б з її дітьми, скільки їх у неї і т.д." [5, с. 57] (тут і далі переклад мій – О. А.). В цих словах Байерля вже проглядається його намір за допомогою просторово-часового підходу перенести головну героїню Брехта в сучасні умови. Таким чином, зважаючи на форму та зміст п'єси й коментар самого Байерля, виникає необхідність у детальному розгляді та порівнянні згаданих творів.

Отже, ідейна та сюжетна близькість обох п'єс, подібний підхід до трактування образів та використання елементів епізації драми свідчать про беззаперечний зв'язок п'єс Байерля і Брехта. Пані Флінц, прототипом якої стала героїня Брехта – матінка Кураж, також прагне відгородити своїх дітей від зовнішнього світу й у такий спосіб захистити їх від усіх небезпек, але так само зазнає поразки і втрачає дітей. Така проекція брехтівської "Матінки Кураж" на нову соціально-історичну дійсність – свідомий крок Г. Байерля.

Байерлівська Марта Флінц характеризується рядом властивостей, які вказують на її "спорідненість" із брехтівською Анною Фірлінг, тому не дивно, що уже в назві можна виявити інтертекстуальну спрямованість п'єси, адже тут драматург вдається до алузії, яка виявляється у формі алітерації прізвищ головних героїнь обох п'єс: Flinz – Fierling (Флінц – Фірлінг). Даний інтертекстуальний елемент поєднує два тексти на асоціативному та образному рівні, що інтертекстуально моделює інтерпретацію твору. У такий спосіб Байерль прагне наголосити насамперед на спільних рисах своєї героїні із героїнею Брехта, а саме: самовідданій любові до своїх дітей, сміливості й агресивності у суперечках з кожним, хитрості й впертості, за допомогою яких вона прагне здійснити свої наміри, відсутності рефлексії щодо вибору засобів, коли йдеться про те, щоб гарантувати успіх своїм діям, винахідливості тощо. Обидві героїні — звичайні люди з великою життєвою силою і практичним розумом, енергійні й працелюбні, а також дещо егоїстичні, коли йдеться про їхні власні інтереси. При цьому вони знаходяться осторонь політики (Флінц лише в кінці п'єси стає на бік партії). Безпосередній вплив Брехта на образ пані Флінц проявляється навіть на мовному рівні. Як і її прототип, вона використовує розмовну мову, іноді з архаїчним та діалектичним забарвленням, із застосуванням фразеологізмів та різного виду тропів, наприклад, "мале, але своє" [2, с. 68], "одружений в молодості ніколи не кається" [2, с. 69], "тут було лише на раз куснути" [2, с. 53], "...так наговорить йому сім мішків гречаної вовни" [2, с. 16] та ін. В деяких ситуаціях Байерль навіть вкладає в уста Марти Флінц у точно такій же або дещо зміненій формі вигук Кураж (Кураж: "Йосип-Марія" [3, с. 75], Флінц:

"Йосип-Марія" [2, с. 55], "Ісус-Йосип-Марія" [2, с. 51]), а при наголошенні на егоїстичному характері своєї героїні використовує майже ідентичні з її прототипом фрази (Кураж: "...я повинна про себе саму подумати" [3, с. 61], Флінц: "Ми повинні про себе самих подумати" [2, с. 27]). В окремих випадках Байерль вдається навіть до вживання використаних Брехтом прислів'їв. Наприклад, у сьомій сцені другого акту, фабрикант Нойман озвучує прислів'я, яке промовляв Священник у брехтівській п'єсі: "Хто хоче снідати з чортом, хай запасеться довгою ложкою" [2, с. 51]). Дані елементи запозичення вказують на сильні інтертекстуальні зв'язки обох творів, а використання такої цитатності засвідчує експліцитний зв'язок "Пані Флінц" із п'єсою Брехта.

Отже, при створенні свого "контрпроєкту" щодо п'єси "Матінка Кураж та її діти" Байерль також використовує мотив материнської любові й обирає в якості центрального персонажу постать матері. Проте, відповідно до різних суспільно-історичних обставин, драматурги ставлять різні завдання перед собою. Брехт намагається з'ясувати, чи зможе маркітантка Анна Фірлінг вберегти своїх дітей, балансуючи між війною як джерелом заробітку та намаганням утримати своїх дітей від участі у цій війні. Байерль же прагне художньо дослідити, чи зможе в минулому сільськогосподарська працівниця Марта Флінц зробити свою сім'ю щасливою, якщо вона своїм сином загородить шлях в ряди соціалістів. Прагнення зберегти сім'ю, відгородивши своїх дітей від зовнішнього світу, стає тим інтертекстуальним елементом, що пронизує обидві п'єси. Проте, вже при порівнянні назв цих п'єс та зважаючи на їхню паратекстуальність, стає очевидним, що у центр своєї комедії Байерль хотів помістити образ не так матері, як жінки.

Наступними елементами інтертекстуальності п'єси Байерля є використання надзвичайно яскравих заголовків, які виконують, окрім інформативної, також символічну, прогностичну, діалогізуючу, іронічну та естетичну функції. Наприклад, три заголовки до актів (перший акт – "(Пані Флінц і антифашистсько-демократичний лад) 1945 – квітень 1946", другий – "(Пані Флінц і революційно-демократичний лад) 1946 – 1948", третій – "(Пані Флінц і Німецька демократична республіка) 1948 – 1952"), зважаючи на їхні паратекстуальні зв'язки, уже вказують передусім на широкий історичний контекст подій та конфронтацію головної героїні з тим чи іншим відрізком історії. Таким чином, п'єса, побудована у вигляді своєрідної хроніки подій, стала широкою панорамою тогочасної сучасності. Частину заголовків до сцен Байерль пише у вигляді тематичних вказівок, наприклад "Товариші" (I/5), "Партія" (II/6), "Народний контроль" (II/8), "Кооперативний план" (III/14) тощо, що містять інтертекстуальні зв'язки із основними положеннями тогочасної політики НДР, сформульовані у "Комуністичному маніфесті" (1848) Маркса і Енгельса. До того ж, наведення тексту із Маніфесту в межах п'єси є прикладом застосування Байерлем структури "текст у тексті", що допомагає читачам та глядачам зрозуміти сенс та форму цілого твору через певний епізод. Виникаючий при цьому діалог автора із реципієнтами уможливорює розуміння останніми ідеології зображеного соціально-історичного поля.

Особливо потужні інтертекстуальні і, відповідно, паратекстуальні зв'язки проявляються в заголовках до сцен першого акту, в якому відбувається конфронтація пані Флінц з антифашистсько-демократичним ладом. У заголовках до перших чотирьох сцен першого акту Гельмут Байерль вдається до цитування Біблії. В даному випадку цитати-заголовки мають надзвичайно велике значення у межах дії п'єси. Наприклад, використаний до першої сцени першого акту заголовок "Багато осель у домі Мого Отця", вказує на звернення драматурга до Євангелія від Івана (14:2). Відповідно, тут виявляються досить сильні паратекстуальні зв'язки, адже в даній сцені головна героїня, завдяки особливій доброзичливості Ноймана, знаходить собі й своїм дітям притулок. У заголовку до другої сцени "Пустить діток до Мене приходити" драматург вдається до цитування Євангелія від Марка (10:14). Прогностична функція даного заголовку виявляється в тому, що Нойман після прибуття п'ятьох синів Флінц у відчаї втрачає свій кабінет, оскільки відтепер, відповідно до однієї із постанов антифашистсько-демократичного ладу, він належить Флінцам. Наступна сцена "Дивись, я покажу вам землю, де тече молоко і мед" також відсилає читачів і глядачів до Біблії, а саме історії з Другої книги Мойсеевої. Паратекстуальність тут вбачається в тому, що один із синів пані Флінц залишає свою матір і свою працю різьбяря і йде працювати на благо нової держави, яка пропонує йому більш вигідні умови життя. В подібній манері Байерль дає заголовок і четвертій сцені, в якій переселенці, підбурені панею Флінц, не розуміючи складних умов розвитку після 1945 р., постають проти Вайлера і Ельстермана і руйнують гуртожиток для переселенців. У зв'язку з цим драматург знову ж таки вдається до Біблії, використовуючи цитату з історії про розп'яття: "Бо не знають, що роблять" (Євангеліє від Луки 23:34). Біблійні мотиви можна віднайти і в інших місцях тексту п'єси, зокрема у тринадцятій сцені, яка має заголовок "Сповідь". Ця сцена є переломною у п'єсі, адже після неї відбувається злам у свідомості головної героїні і, як наслідок, Флінц стає на сторону партії. В даному контексті необхідно вказати і на інтертекстуальні зв'язки заголовку одинадцятої сцени "Олюднення", які виявляються, з однієї сторони, у співвіднесеності назви з працею Ф. Енгельса "Роль праці в процесі перетворення мавпи в людину" (1876), а з іншої, – з біблійним мотивом Боговтілення, що є ще одним варіантом перекладу німецького "die Menschwerdung".

Естетичне значення і функція згаданих заголовків впливає із багатогранного контрасту між змістом сцен і самими цитатами. Релігійному біблійному світові у п'єсі протиставляється сувора реальність. Проте таке заперечення упорядкованого біблійного світу через його конфронтацію із дійсністю є лише однією стороною контрасту. З іншої сторони, протиставлення божественного "порядку" і земного "безладу" ні в якому разі не показується як щось незмінне. Навпаки, у своїй п'єсі за допомогою інтертекстуального діалогу із Біблією Байерль прагне на прикладі пані Флінц продемонструвати, що цей безлад можна подолати і що будівництво нової держави, хоч і сповнене протиріч, проте є передумовою прийдешнього добробуту для всіх. Таким чином, божественна досконалість, яка через зіставлення

із дійсністю спочатку зводиться до абсурду, врешті-решт протистоїть новому суспільному порядку, що розвивається і несе з собою, відповідно до ідеологічних поглядів автора, кращі умови для життя людей. Водночас світ зображується не божественно-гармонічним, як це "обіцяють" заголовки, а хаотичним, таким, що за допомогою активних дій людей поступово приводиться до ладу, впорядковується.

Проте цитатне поле Байерля не обмежується лише Біблією і основними постулатами соціалістичної ідеології. Драматург вдається також до філософських мотивів. Наприклад, у заголовку до сьомої сцени Байерль вживає знаменитий вираз Гегеля "Хитрість розуму". Не дивно, що у даній сцені драматург вдається саме до цього виразу, адже у тексті йдеться про те, що боротьба матері за збереження своєї сім'ї осторонь держави і політики не отримала очікуваних результатів, а навпаки – один із синів Антон залишає пані Флінц і переходить на сторону соціалістичної держави, вступивши на робітничо-селянський факультет у Берліні, а інший – Франтішек – організовує профспілкові збори. Таким чином, спостерігаються досить сильні паратекстуальні зв'язки. Ніби вступаючи у діалог із Гегелем, Байерль переносить і поширює його ідеї на контекст свого власного твору, чим надає зображуваним подіям ще більшої вагомості.

Інтертекстуальні та паратекстуальні зв'язки можна віднайти і у заголовку до дев'ятої сцени "Істина конкретна". Даний заголовок є результатом творчого діалогу Байерля з Брехтом, адже "Істина конкретна" – один із найулюбленіших девізів Брехта, який завжди висів у його робочій кімнаті. Водночас даний вислів відсилає знову ж таки до Георга Гегеля, який зазначав: "Якщо істина абстрактна, то вона – не істина. Здоровий людський глузд прагне конкретного" [1, с. 89]. Інтертекстуальність даної сцени полягає і у тому, що Байерль ніби співставляє табличку Брехта із надписом "Істина конкретна" із вивіскою на дверях фабрики "Народне підприємство". Також важливим є те, що Байерль наприкінці даної сцени використовує сонг (слід зауважити, що у п'єсі "Пані Флінц" драматург лише раз вдається до даного прийому епізації драми), в якому автор сформулював основні положення соціалізму, щоб ще раз підкреслити, що бажання пані Флінц і нової держави ідентичні і що лише у співпраці можна досягнути результату. Це неабияк вплинуло на подальшу зміну свідомості пані Флінц.

Такі відсилання Байерля у заголовках до Біблії та інших претекстів в інтертекстуальному ключі моделюють інтерпретацію змісту тієї чи іншої сцени та вказують на їхню діалогічність у новому контексті. Серед поліфункціональності даних заголовків все ж найважливішим є їхнє завдання акцентувати увагу глядачів на важливості зображуваних подій. Очевидно, що такі "коментарі" спонукають глядача спостерігати за подіями на сцені під певним кутом зору, а саме критичним (згідно з концептами епічного театру), і допомагають сприйняти всю багатогранність зображуваних подій.

Окрім власне інтертекстуальних та паратекстуальних зв'язків, у п'єсі Байерля зустрічаються і метатекстуальні зв'язки, тобто, згідно із концепцією Женетта, посилання автора на власний передтекст. Зокрема, у

другій сцені першого акту Байерль використовує елемент мовної гри зі своєю ж навчальною п'єсою "Констатація", що реалізується на рівні співставлення прізвищ головних героїв (Флінце – Фінце) (у п'єсі "Констатація" прізвище головного героя – Фінце):

Нойманн представляючи її Швертфегеру Це пані Фінце.

Пані Флінц Флінц.

Нойманн Правильно. У пані Фінце п'ятеро дітей [2, с. 22].

Дану аллюзію, яка водночас вказує на інтертекстуальні та метатекстуальні зв'язки із п'єсою "Констатація", Байерль використовує з метою створення комічного ефекту у п'єсі.

До інтертекстуального поля байерлівської п'єси належить також її жанровий зв'язок, тобто архітекстуальність, із п'єсою Брехта "Матінка Кураж та її діти". Обидві п'єси об'єднує уже те, що їм властивий жанровий синкретизм. Обидва твори поєднують у собі елементи як історичної драми, так і драми-параболи. Проте, на відміну від брехтівської драми-перестороги, Байерль свідомо пише свою п'єсу у жанрі комедії з метою показати переваги нового суспільно-історичного ладу. З огляду на даний синкретизм не дивно, що думки науковців при спробі віднести байерлівську п'єсу до одного із жанрів розділялися. Сам же Байерль називає свою комедію історичною п'єсою, яка одночасно є параболою відносно безпосередньої дійсності [4, с. 13]. Проте архітекстуальність п'єси Байерля проявляється не лише у її жанровому зв'язку із п'єсою "Матінка Кураж та її діти". Архітекстуальні зв'язки можна віднайти також і з іншими п'єсами Брехта, зокрема "Мати", "Гвинтівки пані Каррар", а також "Дні Комуни". Наприклад, приймаючи до уваги постійну динаміку п'єси Байерля, що проявляється як на суспільно-політичному, так і на особистісному рівні, доречним

було б її співставлення із історичною драмою "Дні Комуни", на чому наголошував німецький літературознавець і критик Германн Келер. Проте, якщо розглядати п'єсу Брехта з позиції зображення головної героїні, то, окрім інтертекстуальних зв'язків зі своїм головним прототипом Кураж, вона має також спільні риси і з іншими героїнями брехтівських п'єс, зокрема із Пелагєю Власовою ("Мати" (1931–1932)) та Тересою Каррар ("Гвинтівки пані Каррар" (1937)), яким також властива певна динаміка і які також є позитивними фігурами матерів. Саме у такій динаміці, яка притаманна п'єсі "Пані Флінц", полягає одна із найбільш істотних її відмінностей від брехтівської "Матінки Кураж та її діти", головної героїні якої притаманна статика.

Висновки. Результати інтертекстуального аналізу п'єси Г. Байерля дозволяють чітко побачити насамперед продуктивність творчої рецепції автором Брехта, що виявляється на різних рівнях і у різних формах. П'єса Брехта "Матінка Кураж та її діти" стала, безумовно, моделлю для Байерля, за допомогою якої, із застосуванням принципів епізації драми, він зумів перенести художній досвід свого вчителя у нову історичну дійсність та, "перевернувши" її, пристосувати до умов нового суспільства. Таким чином, Байерль спромігся не лише показати силу і флексибельність брехтівських теорій, але й довести, що театр Брехта живий і продовжує вражати глядачів, виконуючи при цьому важливі суспільні завдання. Різноманітні інтертекстуальні включення, зокрема використання цитат із Біблії, звернення до філософських мотивів тощо, також є ознаками позатекстової гри автора з читачем та глядачем. Використані драматургом елементи інтертекстуальності апелюють до ерудованого читача та глядача і спрямовані на активізацію у них спогадів та асоціацій, а також на необхідне, згідно із інтенцією автора, сприйняття матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гегель Г. В. Ф. Лекции по истории философии. Кн. 1. / Г. В. Ф. Гегель. – СПб.: Наука, 1993. – 350 с.
2. Baierl H. Frau Flinz. / H. Baierl. – Berlin : Henschelverlag Kunst und Gesellschaft, 1971. – 99 S.
3. Brecht B. Mutter Courage und ihre Kinder. / B. Brecht. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1999. – 185 S.
4. Jäger E.-M. Ein Gegenwartsstück, das Maßstäbe setzt. / E.-M. Jäger // Theater der Zeit. – 1961. – № 9. – S. 10–13.
5. Müller K.-H. Gespräch mit Helmut Baierl / K.-H. Müller // Theater der Zeit. – 1976. – № 5. – S. 57–61.

REFERENCES

1. Hegel G. W. F. Lectures on the Philosophy of World History. Book 1./G. W. F. Hegel. – Saint Petersburg: Nauka, 1993. – 350 с.

Intertextuality of the play "Frau Flinz" by Helmut Baierl

O. I. Ankhym

Abstract. The article analyzes the intertextuality of the play "Frau Flinz" by Helmut Baierl on internal textual and intertextual levels. Different types of intertextuality and their influence on the comprehension of the text are investigated on the basis of the play. Attention is focused on the creative dialogue between Bertolt Brecht and Helmut Baierl and its influence on the formation of the Baierl's style of writing.

Keywords: Helmut Baierl, intertextuality, creative dialogue, epic theater.

Интертекстуальность в пьесе Гельмута Байерля "Госпожа Флинц"

O. I. Ankhym

Аннотация. В статье рассматривается интертекстуальная плоскость пьесы Гельмута Байерля "Госпожа Флинц" на внутритекстовом и межтекстовом уровнях. На материале данного произведения исследованы различные виды интертекстуальности и их влияние на понимание текста. Подчеркивается значение творческого диалога Бертольта Брехта и Гельмута Байерля для формирования манеры письма последнего.

Ключевые слова: Гельмут Байерль, интертекстуальность, творческий диалог, эпический театр.

Поетикальні аспекти повістей Олесе Гончара

Г. А. Авксентьєва

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» м. Одеса, Україна
Corresponding author. pavlyuknadya@gmail.com

Paper received 30.03.18; Accepted for publication 05.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-02>

Анотація. У статті здійснено аналіз рис поезики повістей О. Гончара «Бригантина», «Щоб світився вогник». Досліджено особливості творчої майстерності митця. Увагу зосереджено на таких рисах поезики, як психологізм, символіка. З'ясовано місце пейзажу та портрету як засобу розкриття характерів в аналізованих творах.

Ключові слова: поезика, психологізм, символ, портрет, пейзаж.

Поетикальний аналіз художнього тексту є невід'ємною складовою літературознавчого дослідження художніх творів у цілому. Щодо проблем поезики маємо цілий ряд теоретичних розвідок Арістотеля, Н. Буало, М. Довгалевського, О. Веселовського, В. Домбровського, Ю. Тинянова, Б. Томашевського та ін. Поняття «поетика» досить багатозначне, ним послуговуються, досліджуючи окремий художній текст, творчий доробок письменника, модифікації канону певного жанру та художній напрям. Автор-укладач «Літературознавчої енциклопедії» Ю. Ковалів наголошує, що «... поезика більш зосереджена на вивченні, крім конкретних сегментів твору (композиція, поетичне мовлення, версифікація тощо), ще й системи художніх принципів літературних тенденцій, творчості певного поета, стосується не лише об'єктивних властивостей певних текстів, а і його рецепції, постаючи водночас об'єктом та суб'єктом дослідження» [10, 233]. У запропонованому визначенні помічаємо розуміння поняття як у широкому, так і у вузькому значеннях. До того ж дослідник акцентує увагу на рецептивній поезиці. Тому можна вести мову про різні види поезик (історична, мікропоетика, макропоетика, рецептивна).

Як правило, більшість досліджень стосується поезики творчості окремо взятого письменника. Зокрема, поезику раннього П. Тичини досліджував Г. Клочек [5]; М. Гуменний [4], М. Кодак [8] – поезику прози О. Гончара; В. Агеєва досліджувала поезику В. Домонтовича [1] та інші. Під час аналізу поезики окремого художнього твору дослідники літератури демонструють різновекторні підходи до конкретизації зазначеного поняття.

Так, на думку літературознавця Г. Клочека, «компонентний аналіз» поняття «поетика» показує, що воно містить такі постійні смисли: 1) «художність», 2) «система творчих принципів», 3) «художня форма», 4) «цілісність», «системність», 5) «майстерність письменника» [7, 11]. Дослідник у монографії «Поетика візуальності Тараса Шевченка» наголошує: «Проникнення у твір, наділений невичерпальністю смислів може бути успішним лише за умови максимальної сконцентрованості на досягненні «вічної таїни художності» – на тому, що є його сутністю. Йдеться про необхідність зосереджено розглядати його поезику як систему прийомів, що генерують художню енергію» [6, 28]. У монографії літературознавець визначає аспекти художності геніального поета.

Теоретик літератури М. Кодак у монографії «Поетика як система» визначає п'ять аспектів поезики художнього твору: пафос, жанр, психологізм, хроно-топ, нарація [9, 10-11]. Таким чином, поняття художності конкретизується на жанрово-композиційному, хроно-топічному рівнях. Важливими показниками стають засоби розкриття внутрішнього світу персонажа та нарація у творі. Саме ці чинники є визначальними під час дослідження поезики окремого художнього тексту. Підтвердження цієї думки знаходимо в іншій монографії дослідника – «Поетика Олесе Гончара-романіста», де кожен роман письменника розглядається з точки зору окреслених категорій. Послугуючись зазначеними складовими поняття «поетика», зосередимо увагу на творчості О. Гончара.

Мета нашої статті передбачає детальне вивчення й аналіз поезики повістей О. Гончара «Бригантина» та «Щоб світився вогник».

Визначаючи жанрову специфіку повісті «Щоб світився вогник», акцентуємо увагу на такій рисі поезики, як психологізм. Літературознавець М. Гуменний у монографії «Поетика романного жанру Олесе Гончара: проблеми типологій» підкреслює: «Психологізм стає домінуючою підосновою не лише романів О. Гончара, але також його оповідань та повістей. Психологізм належить до числа найхарактерніших особливостей гончарівської творчості, що визначив своєрідне місце прозаїка в українській літературі» [4, 117]. З цією слушною думкою важко не погодитися.

У повісті «Бригантина» автора цікавить характер, а не подія. Що ж до розкриття характеру, то важливим є такий засіб, як портрет, стосовно якого літературознавець В. Панченко зазначає: «Суперечливість Порфирової вдачі на самому початку повісті підкреслена контрастними портретними подробицями: директор спецшколи... помічає у виразі його обличчя «щось світле», мов «сонячний зайчик», а в «бистрих смішкуватих» оченятах – не тільки блиск інтелекту, а й щось хижувате» [11, 467]. Ця суперечливість є визначальною ознакою складного підліткового віку, тому стає домінантою портрету протагоніста. Портрет Кульбаки, як правило, психологічно насажений, подається через сприйняття оточуючих, увага зосереджена на очах, губах, обличчі: «...сторожке, крутолобе зайшло, стало перед учителем, прикрившись недоброю осмішкою» [2, 284]. Бравата у поведінці зникає при згадці про матір. Порфир змінюється, розчулюється: «...хлопець, слухаючи, дедалі більше похнюплювався, стрижена голова йому ніби обважніла від сліз,

що ними поволі наливались, переповнювались очі» [2, 291]. Таким чином письменник прагне показати невідповідність між необхідністю справити враження та справжньою сутністю підлітка. Його ніжну духовну організацію, любов до матері письменник конкретизує через портретний образ обважнілої голови та очей переповнених сльозами.

У повісті у формі коротких ретроспекцій постають найважливіші моменти з життя головного героя, які передували його перебуванню у спецшколі. Значна їх частина передається через спогади самого головного героя. Наприклад, спогади Кульбаки про дідуся дають можливість ще глибше пізнати хлопця, його душу: «Не було, мабуть, кращої людини на світі, як дідусь... З дідусем у Порфира ніколи не доходило до сварок... Все склалося би, мабуть, інакше, якби живий був дідусь! На дідусеву честь і онука назвали...» [2, 306]. За допомогою кількох досить містких речень автор показує ідеал наставника для Порфира – це дідусь. Водночас фіксується трагедія підлітка – втрата найближчої людини. Перебуваючи у спецшколі поіншому почав сприймати і навіть розуміти матір: «Сюди віддала? А що ж їй з тобою, бешкетником, робити? Щось навіть схоже на жаль прокидається в нього зараз до неї, дома таке рідко з Порфиром траплялось» [2, 307]. Перебуваючи на відстані від матері, у чужому середовищі, серед вихователів, яким підліток не може довіряти, він починає розуміти вчинок матері, доведеної до відчаю. До найріднішої людини з'являється почуття жалю.

У повісті «Щоб світився вогник» письменник досить майстерно і ретельно витворює амплітуду емоційних переживань протагоніста Марії Лелеки. В експозиційній частині і впродовж усього твору автор повсякчас використовує прямі називання настроїв героїні. Як правило, Марусина радісна, усміхнена, замріяна. Під час першого знайомства з героїнею, вона постає перед читачем «здумливою й дещо суворою» [3, 327]. Такою її виховав батько. Згодом, коли Вовик Гопкало підморгнув дівчині у діалозі з Омеляном Прохоровичем, вона «зашарілася, притулившись щокую до широкого материного плеча» [3, 328]. Значені портретні деталі створюють образ розумної та сором'язливої людини. А за обідом дівчина була хмільною від щастя зустрічі з рідними людьми, а також знайомства з гарним юнаком: «З усіх, що сиділи за столом, тільки дівчина не пила, але й не п'ючи була як хмільна. Все їй тут так подобалось, так приємно бентежило душу...» [3, 328]. Тож у повісті можна простежити постійні динамічні зміни, які відбуваються з настроєм героїні.

Після від'їзду Вовика Марія починає працювати на маяку, у неї все виходить, але чогось не вистачає героїні для повноцінного життя. Вона живе ніби в очікуванні. Дівчина постійно розмірковує та шукає відповіді на важливі для її самоусвідомлення питання: «Легко освоївшись із своїми обов'язками, Марія, однак, досі не могла подолати в собі відчуття, що їй усе ще чогось бракує на острові. Міста, міських вражень та міського товариства? Але ж вона сама прагнула на маяк, готувалась саме до такого життя, що було для неї повите романтикою з дитинства! То яких же її сподівань не справдив Чайний, чому відчуття

якоїсь неповноти і навіть тісноти час від часу обіймало її серед цих світлих, залитих сонцем просторів?» [3, 335]. У наведеному внутрішньому монолозі передаються рефлексії дівчини щодо необхідності повноцінного, гармонійного життя на рідній землі. Саме у цій ситуації Марія згадує про родину оленів. Письменник таким чином розкриває підсвідомі прагнення дівчини до створення власної родини.

Марія закохується. Вона щаслива й окрилена. Перші побачення і поцілунки відбуваються серед розкішної літньої природи. Але кардинально змінюються її почуття восени: сумні осінні пейзажі та відсутність коханого навіюють дівчині й сумні думки. У стані смутку і розпачу дівчина й оточуючу природу сприймає негативно: «Непривітно, тоскно стає на Чайному восени. Днями й ночами стугонять вітри, реве море, хлюпаючи в самі вікна боцманової цитаделі солоними бризками розбитих пінявих бурунів. За густими туманами навіть з вишки маяка Марії не видно було вже ні Кримської стрілки, ні веселої з білими колонами школи на далекім березі материка. Затягло твій Парфенон непроглядною млою, нудна, сіра мжичка сіється над морем...» [3, 364]. Психологічний осінній пейзаж суголосний настроєм героїні. Письменник застосовує прийом психологічного паралелізму у створенні пейзажу.

Таким чином, автор витворює динамічний психологічний портрет Марії Лелеки. Для розкриття внутрішнього світу героїні важливими є й не чисельні внутрішні монолози дівчини, якими насичена кульмінаційна частина та розв'язка твору.

Характеризуючи поетику назви творів, варто звернути увагу на символічні образи бригантини та вогню. Романтичний образ бригантини символізує прагнення до свободи, до безмежного польоту фантазії «важкого» підлітка: «Нестримно несе хлопця бригантина його уяви, її дух неупокорений...» [3, 483]. У повісті «Щоб світився вогник» образ вогню несе не руйнівне начало, як у кіноповісті О. Довженка «Україна в огні», як у новелі О. Гончара «Летять усміхнені птиці», а життєдайне. Вогонь маяка – це вогник необхідний морякам і рибалкам, що знаходяться у морі. Тому боцман Лелека з перших днів роботи, тестуючи доньку, наголошує, що головне у роботі доглядальника маяка: «Щоб вогник отам всю ніч світився... Оце золоте наше правило. Для нього живемо... Зійшло сонце – виключай, сіло сонце – світи... Чим хочеш, як хочеш, а світи! Бо гріш ціна буде всій нашій метушні, коли він уночі отам погасне...» [3, 333].

Тому особливу відповідальність відчула дівчина, коли батько залишив її замість себе і поїхав у відрядження. Осіння нічна погода видалася надзвичайно складною: дощ, вітер, туман. Марія ні на мить не припиняє чергування: «Взувши чоботи, закутавшись хусткою, ходила й ходила коло маяка з накинutoю – за батьковим звичаєм – рушницею на плече, мовби вартувала життя свого маленького вогника» [3, 366]. У цій стресовій ситуації дівчину хвилює, в першу чергу, не власне здоров'я, а необхідність за будь-яку ціну зберегти вогник. Надзвичайне нервове напруження героїні письменник передає на рівні підсвідомого, коли Марія уві сні запалює себе замість маяка: «Тоді вона зважилася на останнє: стала на горбку, на

самому белебні, і, черкнувши сірник, запалила на собі святкову блузку, ту саму, що була на ній на танцях у парку. Запала і так стояла на піщаному згірку, в палаючому одязі, світлячи йому в темряві замість маяка...» [3, 367]. Це символічна жертвність заради порятунку коханого, заявлена на рівні підсвідомого.

Наскрізним символічним образом повісті «Щоб світився вогник» є родина оленів. Про них весь час згадує Марія, згодом розповідає Вовику на побаченні. Але символічно й те, що побачила живих оленів Марія лише з Дьомою, а не з браконьєром Гопкалом: «На далекому згірку, ледь помітні під очеретами, стояли, застигши мальовничою групкою, олені: олень з оленницею і оленятком. Певне, вискочили з гушавини на простір, побачили перед собою велике червоне світило, що вже лежало на самій траві, і так застигли у подиві очима до нього...» [3, 352].

Важливим характеротворчим символом у структурі повісті «Щоб світився вогник» є казковий образ жар-птиці, який розкриває внутрішню руйнівну сутність Вовика Гопкала: «Щось пишне, яскраве, схоже справді на казкову жар-птицю, майнуло попід очеретом і зникло в траві. Вовик, приготувавшись до пострілу з коліна, ждав, блідий, напружений, поки воно з'явиться знову» [3, 347]. Через лексеми «блідий», «напружений» автор показує внутрішню руйнівну сутність людини, здатної знищити усе живе навколо. Людини, яка не оцінює реально власні вчинки.

Символічними є й прізвиська головних героїв. У Марії – це піднесено-символічний образ птаха, Лелека, а у Вовика – негативно заряджене прізвисько – Гопкало.

У структуру твору «Бригантина» майстерно влітаються такі позасюжетні елементи, як пейзаж, інтер'єр, портрет, ретроспективні елементи та ін., які допомагають глибшому розкриттю людських характерів. Зокрема, пейзаж у повісті є поліфункціональним. Він виконує обставинну, хронотопічну, психологічну та інші функції. Саме через образ природи читач дізнається про місце і час дії, зокрема місце, де народився і виріс Порфир, – загадково-омріяна Комишанка: «Ох, ця його Комишанка, преславна столиця низового очеретяного царства!... Споконвіків стоїть Комишанка над самою водою, лицем до плавнів, по вікна в очеретах, слухає музику їхніх шумів осінніх та крякіт птахів, що гніздяться в плавневих хащах, де крізь зарості й каюком не проб'єшся...» [2, 291]. Характеротворчу роль у структурі повісті виконують психологічні пейзажі, через які розкривається внутрішній світ персонажа. Мрійлива, романтично-поетична натура Порфира розкривається через сприйняття світу природи, який у нього асоціюється із свободою: «Там (на лимані – прим. автора) – життя! Право – воля! Птаство зі всього світу! Хмарами – його і на озерах, і в очеретах... Веслом махнеш – сонця не видно!» [2, 283].

Порфир відчуває природу, розуміє її. Серед рослинного царства він відчуває себе повноцінною, гармонійною особистістю, людиною здатною до позитивних вчинків. Адже Порфир тяжіє до усього світлого, чистого у природі. Показовим для розуміння характеру хлопця є й захоплення денним світилом, сонцем: «І знов цього сонця блиск! Аж засліпило, коли Порфир, вибігши на кучугури, глянув униз і звідти

саянула йому ріка, вдарила навстріч вируванням весняного світла. Вир сонця – так би й кинувся в нього, в розмийводи оті» [2, 373]. Автор через сприйняття персонажа передає той особливий блиск сонця поруч з водною стихією та Порфирове захоплення цим явищем природи. Саме через сприйняття природи розкривається основний конфлікт повісті який суперечить між свободою і неволею: «А йому і вночі плавня волею дихає... Улітку в плавнях – отам життя. Молоді ясени, то ж такі дерева, що не ламаються, тільки пружинять: як нагнуть хлопці гілляку, як кине тебе вгору – до неба летиш!» [2, 300]. Ці пейзажні образи завжди супроводжують протагоніста та свідчать про його ідеалізоване сприйняття світу природи, який він порівнює із світом несвободи, спецшколи: «Десь там весна, птахи з вирію повертаються, а ти безвилазно за цим глухим муром. Найнудніше місце на світі» [2, 300]. Саме через незвичайно емоційне бачення світу в уяві Порфира нам розкривається антиномія свободи – несвободи.

Поетика повісті «Щоб світився вогник» визначається традиційним для Олесь Гончара використанням пейзажних образів, серед яких домінують образи степу і моря. Образ степу є наскрізним у творчості письменника. Митець виписує його у різні пори року, у різних станах. Варто згадати романи «Тронка», «Гаврія», «Перекоп», «Собор». Щоб відтворити обставини життя на острові Чайний, письменник уже в експозиції повісті зображує романтичний пейзаж степу: «Ніде, мабуть, на всьому Півдні немає кращих медоносів, як на Чайному. В травні і в червні весь він цвіте, мов справжній степ. Власне, це і є шмат степу, самою природою відділений колись від материка, подарований морю» [3, 326]. Наголошує автор на красі квітучого степу, користі від медоносів, сусідстві з морем.

А під час побачення Марії з Вовиком образ літнього степу ніби персоналізується, оживає. Він стає уже не таким яскравим як навесні: «Сухим духмяним повітрям пашів на них степ. Відцвітались трави, красувались востаннє, перед тим як вступити в пору красного літа й разом пожухнути на сонці. Зрушений вітром ковил сріблясто хвилювався довкола, задумливо, стиха бринів, так, як бринів він, мабуть, і в сиву давнину при яких-небудь скіфах» [3, 346]. Романтично-патетичний образ степу підсилюється зверненням до образів «сивої давнини», «скіфів» [3, 346].

У повісті гармонійно поєднується степовий і мариністичний пейзажі. Олесь Гончар завжди захоплювався морем. Це помітно і в його щоденникових записах. Образ моря часто стає головним у багатьох творах митця («Тронка», «Берег любові», «Щоб світився вогник»). У більшості випадків морський пейзаж у повісті автор подає через сприйняття Марії. Вона радіє, коли бачить судно, яким керує Вовик: «В'ється в повітрі білосніжне птаство, скидаються поблизу блискучі дельфіни. Ледь помітний бовваніє далеко в морі дрібний рибальський флот...» [3, 336]. Смуток та розпач героїні помітні при сприйнятті моря, коли не відбулася зустріч з коханим: «Стояла знічена, втупивши наліті слізьми очі в пісок, зволожений хвилею, покритий до самих ніг танучим шаром білосніжної піни. Чистим мереживом бурхає море. Могли б вони сьогодні з Вовиком удвох ходити по оцих мереживах,

по оцьому світлому казковому берегу, що то пригасне, то знову сяйне, вкриваючись піною, аж видніше стає навкруги...» [3, 338]. Дисонансом сприймається образ моря, його «мереживо», «світлий казковий берег» до сумних почуттів Марії.

Отже, поетика повістей Олеса Гончара «Щоб світився вогник» та «Бригантина» визначається такими рисами, як психологізм (автор повсякчас використовує прямі вказівки на психологічні стани персонажів,

діалого-монологічне мовлення, внутрішні монологи, динамічні психологічні портрети). Повісті характеризуються широким використанням різноманітних символічних образів, різних видів пейзажів. У повісті «Бригантина» – це пейзажі річки, плавнів, лиманів, а у повісті «Щоб світився вогник» – степовий та морський пейзажі, які виконують, в першу чергу, психологічну та обставинну функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича / В. Агеєва. – К.: Факт, 2006. – 432 с.
2. Гончар О. Т. Бригантина / О. Гончар // Гончар О. Твори: в 7 т. – К.: Дніпро, 1988. – Т.5. – С. 281-483.
3. Гончар О. Щоб світився вогник / О. Гончар // Гончар О. Твори: в 7 т. – К.: Дніпро, 1987. – Т.3. – С. 325-378.
4. Гуменний М. Поетика романного жанру Олеса Гончара: проблеми типологій : [монографія] / М. Гуменний. – К.: Акцент, 2005. – 240 с.
5. Клочек Г. «Душа моя сонця наміряла...»: Поетика «Сонячних кларнетів» П. Тичини / Г. Клочек. – К.: Дніпро, 1986. – 367 с.
6. Клочек Г. Поетика візуальності Тараса Шевченка: [монографія] / Г. Клочек. – К.: Академвидав, 2013. – 256 с.
7. Клочек Г. Так що ж таке поетика? / Г. Клочек // Поетика / За ред. В. С. Брюховецького. – К., 1992. – С. 5-16.
8. Кодак М. Поетика Олеса Гончара-романіста: [монографія] / М. Кодак. – Луцьк: Твердиня, 2012. – 272 с.
9. Кодак М. Поетика як система: [літературно-критичний нарис] / М. Кодак. – Луцьк: Твердиня, 2010. – 176 с.
10. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / Авт.-уклад. Ю. Ковалів. – К.: Академія, 2007. – Т. 2. – 624 с.
11. Панченко В. «Феномен Кульбаки» / В. Панченко // Слово про Олеса Гончара/ Упоряд. В.Коваль. – К., 1988. – С. 464-473.

REFERENCES

1. Aheieva V. Poetics of paradoks: Intelligent prose of Victor Petrov-Domontovych. Kyiv, 2006. 432 p.
2. Gonchar O. Brigantine // Gonchar O. Tvory: v 7 t. Kyiv, 1988. T.5. P. 281-483.
3. Gonchar O. To shine a flame // Honchar O. Tvory: v 7 t. Kyiv, 1987. T.3. P. 325-378.
4. Humennyi M. Poetics of the novel genre of Oles Gonchar: problems of typology. Kyiv, 2005. 240 p.
5. Klochek H. «My soul was longing for the sun...»: Poetics of P. Tychna's «Sun Clarinets». Kyiv, 1986. 367 p.
6. Klochek H. Poetics of visibility of Taras Shevchenko. Kyiv, 2013. 256 p.
7. Klochek H. So what is poetics? // Poetyka. Kyiv, 1992. P. 5-16.
8. Kodak M. Poetry of Oles Gonchar. Lutsk, 2012. 272 p.
9. Kodak M. Poetics as a system. – Lutsk, 2010. 176 p.
10. Literary encyclopedia: v 2 t. – Kyiv, 2007. T. 2. 624 p.
11. Panchenko V. «Phenomenon of the Kulbaka» // Slovo pro Olesia Honchara. Kyiv, 1988. P. 464-473.

The aspects of poetics of Oles Gonchar's narratives

G. A. Avksentyeva

Abstract. The features of poetics of Oles Gonchar's narratives are analyzed in the article. The peculiarities of author's works is investigated. The attention is focused on the following terms of poetics as psychology and symbolism. The place of the landscape and portrait as means of revealing characters is learnt.

Keywords: poetics, psychology, symbol, portrait, landscape.

Аспекти поэтики повестей Олеса Гончара

Г. А. Авксентьева

Аннотация. В статье осуществлен анализ особенностей поэтики повестей Олеса Гончара «Бригантина», «Пусть горит огонёк». Исследовано своеобразие художественного мастерства писателя. Внимание сосредоточено на таких чертах поэтики, как психологизм, символика. Выявлено значение пейзажа и портрета для раскрытия характеров персонажей.

Ключевые слова: поэтика, психологизм, символ, портрет, пейзаж.

Фемінне прочитання історії в сучасній українській романістиці: деміфологізація і поетика повсякденного

О. М. Башкирова

Київський університет імені Бориса Грінченка, Інститут філології, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: bayksher917@ukr.net

Paper received 04.04.18; Accepted for publication 08.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-03>

Анотація. У статті досліджено особливості фемінного підходу до художнього осмислення проблеми людини в історії, представленого сучасною українською романістикою. Особливу увагу приділено ролі жіночої прози в подоланні травматичного постколоніального досвіду. Доведено, що фемінний спосіб прочитання національної і світової історії відзначається увагою до побутової сфери і приватного життя. Такий підхід корелює з особливостями світогляду постколоніальних літератур, де «велика історія» представлена локальними родинними історіями. Продуктивними художніми стратегіями фемінної репрезентації гендерної і постколоніальної проблематики є повсякденне, тілесність і фантастика, що протистоять стереотипам масової культурної свідомості.

Ключові слова: гендер, роман, постколоніальний роман, повсякденне, тілесність.

Вступ. Українська романістика останніх десятиліть засвідчує активне переосмислення гендерних стереотипів, які упродовж століть зберігалися в питомій ментальній культурі й здебільшого залишилися незмінними в радянській суспільній системі. Якщо велика проза 90-х років ХХ ст. становила яскравий вияв масштабної «війни статей» (С.Павличко), або «нарцистичного театру» чоловіків і жінок (Н.Зборовська) і транслувала взаємні претензії носіїв різної гендерної ментальності, то на початку ХХІ ст. в національному письменстві увиразнюються інші тенденції – пошуки шляхів налагодження повноцінного діалогу й відновлення гендерного паритету. Важлива роль у цих складних процесах належить подоланню травматичного постколоніального досвіду та художній артикуляції найбільш болючих сторінок національної історичної пам'яті. Очевидно, що реалізація терапевтичних функцій літератури в цьому відношенні можлива тільки за умови гармонійного співіснування маскуліної і фемінної точок зору на минуле й сьогодення, репрезентованих сучасною романістикою.

Стислий огляд публікацій за темою. Феномен жіночого письма ставав предметом теоретичного осмислення в численних літературознавчих дослідженнях українських науковців. Вже перші яскраві виступи жінок-письменниць, які активно заявляють про себе у 90-ті роки минулого століття, опиняються в полі зору Соломії Павличко [17]. Необхідність вибудувати національний жіночий літературний канон, яку усвідомлюють представниці західної феміністичної критики (Сандра Гілберт, Сюзан Губар, Елен Шовалтер), зумовлює спроби перепрочитання української модерністської літератури з позицій фемінної репрезентації (Віра Агеєва [1], Оксана Забужко [9]). Ряд важливих аспектів постколоніального жіночого письма аналізують Тамара Гундорова [7], Наталія Лебединцева [12], Ганна Улюра [18] та ін. Однак, незважаючи на дослідницьку увагу, яку викликає проблема жіночого письма, не висвітленими залишаються ще чимало питань, що стосуються фемінної художньої репрезентації національної та вселюдської історії, специфічно жіночого досвіду «буття-в-культурі».

Мета цієї статті – розкрити особливості фемінного підходу до художнього осмислення проблеми людини в історії, представленого сучасною українською романістикою.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких

завдань:

- конкретизувати риси українського письменства початку ХХІ ст. як постколоніального;
- на основі спостережень сучасних дослідників визначити роль жіночого письма в подоланні травматичного постколоніального досвіду;
- виявити характер кореляції між світоглядними матрицями постколоніальних літератур і принципами розбудови художнього світу в жіночій великій прозі;
- простежити художні шляхи деконструкції офіційної історії в романістиці сучасних українських авторок.

Названі завдання зумовили використання відповідної **методології:** порівняльного методу, що дозволив зіставити провідні принципи жіночого історіописання в українській і світовій літературах; елементів міфологічного та психоаналітичного підходів, що дали змогу виявити найбільш значущі константи сучасної жіночої прози, а також здобутків гендерних та постколоніальних студій.

Матеріалом дослідження є твори сучасних українських письменниць (Ліни Костенко, Оксани Забужко, Софії Андрухович, Марини Гримич), що становлять спроби художньої ревізії національної й загальнолюдської історії у світлі гендерної та постколоніальної проблематики.

Однією з провідних тез феміністичної критики стала констатація «непредставленості» жінки в патріархатній моделі світу, де маскуліне ототожнюється із загальнолюдським, а фемінне, відповідно, маргіналізується (Вірджинія Вулф, Симона де Бовуар, Юлія Крістева та ін.). Справді, жіноче в історії цивілізації послідовно співвідноситься із «мовчазними» структурами, які живлять і сприяють самоідентифікації структур патріархатних, але самі не артикульовані. Вероніка Леонтєва логічно співвідносить маргіналізовану сферу фемінної екзистенції з побутом і повсякденням, на відміну від публічного життя, політичних дій, які традиційно виступали полем діяльності чоловіків: «Спробуємо зробити припущення, що такою основою (на часом, яке живить чоловічу репрезентацію – О.Б.) виступає жіноче начало, яке стоїть не над об'єктивацією чоловічого начала – жорстокою духовністю цивілізації [...], – але поряд з нею на ґрунті повсякденного» [13, с. 121]. Суть поняття «повсякденного», що становить одну з категорій постмодернізму і було теоретично обґрунтоване у працях Мішеля де Серто, Е.Гофмана, П'єра Був'є та ін., полягає у вивченні життя

«не в його крайніх проявах, що фіксуються в філософськи відрефлексованих поняттях або в художньо-релігійних сублімаціях, а в тому вигляді, як воно проявляється в побуті, частково у свідомому, а більшою мірою навіть у несвідомому вигляді» [10, с. 203].

Сучасна художня практика дає підстави твердити, що саме жіночий спосіб перепрочитання історії (увага до побутової сфери та деталей; орієнтація на приватність) видається найбільш репрезентативним у контексті постколоніальних літератур з огляду на особливості їх історіософських інтенцій. Постколоніальна література має у своїй основі травматичне ядро (Ф. Анкерсміт), яке прагне бути пропрацьованим і водночас ухиляється від оповіді; константа розриву (передусім генераційного), що становить основний її зміст, «робить генерації чи не основними агентами такого травматичного досвіду» [6, с. 118], відповідно, для постколоніальних романів властиве «не лінійне раціональне уявлення про історію роду, а коло вічного повернення» [6, с. 119]. Велика історія роду, як зауважує Т. Гундорова, непідвладна постколоніальному опису – в його інтерпретації вона розпадається на локальні історії, які утворюють надзвичайно складне поєднання. Найчастіше ці локальні наративи постають як приватні історії життя, де історичні катаклізми позбавлені епічної масштабності, зате опосередковані буденним досвідом. Саме цей принцип лежить в основі художньої структури твору Володимира Лиса «Діва Млинища». Автор витворює історію локальну і в географічному (своєрідна хроніка життя мешканців сільського кутка), і у власне історичному значенні (долі «маленьких людей», які, однак, безпосередньо задіяні у творенні великої історії). Жанрову специфіку твору можна визначити як роман у новеллах; його композиція побудована на постійній зміні «далеких» (згадки про історичні події, перенесення дії в інші країни) і близьких (життя односельців) планів. Композиційним центром твору є таємничка Діва, яка з'являється мешканцям Млинища у найбільшій скруті. Цей жіночий образ втілює моральний закон, який становить змістову домінуючу роману, позначаючи навіть ті новели, де фантастична постать привида безпосередньо не фігурує. Приватне життя героїв (кохання, зради, одруження) перетворюються на віддзеркалення великої історії певної доби з її політичним устроєм, економічними та соціальними реаліями. В іншому творі автора, «Країна гіркої ніжності», велика історія постає крізь призму приватних біографій трьох героїнь – бабусі, матері і дочки. «Вічне повернення», характерне для постколоніального роману, перетворюється тут на основний композиційний прийом, що реалізується у спогадах героїнь, постійних переходах від теперішнього до минулого, акцентуванні промовистих рефренів у долях трьох жінок. Саме жіноча постать відкриває для В. Лиса широкі можливості панорамного показу історії в її щоденній реалізації, для виявлення кола побутових звичаїв, ритуалів, поведінкових моделей, які становлять «культурне несвідоме» і неповторний колорит певної доби.

Отже, така побутописна реконструкція історії «повсякденного», безумовно, не становить прерогативу виключно жіночого письма, однак саме жінка з характерним для неї долученням до історії у «буденному» вимірі найчастіше центрує довкола себе її постколоніальне «переоповідання» (Т. Гундорова). На користь цієї думки свідчить, зокрема, особливий резонанс, який мали упро-

довж останніх років романи двох культових для України письменниць – «Записки українського самашедшого» Ліни Костенко і «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко. Стосовно гендерної неоднозначності принципів розбудови художнього світу в першому з названих творів було висловлено кілька цікавих думок – від констатації маскулітного характеру історіософського дискурсу авторки (Н. Лебединцева) до твердження про «охоронні материнські функції», які приймає на себе Л.Костенко (Т. Гундорова). Стосовно роману О.Забужко низку узагальнень, цінних для розуміння художньої специфіки жіночого постколоніального роману, робить Т. Гундорова. Структура оповіді, яку обирає авторка, становить лабіринт. О. Забужко вдається до оголення прийому, втілюючи час в образі надскладного механізму, коліщатка якого, зачіпаючи одне одного, витворюють непередбачуваний перебіг історії. Інша особливість індивідуально-авторського історіописання, яке зауважує Т. Гундорова, – це опозиційність О. Забужко по відношенню до масової культури, яка завжди потребує «сторі», масмедійного перформансу, що містить у собі небезпеку нищення й підміни справжньої історії: «Забужко прагне показати, що в постколоніальній історії справжньою історією є не задокументована фактографічна канва і не гламурна «сторі», а внутрішнє екзистенціальне знання» [6, с. 134]. Постколоніальний дискурс реалізується в низці констант, до яких належать «маленькі» родинні історії рідних і друзів, тілесність у її сексуальному вияві, «інтимна мова». Всі ці сфери життя не підлягають офіційним владним дискурсам, проте особливого значення набуває саме тілесність. «Історія взагалі ототожнена в романі Забужко з жіночим тілом, і доля відкривачів «покинутих секретів» – того, що лежить заховане в лоні, як чиясь правда про життя, – має еротично-тілесну природу» [6, с. 137]. Нарешті, для історіософської концепції О.Забужко характерна деміфологізація, зокрема розвінчання культу шістдесятництва («Ідеться їй насамперед про міфи, коли можна досить легко записатися в ряди героїв-борців із тоталітарною системою» [6, с. 125]).

Ці особливості – увага до приватної сфери, непідвладної політичним дискурсам; тілесність, що кодує і зберігає специфічно жіночий досвід; деміфологізація як розвінчання усталених у суспільній свідомості «метаоповідей» (хибних знань) – властива феміному історіописанню як воно постає в сучасній українській романістиці. Досить показовим у цьому відношенні є роман Софії Андрухович «Фелікс Австрія», в центрі якого – доля служниці Стефи Чорненко, змушеної служити своїй пані через невротичне співчуття до неї й слово, дане її померлому батькові. Основними принципами розбудови художнього світу твору є «повсякденне» як одна з категорій постмодернізму і маргінальний статус героїні. Таке її позиціонування дає авторці можливість запропонувати досить специфічний погляд на історію (події в романі розгортаються на початку ХХ ст.), яка втілюється не в епохальних катаклізмах, що тільки принагідно згадуються, а в буднях служниці Стефи Чорненко.

Художня структура твору має чимало спільного з нарративним та сюжетним вирішенням роману Треїсі Шевальє «Дівчина з перлиною», авторка якого використовує той самий принцип вибору «точки зору»: героїня-оповідачка, міщанка з протестантської родини, через

скрутні обставини змушена стати служницею в домі художника Вермеєра Яна Делфтського. Роман становить своєрідну історичну реконструкцію, специфіка якої полягає в тому, що основну увагу в ній приділено побуту нідерландських містян XVII ст., а життя видатного майстра і його родини постає в буденних проявах. Водночас роман є реконструкцією свідомості людини, існування якої було ймовірним у соціокультурному середовищі означеної доби. Подібне художнє завдання ставить перед собою і Софія Андрухович. В центрі обох творів – пошуки героїнями самототожності, прагнення віднайти своє справжнє «я» серед можливостей і альтернатив, які пропонує зовнішній світ. Однак світоглядні акценти в цих романах розставлені дещо по-різному: якщо героїня Трейсі Шевальє свідомо й несвідомо виробляє стратегію особистісного самозбереження у психологічно складній ситуації закоханості в людину, вищу за неї за соціальним статусом, і зрештою знаходить своє місце у суспільстві і в житті, то Стефа у творі Софії Андрухович піднімається на рівень осягнення метафізичного змісту буття і, розкривши всі таємниці власного життєвого шляху, стоячи на порозі доленосних змін, гине в полум'ї пожежі. Фінал твору Трейсі Шевальє (зубожіння родини Вермеєра й вивіщення вчорашньої служниці) не стільки позначений пафосом встановлення життєвої справедливості, скільки демонструє правильність особистісного вибору героїні (повернення до свого соціального стану й середовища, психологічне дорослішання дівчини, яка залишає в минулому кохання до майстра).

Фінальний епізод роману Софії Андрухович має виразно апокаліптичні риси й підготований низкою художніх елементів, які пронизують усю структуру твору. Передусім це постійні згадки про всесвітній потоп (зливи, образи риби й корабля, декор будинку, що нагадує підводне царство) і лейтмотив пожежі (смерть дружини доктора Ангера і батьків Стефи в полум'ї; вогонь від лампи, яку впускає Стефа під час заливань Йосифа Рідного). Стихії вогню і води поруч з іншими художніми константами твору (дім, мати) забезпечують універсалізацію жіночого начала, формують концепцію жінки як окремого світу. Самість жінки постійно акцентується в романі – не прямо, а за посередництва образів-констант, що мають здебільшого архетипне значення. Основним виміром жіночої екзистенції є тілесність. Звичаєві й світоглядні межі, в яких розгортається існування героїнь, опосередковані відчуттями й станами жіночого тіла: вагітністю, фізіологічними процесами, гострим переживанням тактильних відчуттів або тугою за ними.

Яскравий і самобутній приклад фемінного історіопиання становить романістика Марини Гримич. Прикметною особливістю ідіостилю авторки є прагнення до масштабних історіософських та культурологічних узагальнень, що, як правило, розгортаються у жвавому діалозі, учасниками якого є як чоловіки, так і жінки. Письменниця пропонує глибокий, нетривіальний і виважений погляд на історію, що дозволяє по-новому оцінити непросту долю України в контексті буття інших народів. Провідною ідеєю творів М. Гримич стає неповторність чоловічого і жіночого світів і їх фундаментальна потреба одне в одному; відповідно, імпліцитний читач уявляється як людина, готова до виваженого й інтелектуального, де в чому провокативного діалогу, підкріпленого значним фактажем.

Сама людська історія постає в низці творів авторки як «вічна динаміка чоловічого й жіночого» (Діпак Чопра), причому з явною настановою на артикуляцію способу «буття-в-історії» тих «мовчазних структур», які упродовж століть представляли жінки. Фемінний історичний досвід, маргінальний по відношенню до ототожненого із загальнолюдським чоловічого, є таким, у якому багато втрачено. Так, Вірджинія Вулф у своєму есе «Власна кімната» намагається уявити долю гіпотетичної письменниці – жіночого варіанту Шекспіра – і доходить висновку, що така жінка у відповідних умовах була б приречена на невідомість і самотність. Саме цим пояснюється особлива роль уяви / інтуїтивного знання в жіночому постколоніальному романі, відзначена Т. Гундоровою. Дослідниця залучає до своїх рефлексій з приводу «Музею покинутих секретів» концепцію пропрацювання минулого П. Рікера. За П. Рікером, двома основними аспектами цього процесу є пригадування і уява. Пригадування спирається на лінійну закономірність розгортання подій, адже об'єктом дії пам'яті може бути тільки те, що відбувалося раніше. Уява передбачає моделювання гіпотетичного, можливого, утопічного [16, с. 22; 104–105]. Саме уява стає ключем до розуміння тих глибинних суспільних процесів, які належать до сфери «культурного несвідомого», ухиляючись від критичної рефлексії, в романі Марини Гримич «Ти чуєш, Марго?». Події твору розгортаються у двох вимірах – буденній реальності, де героїня наділена низкою звичайних соціальних характеристик (дружина, мати трьох дітей, соціолог), і умовній, фантастичній, де Марго перетворюється на володарку таємничого королівства, у якому панує матриархат. При цьому М. Гримич, як і О.Забужко, вдається до безпосереднього обумовлення структури своїх культурологічних рефлексій у самому тексті твору: для О.Забужко провідним структурним принципом організації романного цілого є лабіринт; М. Гримич вже в перших епізодах декларує дворівневість свого художнього світу, де верхній рівень уособлює буденне з характерною для нього лінійною логікою розгортання подій, а нижній (підземелля) асоціюється з простором імовірного, плінним, фрагментарним, підвладним вільним асоціаціям. Принагідно варто зауважити, що в іншому творі авторки, романі «Фріда», обидва ці виміри – підземелля і лабіринт – складно поєднуються, виступаючи метафорою пам'яті й витіснених спогадів.

М. Гримич вдається до іронічного перепрочитання історії людства, моделюючи образ утопічної держави, яка формально відтворює патріархатні структури суспільства, але в гендерно оберненому варіанті (монархічна організація, на чолі якої стоїть жінка; чоловічий гарем; невідільницький ринок, де продаються виключно чоловіки). В дотепній і сконденсованій художній формі М.Гримич втілює ідею про закономірність розвитку людської культури – від матриархатної родової організації архаїчних людських спільнот до перемоги патріархату, пов'язаного з цивілізаційним поступом. Фемінне і маскуліне в цьому художньому світі поляризуються як «природа» і «цивілізація». Такий погляд на жінку і чоловіка втілено в комічній сцені всенародного скандування ідеологічних максим фантастичної країни, де править Марго: « – Аз єсьм жінка, він єсть чоловік.

– ... єсть чоловік.

- Аз єсьм життя, він єсть животіння.

- ...животіння.
- Аз єсмь природа, він єсть штучність.
- ...штучність. [...]
- Аз єсмь мир, він єсть війна.
- ...війна» [5, с. 35].

До улюблених прийомів М.Гримич належить дискусія / лекція / трактат, вмонтована в художню структуру роману, яка виконує роль розгорнутого культурологічного коментаря до подій твору. Саме таку роль виконує розмова маленької Марго з графинею фон Цигельдорф, «відомою феміністкою і родичкою або ж соратницею Захера фон Мазоха» [5, с. 127]: « – Саме жінка зробила виклик системі, в якій жила, виклик раю. І з гордо піднятою головою пішла з нього. Пішла на свободу. Запам'ятай, моя дівчинко, жінка – це першопричина знаходження свободи людством. Жінка – це першопричина знаходження землі людством. А чоловік за це її ненавидить. Ненавидить за те, що вона позбавила його безтурботного існування. За те, що примушує його працювати, страждати, любити, відчувати біль і жагу. І чоловіки згуртувалися і витворили систему, подібну до втраченої. Саме так і було створено державу. Держава – це справа чоловічих рук. [...] Вони витворили громіздку бюрократичну машину, в тенетах якої гине дух свободи. А їхні закони, то ж сміхота! Хіба вони можуть зрівнятися із законами життя, із законами природи?» [5, с. 167]. Якщо жінка в художній системі твору М.Гримич асоційована з природною свободою, то всі соціальні інститути – від держави до сім'ї – потрактовані як «чоловічі», засновані на примусі, системі правил і заборон. В одному з епізодів Марго, перебуваючи в іпостасі правительки, віддає перевагу турецькій в'язниці перед гаремом, «хатнім рабством». Матріархат, тема якого є наскрізною для твору, уявляється жінці ідеальним суспільним устроєм, оскільки ґрунтується на природному почутті любові. М.Гримич імпліцитно апелює до згаданої праці Й.Я. Бахофена «Материнське право» з описаною в ній ідеєю колективного шлюбу, який визначав ведення спорідненості за материнською лінією: «Марго дивилася на них і думала: напевне в тому, що колись не надавали значення факту – хто біологічний батько дитини, – полягає велика мудрість. Жінці абсолютно байдуже, хто вкинув у неї насінину. Зате їй принципово важливо, щоб чоловік саме так тримав на руках її дитину. Адже шлях до серця жінки лежить через її дитину...» [5, с. 115]. Прикметно, що помежівне становище України, історико-географічна специфіка її розвитку персоніфікована в постатях двох жінок, які уособлюють питому народну культуру й інтелектуальну еліту, живлену європейським досвідом, – баби Оляни і графині фон Цигельдорф. Образи жінок-привидів є інваріантами архетипу мудрої старої, що, за теорією Юнга, виступає одним з проявів жіночої самоті.

Гендерні стосунки уявляються М. Гримич «вічною динамікою». Героїня роману «Ти чуєш, Марго?» виявляє риси воїтельки у відповідь на прояви чоловічої агресії, однак розкриває свою жіночу сутність у стосунках з мужнім, але добрим і турботливим Андибером. В іншому творі, романі «Егоїст», авторка вкладає у уста психолога Марини промовисту тезу: «З точки зору розвитку цивілізації, життя – це постійна боротьба жіночого і чоловічого начал» [4, с. 190]. Вдаючись до одного зі своїх

улюблених прийомів – дискусії, що розгортається у дружньому товаристві, Марина Гримич висуває точку зору, альтернативну по відношенню до феміністичного дискурсу. Учасники розмови про стосунки статей у сучасному світі, серед яких є і чоловіки, і жінки, поступово формують образ жінки не як гнобленої істоти, що прагне відновити рівноправність у родинних та суспільних стосунках, а як істоти з «подвійними стандартами»: «Ви проголошуєте, що сильні, а підсвідомо бажаєте бути маленькими пухнастими кішечками, мрієте, щоб вас pestили великі і надійні чоловічі руки. Жінка женеться за двома зайцями, а оскільки це зазвичай безрезультатно, то вона від цього дратується і починає брати участь у всьляких жіночих рухах» [4, с. 192]. Марина Гримич порушує складну проблему творення історичної міфології, внаслідок чого усталеними стають односторонні уявлення про майже виключно рабське становище жінки упродовж століть. Так, під час дискусії Георгій Липинський згадує історичні документи, що свідчать про авантюрні спроби багатьох українок знайти своє щастя у мусульманському світі. Цей епізод, очевидно, можна кваліфікувати як прояв, хоч і опосередкований, однієї з провідних ознак постмодерністського мислення – тотального сумніву в усіх чинних авторитетах і системах знань, у тому числі – і в офіційній історії, яка часом демонструє тенденції до підміни об'єктивної правди міфами. Зрештою, саме поняття життєвої правди не здобуває у творі однозначного витлумачення – Марина Гримич порушує складний комплекс проблем, залучаючи читача до активної співпраці.

Згадана категорія «повсякденного» в «Егоїсті» представлена як чи не єдиний спосіб істинного проживання історії, адже історія офіційна неминує перетворюється на міфи. Так, текст «Діаріушу Величка», введений у художню канву твору, послідовно розвінчує усталені уявлення про історичну долю України, виявляючи в такий спосіб двоїстість будь-якого знання і маргіналізацію тих фактів, які не вписуються у загальну концепцію історії. Натомість побутові деталі, раритетні предмети старовини, звички й манера поводитися виступають тими «знаками» історії («слідами», як називає їх Т. Гундорова, аналізуючи роман О. Забужко), які губляться в офіційній історії. Скромна, але охайна оселя Євдокії, її витончені руки, підібраний зі смаком одяг вказують на аристократичне походження героїні, дозволяють Георгієві розпізнати в ній жінку «своєї крові».

Висновки. Таким чином, фемінне історіописання в сучасній українській літературі становить актуальну стратегію подолання постколоніальної травми. Найпомітнішими художніми модусами розгортання цієї стратегії є тілесність, повсякденне, фантастика. Особливого значення у феміній репрезентації історії здобувають проголошена естетикою постмодернізму увага до «культурного несвідомого», що проявляється у щоденних побутових практиках, і явна чи прихована опозиційність до «метанаративів» офіційної історії та масової свідомості. Результати цього невеликого дослідження можуть бути використані для подальшого теоретичного осмислення особливостей розвитку української романістики початку ХХІ ст. в аспектах гендерної та постколоніальної проблематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму / Віра Агеєва. – К.: Факт, 2008. – 359 с.
2. Андрухович С. Фелікс Австрія: [роман] / Софія Андрухович. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2014. – 288 с.
3. Вулф В. Власний простір [пер. Ярослав Чердаклі] / В. Вулф – К.: Альтернативи, 1999. – 112 с.
4. Гримич Марина. Егоїст: [роман]. – К.: Дуліби, 2006. – 324 с.
5. Гримич М. Ти чуєш, Марго? : [роман] / Марина Гримич. – К.: Дуліби, 2012. – 212 с.
6. Гундорова Т. Пострадянський роман: генераційний симптом / Тамара Гундорова // Тамара Гундорова. Транзитна культура: Симптоми постколоніальної травми. – К.: Грані-Т, 2013. – С. 109 – 253.
7. Гундорова Т. Транзитна культура: Симптоми постколоніальної травми / Тамара Гундорова. – К.: Грані-Т, 2013. – 548 с. (Серія «De profundis»).
8. Забужко О. Музей покинутих секретів: [роман]. – [вид. 2-е, доп.] / Оксана Забужко. – К.: Факт, 2009. – 832 с.
9. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій / Оксана Забужко. – Київ 2007. – 640 с.
10. Ильин И. Постмодернизм: Словарь терминов / И.П.Ильин. – М.: Интрада, 2001. – 384 с.
11. Костенко Л. Записки українського самашедшого: [роман] / Ліна Костенко. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2010. – 416 с.
12. Лебедінцева Н. І знову «єдиний правдивий чоловік», або Маскулінний дискурс у творчості Оксани Забужко та Ліни Костенко в контексті українського постфемінізму / Наталія Лебедінцева // Перехресні стежки українського маскулінного дискурсу: Культура й література XIX – XXI століть: [за ред. Агнешки Матусяк] – К.: LAURUS, 2014. – С. 275 – 306.
13. Леонтєва В.Н. Культуротворческий процесс / В.Н. Леонтєва. – Харьков: Консум, 2003. – 216с.
14. Лис В. Діва Млинища: [роман] / Володимир Лис. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 368 с.
15. Лис В. Країна гіркої ніжності: [роман]. – [2-е вид.] / Володимир Лис. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 368 с.
16. Рикёр П. Память, история, забвение / [пер. с фр. И.И. Блауберг и др.] / Поль Рикёр. – М.: Изд-во гуманитарной литературы, 2004. – 728 с.
17. Павличко С. Виклик стереотипам: нові жіночі голоси в сучасній українській літературі / Соломія Павличко // С. Павличко. Фемінізм. – К.: Основи, 2002. – С. 181 – 187.
18. Улюра Г. Пострадянська жіноча проза як соціокультурний та естетичний проект (на матеріалі російської літератури): монографія / Г. Улюра. – К.: Ніка-Центр, 2015. – 608 с.

REFERENCES

1. Aheyeva, V. Women's space: The feminist discourse of Ukrainian modernism, Kyiv, Fact, 2008, 359 p.
2. Andrukhovych, S. Feliks Avstriia, Lviv, Vydavnytstvo Staroho Leva, 2014, 288 p.
3. Woolf, V. A Room of One's Own, Kyiv, Al'ternatyvy, 1999, 112 p.
4. Hrymch, M. Egoist, Kyiv, Duliby, 2006, 324 p.
5. Hrymch, M. Do you listen, Margo?, Kyiv, Duliby, 2012, 212 p.
6. Hundorova, T. Post-soviet novel: generational symptom // Tamara Hundorova. Transit culture: The symptoms of postcolonial trauma, Kyiv, Hrani-T, 2013, p. 109 – 253.
7. Hundorova, T. Transit culture: The symptoms of postcolonial trauma, Kyiv, Hrani-T, 2013, 548 p.
8. Zabuzhko, O. The museum of abandoned secrets, Kyiv, Fact, 2009, 832 p.
9. Zabuzhko, O. Notre Dame d'Ukraine: Ukrainka in the mythology conflict, Kyiv, Fact, 2007, 640 p.
10. Ilin, I. Postmodernism: The dictionary of terms, Moscow, INTRADA, 2001, 384 p.
11. Kostenko, L. The notes of Ukrainian crazy, Kyiv, A-BA-BA-NA-LA-MA-NA, 2010, 416 p.
12. Lebedyntseva, N. And again "only one real man", or The masculine discourse in the works by Lina Kostenko and Oksana Zabuzhko in the context of the Ukrainian post-feminism // The crossing ways of the Ukrainian masculine discourse: Culture and literature of XIX – XXI centuries, Kyiv, LAURUS, 2014. P. 275 – 306.
13. Leonteva, V. Culture-creative process, Har'kov, Konsum, 2003, 216 p.
14. Lys, V. The virgin of Mlynishche, Kharkiv, Klub Simeinoho Dozwillia, 2016, 368 p.
15. Lys, V. The land of bitter tenderness, Kharkiv, Klub Simeinoho Dozwillia, 2016, 368 p.
16. Ricoeur, P. Memory, history, oblivion. Translated from French by I. Blauberger and other, Moscow, Publishing house of humanitarian literature, 2004, 728 p.
17. Pavlychko, S. The challenge to the stereotypes: the new female voices in modern Ukrainian literature // Solomiia Pavlychko. Feminism, Kyiv, Osnovy, 2002. P. 181 – 187.
18. Uliura, H. Post-soviet feminine prose as sociocultural and esthetic project (on the material of Russian literature), Kyiv, Nika-Centre, 2015, 608 p.

The feminine reading of history in modern Ukrainian novels: demythologization and poetics of quotidian

O. M. Bashkyrova

Abstract. In the article the peculiarities of the feminine approach to the artistic comprehension of the problem of human in history represented by modern Ukrainian novels are investigated. Special attention is paid to the role of the feminine prose in overcoming of the traumatic postcolonial experience. It's proved that the feminine way of rereading of national and world history differs by attention to the domestic sphere and private life. This approach correlates with the worldview peculiarities of postcolonial literatures where the "great history" is represented by local family stories. The productive artistic strategies of the feminine representation of gender and postcolonial problems are quotidian, corporality and fantastic counteracting the stereotypes of mass cultural consciousness.

Keywords: gender, novel, postcolonial novel, quotidian, corporality.

Феминное прочтение истории в современной украинской романистике: демифологизация и поэтика повседневного

O. M. Башкирова

Аннотация. В статье исследуются особенности феминного подхода к художественному осмыслению проблемы человека в истории, представленного современной украинской романистикой. Особое внимание уделено роли женской прозы в преодолении травматического постколониального опыта. Доказано, что феминный способ прочтения национальной и мировой истории отличается вниманием к бытовой сфере и частной жизни. Такой подход коррелирует с особенностями мировоззрения постколониальных литератур, где «большая история» представлена локальными семейными историями. Продуктивными художественными стратегиями феминной репрезентации гендерной и постколониальной проблематики являются повседневное, телесность и фантастика, противостоящие стереотипам массового культурного сознания.

Ключевые слова: гендер, роман, постколониальный роман, повседневное, телесность.

Інтерпретація дискурсу як виду когнітивної діяльності людини

В. М. Богуцький

Національна академія внутрішніх справ, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: bogutskiy2007@ukr.net

Paper received 30.03.18; Accepted for publication 05.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-04>

Анотація. У статті розглянуто проблемами когнітивної обумовленості мовних структур і способи представлення знань, що використовуються в процесі інтерпретації дискурсу. Відмічено найбільш важливі стратегії задіяні при інтерпретації дискурсу. Представлено дію стратегій обробки текстової інформації на прикладі конкретного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, фрейм, стратегія, когнітивні стратегії, концепт.

На порубіжжі тисячоліть однією з центральних проблем лінгвістики стало дослідження людського чинника в мові. Усвідомлення того факту, що мова, як людське встановлення, не може бути зрозумілою й поясненою поза зв'язком з її творцем і користувачем, привело до розширення традиційних рамок лінгвістичних досліджень і відмови від вивчення "мови в собі і для себе". Закони й механізми функціонування мови розглядаються у взаємодії з людиною, яка пізнає світ і є носієм мови [5, с. 5-6].

Сьогодні усе більша кількість вітчизняних і зарубіжних лінгвістів поділяє концепцію когнітивної обумовленості основних лінгвістичних одиниць і структур, використовуючи когнітивний підхід у розв'язанні багатьох лінгвістичних проблем. Когнітивний підхід розроблений у руслі одного з інтеграційних напрямів науки про мову, що дістав назву "Когнітивна лінгвістика" [13, с. 3].

Когнітивна лінгвістика, в центрі уваги якої є мова як загальний когнітивний механізм, інтегрує досвід багатьох галузей наукового знання: лінгвістики, психології, антропології, неврології, штучного інтелекту, філософії, логіки тощо. У когнітивній лінгвістиці розглядаються тільки ті когнітивні структури й процеси, які властиві людині як *homo loquens*. Таким чином, когнітивна лінгвістика вивчає механізми людського засвоєння мови, принципи структуризації цих механізмів, а також сприйняття й продукування дискурсу (письмового чи усного зв'язного тексту в сукупності з його екстралінгвістичними й паралінгвістичними характеристиками) [13, с. 3; 6, с. 34; 4, с. 21].

Ця стаття присвячена проблемам когнітивної обумовленості мовних структур, а також дослідженню проблем представлення знань, використовуваних у процесі інтерпретації дискурсу. У рамках цієї роботи наведений один із способів формування, зберігання й представлення знань про навколишній світ і мову у свідомості людини – організація знань у так звані "пакети інформації" (фрейми) [2, с. 8]. За допомогою активації відповідних ситуацій-фреймів дослідник інтерпретує дискурс, тоді як адекватність інтерпретації залежить від "якості" вибраних стратегій обробки тексту. У цій роботі інтерпретатор розглядається як "суб'єкт, що пізнає" (згідно з когнітивною традицією), а інтерпретація дискурсу базується в чому спирається на його особисті знання, думки, установки, тобто на складові "бази знань" конкретного інтерпретатора.

Людина сприймає навколишній світ за допомогою зору, слуху, дотику, нюху і смаку. Ми визначаємо їх

як перцептивні модуси, або модуси перцепції, основними з яких є зір і слух. За допомогою своїх перцептивних модусів людина сприймає події та об'єкти, що потрапляють в її когнітивну зону, а потім лексикалізує своє сприйняття світу, тобто відображає його в мові [10, с. 79].

Варто відмітити, що сприйняття об'єкту означає не лише власне перцептивне, але й концептуальне його виділення із середовища інших об'єктів шляхом надання цьому об'єкту певного сенсу (концепту) як його ментальної репрезентації [9, с. 385-386].

Таким чином, людина, стикаючись з подіями чи об'єктами навколишнього світу, "робить запит" у своєму "сховищі знань" у пошуках відповідного концепту (фрейму). Виявивши фрейм, що відповідає ситуації, інтерпретатор активує його, виявляючи сенс події або фрагмента тексту. [12, с. 65].

Поняття *фрейму* було введено М. Мінським у його роботі "Фрейми для представлення знань" (1974) для позначення одного із способів представлення стереотипної ситуації (похід у магазин, вечірка, візит). На думку Мінського, людина сприймає те, що відбувається в термінах раніше придбаних структур-фреймів. З кожним фреймом пов'язана інформація різних видів:

- відносно використання цього фрейму;
- попередження про те, що може статися далі;
- пропонування, що слід зробити, якщо ці очікування не справдяться. [8, с. 289].

У концепціях різних дослідників поняття, назване М. Мінським "*фрейм*", може називатися інакше: "скрипт", "сцена", "сценарій", "псевдотекст", "план", "схема", "основа" тощо. Наприклад, А. Вежбицька використовує термін "культурно-обумовлений сценарій" (*cultural script*), підкреслюючи таким чином вплив соціокультурних чинників на сприйняття інформації, що поступає до інтерпретатора. Носії мови, що належать до певної культури, при сприйнятті інформації зазвичай керуються деякою підсвідомою нормою. Подібні норми міняються від культури до культури. У своїй роботі А. Вежбицька порівнює західну й східну культурні традиції та їх вплив на сприйняття подій і об'єктів носіями представлених традицій [1, с. 63].

Отже, у кожної людини є певна "база знань", якість і об'єм якої залежать від особистісних характеристик індивіда, а також універсальний (і потенційно не обмежений) набір когнітивних стратегій оперування знаннями.

Поняття стратегії досі не отримало загальноприйнятого визначення й трактується неоднаково різними дослідниками. Частина лінгвістів (В. Шмідт, Х. Харниш, Й. Ребайн) розуміють під стратегією певний план оптимальної реалізації інтенції автора, що визначає внутрішню й зовнішню структуру тексту [11, с. 20-22]. Якнайповніше поняття стратегії розроблене Т. ван Дейком і В. Кинчем. У широкому сенсі під стратегією вони розуміють *загальну інструкцію* для кожної конкретної ситуації інтерпретації. Використовувати при розумінні тексту стратегії у більшості випадків не є заздалегідь запрограмованими. Слід відзначити їх гнучкість і залежність від когнітивних структур певного індивіда (знання, установки, плани, наміри). За допомогою стратегій робиться швидке й ефективне прогнозування найбільш вірогідного значення сприйманих мовних подій. [3, с. 164].

При обробці дискурсу зазвичай використовуються різні види стратегій кожна з яких переслідує свою мету, виконує своє конкретне завдання. Розглянемо деякі з них.

На початковому етапі інтерпретації дискурсу дослідникові необхідно встановити значимі зв'язки між реченнями дискурсу, тобто переконатися в зв'язності аналізованого тексту. За допомогою *стратегій локальної когерентності* (тут і далі: термінологія Т. ван Дейка) конструється локальна зв'язність дискурсу. Установлення потенційних зв'язків між частинами дискурсу відбувається на основі лінійного впорядкування речень [3, с. 167].

Розглянемо такий приклад:

"Here's Sir Pitt, ma'am"! – cried out Rebecca.

"My dear, I can't see him. I won't see him. Say I'm too ill to receive anyone. My nerves really won't bear my brother at this moment," – said Miss Crawley.

"She's too ill to see you, sir" – Rebecca said, tripping down to Sir Pitt.

У цьому дискурсі кожне нове речення містить референта, тотожного тому, що міститься в попередній пропозиції і представлено в таких ланцюжках:

референт 1 (учасник дискурсу, спочатку позначений Sir Pitt), Sir Pitt – him – him – anyone – my brother – sir – Sir Pitt;

референт 2 (учасник, спочатку позначений Ma'am), ma'am – I – I – I – Miss Crawley – she.

Дістаючи з нашого "сховища знань" фрейм прийому гостей, ми бачимо, що коли хто-небудь приходить у гості, ми повинні його прийняти, а якщо він нам неприємний – деякий час терпіти його присутність (якщо ми гостинні) / відмовитися його прийняти, мотивувавши свою відмову. Простежимо цей фрейм в наведеному прикладі:

Can't see – won't see – too ill to receive – won't bear – too ill to see.

Таким чином, ми можемо сприймати цей текст як зв'язний.

На наступному етапі інтерпретації ми підключаємо *макростратегії*, які дозволяють швидко проаналізувати текстову інформацію з метою виявлення основної теми (макроструктури) дискурсу. Макростратегії відрізняються особливою гнучкістю й мають евристичний характер. Немає необхідності чекати кінця дискурсу, щоб зрозуміти, про що йде мова в тексті. Про тему дискурсу можна здогадатися вже після мінімуму текстової інформації з перших пропозицій. Здогадку може підтвердити різна інформація: тематичне (перше) речення, тематичні слова, знання про контекст, учасників тощо [3, с. 61-68]. Звернімося до вже згаданого прикладу, макроструктурою якого є така фраза: "I can't see him", що підтверджується тематичними реченнями і фразами "I won't see him", "I'm too ill to receive anyone" "... won't bear my brother", "too ill to see you, sir".

У рамках цієї статті видається неможливим охопити всі використовувані при інтерпретації дискурсу стратегії. Відмітимо лише найбільш важливі з них.

Продукційні стратегії відповідають за виробництво дискурсу у відповідь на дискурс того, хто говорить (це стосується в основному діалогічного дискурсу й застосовується до письмових текстів у тому випадку, якщо це розмова персонажів). Цікаву модель продукування дискурсу запропонувала К. Маккьюин. Нею розроблена обчислювальна модель дискурсивних стратегій продовження тексту в кожній певній точці дискурсу, тобто вирішується питання "Що сказати далі"? Заснована модель на поняттях "база знань", "фонд релевантних знань", а також "дискурсивні стратегії" і "механізм фокусування" для управління цими знаннями [7, с. 311-315].

Стилістичні стратегії дають можливість робити вибір між альтернативними способами вираження приблизно одного й того ж значення. Вибір здійснюється з урахуванням типу тексту та прагматичного контексту [3, с. 170].

Список стратегій можна продовжити, оскільки він потенційно не обмежений. Кількість і "якість" стратегій залежить від кожного конкретного користувача мови, його особистісних характеристик. Відповідно можлива необмежена кількість конкретних інтерпретацій одного й того ж дискурсу. Це явище називається *множинністю інтерпретацій* або *текстуальною полісемією* (термінологія П. Рієра) і є позитивною якістю процесу розуміння.

Отже, в рамках цієї статті були розглянуті поняття "*фрейм*" і "*когнітивні стратегії*" як базові складові процесу інтерпретації, а також представлено дію стратегій обробки текстової інформації на прикладі конкретного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицка А. Культурно-обусловленные сценарии и их когнитивный статус / А. Вежбицка // Язык и структура знания. – М., 1990. – С. 63-85.
2. Герасимов В. И., Петров В. В. На пути к когнитивной модели языка / В. В. Петров, В. И. Герасимов // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23. С. 5-12.
3. Дейк Т. А. ван, Кинч В. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1988. – Вып. 23. – С. 153-208.
4. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 17-33.

5. Кравченко А. В. Язык и восприятие: Когнитивные аспекты языковой категоризации. – Иркутск : Изд. Иркут. гос. ун-та, 2004. – С. 5-6.
6. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – М. – 1994. – №4. – С. 34-47.
7. Маккьюин К. Дискурсивные стратегии для синтеза текста на естественном языке / К. Маккьюин // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1989. – Вып. 24. – С. 311-356.
8. Минский М. Остроумие и логика когнитивного бессознательного / М. Минский // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1988. – Вып. 23. – С. 281-304.
9. Павиленис Р. И. Понимание речи и философия языка // Новое в зарубежной лингвистике / Р. И. Павиленис. – М., 1986. – Вып. 17. – С. 380-388.
10. Рузин И. Г. Возможности и пределы концептуального объяснения языковых фактов / И. Г. Рузин // Вопросы языкознания. – 1996. – № 5. – С. 79-100.
11. Троянов В. И. Стратегии коммуникантов в споре / В. И. Троянов // Прагматика и логика дискурса. – Ижевск, 1991. – С. 20-25.
12. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. – М. : Прогресс, 1988. Вып. 23. С. 52-92.
13. Шабес В. Я. Соотношение когнитивного и коммуникативного компонентов в речемыслительной деятельности. Событие и текст : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук / В. Я Шабес. – Л., 1990. – 32 с.

REFERENCES

1. Wierzbicka A. Cultural-conditioned scenarios and their cognitive status / A. Wierzbicka // Language and Structure of Knowledge. – М., 1990. – P. 63-85.
2. Gerasimov V. I., Petrov V. V. On a way to the cognitive model of language / V. V. Petrov, V. I. Gerasimov // New in Foreign Linguistics. Cognitive Aspects of Language. – М. : Progress, 1988. – Ed. 23. P. 5-12.
3. Dijk T A. van., Kinch V. Strategies of understanding of coherent text / T. A. van. Dijk, V. Kinch // New in Foreign Linguistics. – М., 1988. – Ed. 23. – P. 153-208.
4. Demiankov V. Z. Cognitive linguistics as variety of interpreting approach / V. Z. Demiankov // Questions of Linguistics. – 1994. – № 4. – P. 17-33.
5. Kravchenko A. V. Language and perception: Cognitive aspects of the linguistic categorizing / A. V. Kravchenko. – Irkutsk : Ed. of Irkutsk State University, 2004. – P. 5-6.
6. Kubriakova E. S. Initial stages of becoming of cognitivism: linguistics – psychology – cognitive science / E. S. Kubriakova // Questions of Linguistics. – М. – 1994. – №4. – P. 34-47.
7. Makkuin K. Discursive strategies for the synthesis of text in human language / K. Makkuin // New in Foreign Linguistics. – М., 1989. – Ed. 24. – P. 311-356.
8. Minsky M. Wit and logic of cognitive unconscious / M. Minsky // New in Foreign Linguistics. – М., 1988. – Ed. 23. – P. 281-304.
9. Pavilenis R. I. Understanding of speech and philosophy of language // New in Foreign Linguistics / R. I. Pavilenis. – М., 1986. – Ed. 17. – P. 380-388.
10. Ruzin I. G. Possibilities and limits of conceptual explanation of linguistic facts / I. G. Ruzin // Questions of Linguistics. – 1996. – № 5. – P. 79-100.
11. Troianov V. I. Strategies of collocutor in a contention / V. I. Troianov // Pragmatics and logic of discourse. – Izhevsk, 1991. – P. 20-25.
12. Fillmore Ch. Frames and semantics of understanding / Ch. Fillmore // in Foreign Linguistics. Cognitive aspects of language. – М. : Progress, 1988. Ed. 23. P. 52-92.
13. Shebes V. Ya. Correlation of cognitive and communicative components in speech-cognitive activity. Event and text: author's abstract of dissertation for PhD in philology / V. Ya Shebes. – L., 1990. – 32 p.

Interpreting of discourse as a type of cognitive human activity

V. M. Bohutskiy

Abstract. This article is devoted to the problems of cognitive conditionality of linguistic structures and problems of representation of knowledge using in the process of interpreting of discourse. Within the framework of this work one of methods of forming, storage and representation of knowledge about outward things and language in human consciousness is given – an organization of knowledge in the so-called "packages of information" (frames). By activating of the proper situations-frames a researcher interprets discourse, while adequacy of interpretation depends on "quality" of the chosen strategies of the processing text. In this work an interpreter is examined as "cognizing subject" (according to cognitive tradition), and interpretation of discourse in a great deal depends on his personal knowledge, ideas, settings, i.e. the components of "basis of knowledge" of a concrete interpreter.

Keywords: *discourse, frame, strategy, cognitive strategies, concept.*

Интерпретация дискурса как вида когнитивной деятельности человека

В. Н. Богуцкий

Аннотация. Статья посвящена проблемам когнитивной обусловленности языковых структур, а также исследованию проблем представления знаний, используемых в процессе интерпретации дискурса. Приведен один из способов формирования, хранения и представления знаний об окружающем мире и языке в сознании человека – организация знаний в так называемые "пакеты информации" (фреймы). С помощью активации соответствующих ситуаций-фреймов исследователь интерпретирует дискурс, тогда как адекватность интерпретации зависит от "качества" выбранных стратегий обработки текста. Интерпретатор рассматривается как "познающий субъект" (согласно когнитивной традиции), а интерпретация дискурса во многом опирается на его личные знания, мысли, установки, то есть на составные "базы знаний" конкретного интерпретатора.

Ключевые слова: *дискурс, фрейм, стратегия, когнитивные стратегии, концепт.*

Розрізнення синонімічних термінів у перекладі правового євролекту українською мовою

А. А. Чеботарьова

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: annachebt@gmail.com

Paper received 25.03.18; Accepted for publication 29.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-05>

Анотація. У статті аналізуються синонімічні терміни у термінологічних словосполученнях англійського правового євролекту на предмет їх адекватного перекладу. Описово-порівняльний аналіз таких термінів на матеріалі англійської та української мовної версії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС показує, які перекладацькі проблеми породжуються такими термінами-синонімами і яким чином їх можна вирішити.

Ключові слова: термін, правовий євролект, переклад, еквівалент, синонім.

Вступ. Розвиток відносин між Україною та ЄС створює природну вимогу дослідження того, що вже стало загальновідомим поняттям для зарубіжних та вітчизняних фахівців в галузі юриспруденції та перекладознавства, а саме “правового євролекту”. Вбачаючи в євролекті динамічний характер його розвитку, варто зауважити важливість вивчення його елементів, а саме синонімічних термінів, схожих на термінологічні дублети, та які на перший погляд видаються тотожними. Проте, якщо звернутися до додаткової літератури, то можна дослідити різницю в їхньому значенні. Тобто, розуміння таких термінів потребує додаткових фонових знань у реципієнта перекладу. З огляду на вищезазначене, **актуальність** обраної тематики зумовлена нагальною необхідністю паралельно-описового аналізу юридичної мови законодавства ЄС, що дозволить виявити ще одну складність перекладу термінів англійського правового євролекту і продемонструє, як вони повинні відтворюватися українською мовою.

Об'єктом цієї роботи є терміносполуки та синонімічні терміни правового євролекту, а **предметом** дослідження виступають труднощі їх перекладу.

Метою статті є порівняти синонімічні терміни євролекту та виявити різницю в їхньому значенні в англійській та українській мовах і особливості їхнього відтворення в україномовному перекладі.

Матеріал і методи дослідження. Матеріальне підґрунтя для аналізу склали офіційні версії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода) англійською та українською мовами; а також різноманітні словники та довідникова література, а саме, “Економічний словник” за ред. Г.В. Осовської [1], Словник української мови в 11 томах [4], вузькогалузевий онлайн-словник ЄС з термінології AGROVOC [14], Cambridge Dictionary [9], словник GEMET [11], база даних термінів ЄС IATE [13], Oxford dictionary of law [16] та пошукова система Tilde Terminology [15].

У роботі застосовуються такі **методи**, як описовий та порівняльний методи, метод зіставлення текстових структур, тезаурусний аналіз, порівняльно-перекладознавчий аналіз та юридико-лінгвістичний аналіз.

Короткий огляд публікацій за темою. Відома дослідниця у галузі інституційного перекладу К. Беднарова-Гібова слушно зауважує, що говорячи про переклад ЄС як такий, одним з найгостріших питань на

лексичному рівні, безсумнівно, є термінологія. Примітно, що мова юридичних документів, як відомо, точна та однорідна. На цьому етапі слід зазначити, що термінологія ЄС є нетиповим термінологічним утворенням, оскільки її семантичні поля, з яких походять терміни, дуже різноманітні (від торгівлі людьми, риболовлі до освіти та навчання). [7, с.83]

У контексті перекладу термінології ЄС постає проблема знаходження еквівалента того чи іншого терміну правового євролекту, з приводу чого українська дослідниця Д. Касяненко наголошує, що останнім часом дослідники особливо активно обговорюють випадки відсутності еквівалентності між правничими поняттями. [2, с. 169]. Продовжуючи цю думку, Л. Біель каже, що через системно пов'язаний характер юридичних термінів, повна еквівалентність між термінами двох правових систем зустрічаються рідко: перекладачі найчастіше мають справу з частковою або нульовою еквівалентністю / концептуально відсутніми термінами. В ході пошуку еквівалента, перекладач спочатку має вирішити, чи можна використовувати *функціональний еквівалент*, також відомий як динамічний або природний еквівалент, тобто термін, який вже існує в цільовій правовій системі. [8, с. 44] На думку М. Вестона, метод функціонального еквіваленту є ідеальним методом перекладу. [17, с. 23]

Хоча Л. Біель і визнає, що функціональні еквіваленти можливі, коли несумісність термінів вихідної та цільової мов відносно невелика, проте на власному досвіді доводить, що вони часто перешкоджають у контексті ЄС. Це стосується, зокрема, кримінального законодавства, і того, коли необхідно продемонструвати різницю між наднаціональним терміном ЄС та національним терміном [8, с. 44]. Коли функціональна еквівалентність неможлива, застосовується формальна/ дослівна еквівалентність, транскрипція/запозичення та описова еквівалентність [12, с. 3-6]

За К. Беднаровою-Гібовою, коли йдеться про запозичення з англійської мови (які часто з'являються у цільовій мові як неологізми), їхні переваги не можуть залишатися непоміченими, оскільки вони гарантують еквівалентність на концептуальному рівні, визначаючи один і той самий концептуальний зміст, що створює загальне референційне відношення для конкретного слова на всіх офіційних мовах ЄС [7, с. 86].

Узагальнюючи концепції різних дослідників щодо

способу перекладу термінів правового євролекту, Д. Касяненко виокремлює наступні способи: 1. транскодоване запозичення (що, в свою чергу, поділяється на а) транслітерування, б) транскрибування і в) адаптивне транскрибування); 2. калькування; 3. аналогова заміна; 4. описово-пояснювальний переклад [2, с. 169].

Результати та їх обговорення. В україномовному тексті зустрічаються вилучення термінів або об'єднання їх в один (тобто, узагальнення). Окрім цього, такі терміни контекстуально-залежні. Так, у ст. 25 Угоди йдеться про те, що *“Положення цієї Глави застосовуються до торгівлі товарами, що походять з території Сторін”*, і внизу сторінки дається пояснення терміну *“товари”*. Задля унаочнення наведемо англomовну версію цього фрагменту: *“For the purposes of this Agreement, goods means products as understood in GATT 1994 unless otherwise provided in this Agreement”* [6], що в перекладі *“Для цілей цієї Угоди товари мають значення товарів у розумінні ГАТТ-1994, якщо інше не передбачено в цій Угоді”* [5]. Перекладачі не вважають за потрібне розмежувати ці поняття і відтворити їх точно. Якщо зазирнути до економічного словника, то можна дізнатися, що між термінами *“goods”* та *“products”* різниця все ж таки простежується: **товар** (англ. good) – усе, що може задовольнити потреби і пропонується ринком з метою привернення уваги, придбання, використання або споживання. Включає фізичні об'єкти, послуги, місце, організацію, ідеї та ін. [1, с. 313]; **продукт** (англ. product) – все, що може бути представлене на ринку з метою задоволення потреб споживачів. [1, с. 254] У словнику української мови, лексема *“продукт”* розуміється як: 1. Предмет, що є матеріальним результатом людської праці, діяльності; 2. Речовина, яку одержують або яка утворюється хімічним чи іншим шляхом із іншої речовини; 3. Речовина, яка служить матеріалом для виготовлення або вироблення чогонебудь. Термін *“товар”* означає: 1. ек. Призначений для обміну продукт праці, що має споживну вартість і вартість; 2. Все те, що становить предмет торгівлі [4]

В іншому вузькогалузевому онлайн-словнику GEMET [11] (англ. *General Multilingual Environment Thesaurus*, укр. *Загальний багатомовний тезаурус з навколишнього середовища*), розробленому Європейським агентством з охорони навколишнього середовища для визначення загальної мови і загальної термінології з довкілля, лексема *“goods”* розуміється як *“a term of variable content and meaning. It may include every species of personal chattels or property. Items of merchandise, supplies, raw materials, or finished goods. Land is excluded”*, тобто *“термін змінного змісту та значення, що включає у себе всі види особистих рухомого майна або майна, одиниці товару, витратних матеріалів, сировини або готової продукції, за виключенням землі”* (переклад наш. – А. Ч.). Що стосується терміну *“product”*, то він означає *“something produced by human or mechanical effort or by a natural process”* (щось, що виробляється людськими або механічними зусиллями або природнім процесом (переклад наш. – А. Ч.)). У тому ж онлайн-словнику, термін *“products”* перекладається українською, як *“продукти”*, а у слов-

нику AGROVOC [14], який охоплює всі сфери інтересів Продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО) ООН, подається ще одне значення – *“продукція”*.

Не менш важливою ознакою цих двох термінів є їхня варіативність залежно від уживання в контексті. Наприклад, в пошуковій системі Tilde Terminology [15], можливості якої включають вилучення термінології та пошук у хмарних сховищах близько 5 мільйонів стандартизованих та надійних термінів, а також хмарні засоби управління та спільного використання термінології й інтегроване розпізнавання та пошук термінології в програмах перекладу (SDL Trados Studio, Wordfast Anywhere, OmegaT, memoQ), вищезазначений термін має кілька російськомовних відповідників, а саме, *“товар”*, *“изделие”*, *“продукция”*, *“продукт”*, *“фабрикат”*, *“произведение”*. Таку синонімію можна віднести до різного роду контекстуального вжитку.

В українській мові неправильно говорити *“товари харчування”*, *“побутові продукти”*, *“кулінарні продукти”*, адже існує мовно-усталені вирази *“продукти харчування”*, *“побутові товари”*, *“кулінарні вироби”*. В англійській мові спостерігаються подібні, залежні від узусу, відмінності: терміносполука *“financial products”* може використовуватися лише із *“products”* та аж ніяк інакше, адже це мовно усталений фінансовий англomовний термін, що, за Кембриджським словником, означає *“a product that is connected with the way in which you manage and use your money, such as a bank account, a credit card, insurance, etc”* [9] (*“продукт, пов'язаний із способом (такий як банківський рахунок, кредитна картка, страхування, тощо), у який ви керуєте або користуєтесь своїми грошами”* (переклад наш. – А. Ч.)).

Звичайно, синонімічні терміни тут трактуються як абсолютні дублети, не зважаючи на те, що у тексті Угоди її укладачі прямо та недвозначно вказують на розмежування цих понять.

Інший приклад невиправданого вилучення терміну знаходимо в Art. 73, para. 1. Угоди: *“...measures to control any cause likely to constitute a serious hazard or risk to human, animal or plant health”* [6], що українською звучить так: *“заходів стосовно контролю будь-яких обставин, що можуть призвести до значного ризику для здоров'я людей, тварин або рослин”* [5]. Бачимо, що англomовна терміносполука *“hazard or risk”* об'єднується в один термін *“ризик”*, хоча різниця між ними існує. Спробуймо це довести.

По-перше, *“hazard”* та *“risk”*, перед тим, як стати термінами правового євролекту, спочатку були (і є) звичайними словами із загального ужитку, чим і пояснюється їхня синонімія. Так, за Кембриджським словником [9], слово *“risk”* означає *“the possibility of something bad happening”* і має такі еквіваленти, як *“risk”* та *“угроза”* (в пер. з рос.м. *“ризик”* та *“загроза”*), останнє поняття, своєю чергою, у зворотному перекладі на англійську стане *“hazard”*). Відповідно до IATE [13], багатомовної термінологічної бази даних Європейського Союзу, термін *“hazard”* (що не був відтворений українською) визначається як *“A potentially damaging physical event, phenomenon or human activity that may cause the loss of life or injury,*

property damage, social and economic disruption or environmental degradation”, що в перекладі з англійської “потенційно шкідливий у фізичному плані випадок, явище або людська діяльність, які можуть стати причиною загибелі або тілесних ушкоджень, майнових збитків, соціально-економічних потрясінь або деградації довкілля” (переклад наш. – А. Ч.).

По-друге, оскільки йдеться про терміни галузі торгівлі, слід звернутися до іншого документу англомовного правового євролекту, а саме DIRECTIVE 2009/48/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 18 June 2009 on the safety of toys (Text with EEA relevance) / Директива 2009/48 Європейського парламенту та Ради від 18 червня 2009 року про безпеку іграшок (Текст має значення для ЄСП (Єдиний економічний простір)) в якій обидва терміни були чітко визначені та відтворені українською мовою належним чином:

Англійська версія	Українська версія
“hazard” means a potential source of harm	“небезпека” означає потенційне джерело шкоди
“risk” means the probable rate of occurrence of a hazard causing harm and the degree of severity of the harm	“ризик” означає ймовірну частоту існування небезпеки заподіяння шкоди та тяжкість останньої

В іншому офіційному виданні ЄС під назвою “Загальна методологія ЄС з оцінки ризиків” [10] (ориг. “EU general risk assessment methodology”) термін “risk” означає “combination of the probability of occurrence of a hazard generating harm in a given scenario and the severity of that harm” (в пер. з англ. м. “ймовірність виникнення небезпеки, що створює шкоду в даному сценарії та ступінь тяжкості цієї шкоди”, а термін “hazard” – “potential source of harm. The hazard, or danger, is intrinsic to the product” (в пер. з англ. м. “потенційне джерело шкоди. Небезпека або загроза є характерною для продукту”) [10, с. 4]. Отже, видно, що терміни, вжиті з таким значенням, стосуються лише цього інструменту ЄС, проте важливий той факт, що значення цих термінів знову розрізняють і аж ніяк не отожднюють.

Отже, синонімічні терміни “risk” та “hazard” варто не об’єднувати, а перекладати окремо з огляду на те, що раніше вони вже перекладалися (українською в тому числі) у правовому євролекті офіційних документів ЄС, що безсумнівно, допомогло б дотриманню принципів уніфікованості та усталеності термінології ЄС як одних із основоположних критеріїв в інституційному перекладі та у питанні наближення законодавства України до законодавства ЄС.

Якщо раніше в цій штудії розглядалися синонімічні пари термінів-іменників, то у наступній терміносполуці зустрічаємо два прислівники, що мають один відповідник в україномовному трансляті (Art. 235, para.1: “justified and proportionate request” [6]), українським еквівалентом якому є “обґрунтований запит”. Із першим терміном “justified”, що перекладається, як “виправданий”, “заслужений” [9], а також “справедливий, обґрунтований”, бо походить від англ. слова “justice” – “справедливість”) не виникає труднощів, чого не можна сказати про другий у цій терміносполуці термін. Поняття “proportionate” стосується

“proportionality”, що за Оксфордським юридичним словником [16] означає:

1. A principle of the European Union ensuring that a legislative measure is introduced at EU level only when it is appropriate to have a measure at that level, and that when local legislation is all that is needed, this will be encouraged. (в пер. з англ. м. “принцип ЄС, що забезпечує, щоб законодавча мета на рівні ЄС запроваджувалася лише в тому випадку, коли доцільно застосувати міру на цьому рівні, і якщо місцеве законодавство – це єдине, що необхідно, моді цей принцип заохочуватиметься” (переклад наш. – А. Ч.).

2. A central provision of the European Convention on Human Rights. It applies particularly to the qualified rights and where the expression “necessary in a democratic society” is contained within the article. Whether or not such a right has been violated will depend on whether the interference with the right is proportionate to the legitimate aim pursued by that interference. Thus even if a policy that interferes with a Convention right might be aimed at securing a legitimate purpose (e.g. the prevention of crime), this will not in itself justify the violation if the means adopted to secure the purpose are excessive in the circumstances. (у пер. з англ. м. “центральне положення Європейської конвенції з прав людини, що особливо стосується кваліфікованих прав, стаття якого містить вираження “необхідне в демократичному суспільстві. Чи було порушено таке право залежатиме від того, чи відповідає втручання у здійснення права законній меті цього втручання. Таким чином, навіть якщо політика, що суперечить праву Конвенції, спрямована на забезпечення легітимної мети (наприклад, на запобігання злочинності), то вона не виправдовуватиме порушення сама по собі, якщо засоби, прийняті для забезпечення такої мети надмірні з огляду на обставини” (переклад наш. – А. Ч.)) [16, с. 389]

Дослідник права Р. Майданик у своїй праці зазначає, що принцип співрозмірності (пропорційності) являє собою загальний, універсальний принцип права, що вимагає співрозмірного обмеження прав та свобод людини для досягнення публічних цілей. Принцип співрозмірності є українською назвою принципу пропорційності (principle of proportionality), прийнятого в праві ЄС. [3, с. 94] Отже, лексема “proportionate” має словниковий відповідник “співрозмірний” (такий варіант пристосований до цільової мови) та дослівний еквівалент “пропорційний” (тобто, перекладений за допомоги прямого запозичення).

Повертаючись до порівняння перекладів цього фрагменту, варто зазначити, що в україномовній версії Угоди не вдалося зберегти те смислове та понятійно-значеннєве “навантаження” термінів англомовного правового євролекту, хоча перекладачі й обрали прийнятний контекстуальний варіант для цієї терміносполуки.

Висновки. Порівняльний аналіз англомовного та україномовного транслятів Угоди на предмет різниці ужитку синонімічних та омонімічних термінів в узах двох мов і їх перекладу дає підстави стверджувати, що їхнє відтворення у перекладі відбувається шляхом спрощення терміносполуки та об’єднання

двох її компонентів в один, причому далеко не завжди така перекладацька трансформація доречна і правильна. Однак є синонімічні пари термінів, переклад яких неможливий без скорочення та смислового розвитку. Це є “небажаним наслідком” інституційного перекладу двох різних за узусними нормами мов, усунення

якого потребує більших напрацювань та аналізу текстів правового євролекту із залученням великого арсеналу довідкової літератури та консультацій фахівців з юриспруденції, що, своєю чергою, свідчить про важливість подальших наукових досліджень у цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Економічний словник / [за ред. Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич, Й. С. Завадський]. – Київ: Кондор, 2009 – 358 с.
2. Касяненко, Д. Термін як одиниця перекладу юридичних текстів Європейського права / Д. Касяненко // Наукові записки. Серія : філологічні науки. – 2014. – вип.126. – СС. 167-171
3. Р. Майданик. Принцип пропорційності (співрозмірності) в цивільному праві України / Р. Майданик // Щорічник українського права. – 2010. – № 2 – СС. 93-112
4. Словник української мови: в 11 томах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>
5. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011
6. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part [Electronic resource]. – Access mode : [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&from=EN)
7. Bednarova-Gibova, Klaudia: Towards an Understanding of EU Translation [Monograph] / Klaudia Bednarova-Gibova. – Presov : University of Presov, 2016. – 168 p
8. Biel, Lucja. Lost in the Eurofog: The textual fit of translated law / Lucja Biel. – Bern : Peter Lang, 2014. – 347 p.
9. Cambridge Free English Dictionary and Thesaurus [Electronic resource]. – Access mode : <http://dictionary.cambridge.org/>
10. EU general risk assessment methodology (Action 5 of Multi-Annual Action Plan for the surveillance of products in the EU (COM(2013)76) [Electronic resource]. – Access mode : <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/17107> (accessed on 23 March 2018)
11. General Multilingual Environmental Thesaurus GEMET [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.eionet.europa.eu/gemet/en/themes/>
12. Harvey, Malcolm A Beginner's Course in Legal Translation: the Case of Culture-bound Terms [Electronic resource]. – Access mode : <http://artemide.art.uniroma2.it:8081/agrovoc/agrovoc/en/> (accessed on 21 March 2018)
13. Multilingual terminology database of the European Union IATE [Electronic resource]. – Access mode : <http://iate.europa.eu/SearchByQueryLoad.do?method=load>
14. Multilingual thesaurus AGROVOC [Electronic resource]. – Access mode : <http://artemide.art.uniroma2.it:8081/agrovoc/agrovoc/en/>
15. Online terminology services Tilde Terminology [Electronic resource]. – Access mode: <https://term.tilde.com/>
16. Oxford Dictionary of Law / [edited by Martin A. Elizabeth]. – Oxford and New York : Oxford University Press, 2003. – 551 p.
17. Weston, Martin. An English Reader's Guide to the French Legal System / Martin Weston. – New York and Oxford: Berg, 1991. – 177 p.

REFERENCES

1. Dictionary of Economy / [edited by Osovsk G. V., Yushkevich O. O, Zavadsky J. S.]. – Kyiv: Kondor, 2009 – 358 p.
2. Kasianenko, D. Term As a Unit Of Translation of Legal Texts Of European Law / Darya S. Kasianenko // Scientific notes. Series: philological sciences.– 2014. – issue 126. – PP. 167-171
3. R. Maydanyk. Principle of proportionality in Civil Law of Ukraine / R. Maydanyk // The Yearbook of Ukrainian Law. – 2010. – № 2 – PP. 93-112
4. Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes. [Electronic resource]. – Access mode : <http://sum.in.ua/>
5. Uhoda pro Asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom i yoho derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Electronic resource]. – Access mode : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011

Differentiation of synonymic terms in the legal eurolect translation into Ukrainian

A. A. Chebotaryova

Abstract. The article analyzes some terminological phrases and synonymous terms of the English legal eurolect with a view of their adequate translation. A descriptive-comparative analysis of such terms, taken from the English and the Ukrainian versions of the Association Agreement between Ukraine and the EU, shows what sort of problems similar terms and term phrases can pose in translation and how they can be handled.

Keywords: term, legal eurolect, translation, equivalent, synonym.

Различие синонимических терминов в переводе правового евролекта на украинский язык

A. A. Чеботарёва

Аннотация. В статье анализируются терминологические словосочетания и синонимичные термины английского правового евролекта с целью их адекватного перевода. Описательно-сопоставительный анализ таких терминов на материале англоязычной и русскоязычной версий Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС показывает, какие переводческие проблемы порождают термины-синонимы и омонимы, а также способы их разрешения.

Ключевые слова: термин, правовой евролект, перевод, эквивалент, синоним.

Implementation of verbal and visual-graphic means of multimodality in “Captain America” comic book

M. R. Ivasyshyn

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Corresponding author. E-mail: i.marianna93@gmail.com

Paper received 08.04.18; Accepted for publication 12.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-06>

Abstract. The article deals with the use of verbal and visual-graphic means in “Captain America” comic book. A comic book as a multimodal text includes both verbal and paralinguistic means of transferring the information. Verbal elements are represented by words, phrases and sentences used to convey the message, while the means of a graphic game are characterized by the use of paralinguistic (non-verbal) means.

Keywords: text, comics, multimodality, verbalization, image, visualization, font.

Introduction. The proper perception of the text is an essential element for the reader since this is the single way to understand the functioning of the language and its implications in a particular work. Modern text implies the use of verbal means of linguistic system and its heterogeneous components [4, p. 88]. A comic book as a multimodal text consists of verbal and visual-graphic components that are interconnected and complement each other. Comic books are paralinguistically active texts due to the use of paralinguistic tools that emphasize its verbal part and add new content.

One of the key views on the visual literacy (the ability to use visual information) of the reader is recognizing visual elements in the text and their functions. The author uses a variety of ways to manipulate visual elements to achieve a special effect on the reader [9]. Therefore, the problem of the implementation of verbal and non-verbal means for conveying the message in the visual graphic text draws attention of many linguists.

A brief review of publications on the subject. The analysis of verbal and nonverbal means explication is presented in the research conducted by Jewitt C. The author analyzes the notion of multimodality that leaves an impact on the reading and writing of 21st century.

Teo van Leeuwen dedicated one of his publications to a semiotics of topography, ideational, textual, and interpersonal meanings. The research conducted by Malec W. and Rusinek M. presents a new vision into language structure and extends the borders of contemporary linguistics.

Bekhta I. emphasizes the functions of multimodal means of cohesion and coherence in modern literary tales. According to T. Anokhina, the paragraphemic means are represented by “capitalization, decapitalization, paragraph, unusual spelling of words, italics, and icon set” [2, p. 73].

O. Anisimova considers that paralinguistic means are represented by the “graphic segmentation of the text, arrangement of the textual space, spaces, line length, page breakdown, color, font, italics, caption, typographic characters, numbers, lines, and underlines, graphic symbols, means of iconic language (photo, drawing, table, diagram, caricature), extra signs (number, %), punctuation, fields of the paper, paper size and other means that can vary from the type of text” [1, p. 7].

The goal of the article is to analyze the use of verbal elements and means of graphic game and to study out

their relationship in conveying the message in the English-language comic book as a visual-graphical multimodal text.

Materials and methods. The material for the research is presented by “Captain America” comic book as a multimodal text. A multimodal text is defined as a semiotic association, which is formed with the combination of any sign system (pictures, images, pictures, pictures or music) and the sign system of the language (written, oral, or printed). Multimodal text is a consequence of the process of creolization and the combination of different semiotic systems in a complex way [5].

In multimodal texts, coherence is created by combining verbal and graphic elements. This combination allows the reader to receive a complete picture of the characters and events in the text. Verbal and graphic elements are not perceived separately, but in a relationship. In multimodal texts, elements of cohesion can be represented by both words and illustrations. In such type of the text, non-linguistic means play an important role, because they reveal the methods of interaction between verbal and non-verbal means and their functions. Verbal and nonverbal components are an integral part of comics as a multimodal text, since they create additional context and narrow the meaning.

The verbal part of the text includes words while the visual component covers visual (photo, pictures), collage or graphic elements that are relevant to whom the text is directed. Both verbal and nonverbal components contain important information that cannot be ignored. The visual part is an integral part of multimodality. However, to create a holistic and comprehensive image, the visual element must be combined with verbal means in the text. Neither the visual nor the verbal component can exist separately since they are not self-sufficient, but should complement each other, thereby creating the general and logical content of the text [4, p. 88-89].

Verbal elements of multimodal text include the tools of a language code, such as words, phrases, sentences, and texts used to convey information. Verbal components are the most important means for the communication, because in “typical everyday communication they are considered as keys to the values presented in the messages” [3, p. 57].

The use of verbal means of communication establishes a contact between the speaker and the recipient and their

mutual understanding. However, in addition to verbal means, there are also visual, which convey messages as well. According to F. S. Batsevych, “nonverbal means of communication are components of the communicative code, in which there is non-linguistic (but sign) nature containing the elements of the language code, which function for the formation, transmission and perception of any information” [3, p. 58].

Since visual components are perceived easier than the verbal ones, they have strong capacity to influence the reader's perception. Compared to verbal components, illustrations created by a talented artist can “outshine” the verbal part of the text. As a result, illustrations and verbal elements exist separately in multimodal texts. In this way, the verbal part of the text is perceived through visual means. Visual tools not only accompany the text, but also help to interpret it. Very often, writers avoid illustrations in their texts in order not to evoke such distinctness [5].

Visual and graphic elements play an important role in the transmission of structural and semantic features of the text. The most common graphic elements are quotation marks, capital letters and italics. These are the tools that provide additional information in the textual space, since through the use a particular graphic marker, the reader can easily recognize the author's purpose in constructing the message [4, p. 88].

There are three aspects of graphical representation in the text: 1) font variation; 2) non-literary graphics; 3) the graphic image of the textual element, which is perceived visually [6, p. 228]. Paralinguistic means are differentiated through three criteria: 1) the degree of attachment to verbal elements in the text; 2) functions in the text; 3) the role in organizing the structure of the text [7, p. 81]. One of the paralinguistic tools that are often used in comics is the bold font, which emphasizes specific elements of the text and draws attention of the reader to them. There are many non-verbal means of a “graphic game,” which constitute a part of the multimodality of the text. They include an actual graphic element, its location, line spacing, font, color, underlining, sharpness, and transparency [12].

In addition to the above, the paragraphemic means may also include monetary and physical symbols, mathematical symbols, punctuation marks, and signs of other alphabets. A set of paralinguistic tools is quite extensive, and all of them are important elements of the text, because they perform a range of distinctive functions. The effect of a graphic game is created through the unusual use of paralinguistic means. Theo van Leeuwen argues that paragraphemic means are an integral and important part of the text. Due to these tools, the reader can define the additional value of the fragment [11]. Thus, its functional value and purpose can change.

The paralinguistic components of the multimodal visual graphic text can be divided into four groups: 1) text segmentation and graphic elements; 2) non-photographic and non-typographic textual elements; 3) iconic language elements; 4) other nonverbal means [8].

The group of text segmentation and graphic elements includes text arrangement on a sheet, line spacing, fields, page orientation, text positioning (horizontal, vertical, diagonal, situational (or arbitrary), text width, underlining, correction, insertion, selection, strikeover, intentional embodiment of textual elements without an interval [8].

The color and font group includes color and font variations (capitalization, italics, bold, unusual spelling, use of several sizes and font sets [8].

The group of non-photographic and non-typographic textual elements includes punctuation marks (comma, dot, question mark, exclamation point, dash, colon, quotes, brackets (square, round), apostrophe, diacritical marks (accent sign, tilde, macron, gravis, acute, circumflex, etc.), typographic signs, numbers, abbreviations (verbal and nonverbal elements), and mathematical symbols [8].

The group of iconic linguistic elements includes illustrations of various genre and type (landscape, still-life, painting, picture, drawing, or computer programs), comics, caricatures, pictograms (abstract, logo, logo), emblems, logos, photos, maps, smiley faces. The group of other nonverbal means may include tables, charts, schemes, diagrams (circular, columnar) [8].

Artistic illustrations in multimodal texts are considered more autonomous compared to verbal component of the text. While creating a text, both the author and the artist-illustrator have a common goal in presenting information. However, the artist-illustrator, as a creative person, can display his own way of looking at things through visual elements [5]. In such a way, the artist can influence the meaning of the text.

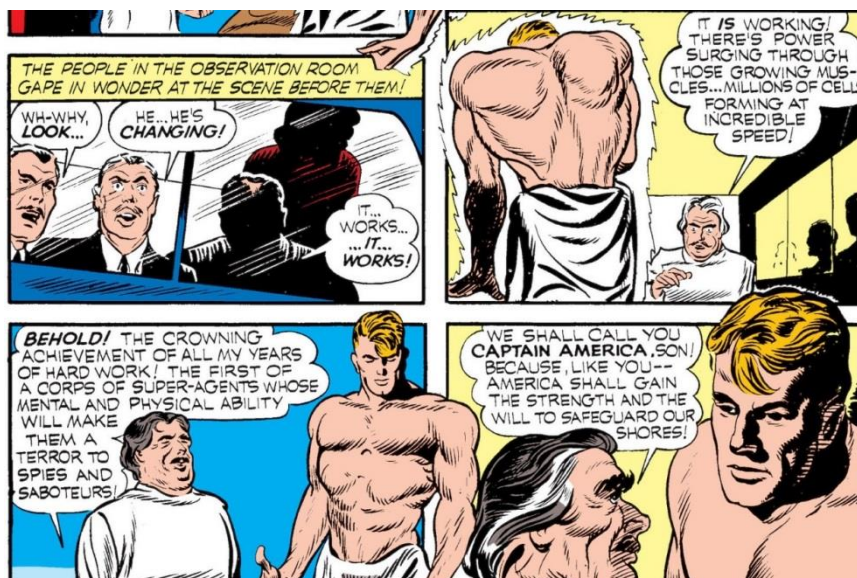
Results and discussion. A visual text always implies multimodality. Multimodal visual text requires the existence and interpretation of visual indicator, interval, color, font, style, and other ways of information representation. The multimodal approach to understanding and analyzing the text is based on the interpretation of various visual means as its essential components. In some multimodal texts, the written component is dominant, while in other texts it is not as valuable for presenting the information. The combination of the visual and written component of the text affects the overall meaning and perception of the text by the reader [10].

The visual component of the text accompanies the transmission of verbal information, creating new concepts and additional meanings. Non-verbal means expand the capabilities of verbal elements in the information transfer. This is explained by the fact that any visual means attracts attention and establishes peculiar impression [4, p. 89]. With the help of paralinguistic means, the author can manipulate the opinion and thoughts of the audience [8]. In the English-language comic book, there is a tendency to emphasize and highlight some words or their parts with a different color, font or style. The font has a linguistic value in the text, because it is an external layer of verbal communication in a certain statement.

In “Captain America” comic book, the reader's attention is drawn mostly to the image of characters. The reader receives information about the characters and events in the comic both through verbal means and illustrations. In comics, the illustrations have the complete capacity to provide all the necessary information to the reader. However, verbal elements are necessary for the proper and correct perception of the content.

In Fragment 1 of “Captain America” comic book, there is a tendency to emphasize verbal and non-verbal means by the bold font, as well as the use of non-pictographic textual elements, particularly an exclamation mark: “why, why, **look**... he... **he's changing!** It... works... **it**...

works! It is working! **Behold!** The crowning achievement of all my years of hard work! We shall call you **Captain America, son!**" [13].

Fragment 1. "Captain America" comic book.

The combination of verbal and non-textual elements helps to enhance the meaning of the message in the text. Non-verbal multimodal means involved in Fragment 1, emphasize the meaning conveyed by the verbal elements and provide an additional message in the text, thus attracting the attention of the reader. The illustrations depict a man wearing white clothes and the other man having strong physical abilities (see *Fragment 1*).

The reader cannot receive the holistic and complete message from these illustrations only, therefore starts reading the text that is also presented in the page. With the verbal part of the textual space, the reader understands that the man in white is a doctor who managed to achieve

his aim of hard work; he managed to "physically change" the other man and made him stronger; that other man was actually Captain America. As a result, the verbal and visual-graphic means presented in the comic book are combined in order to complement each other so that the reader can obtain the information about the characters and events to the full extent. The font as a means of graphical representation is a one of paralinguistic elements used in "Captain America" comic book. The bold font, as demonstrated in Fragment 1, is used to emphasize some words they are most valuable to the comprehension of the content, "look... changing... it works! **Behold! Captain America**" [5].

Fragment 2. "Captain America" comic book.

In Fragment 2 the bold font is used to represent key ideas and thoughts in the text. With the appearance of mysterious creatures, as depicted in upper-right corner of Fragment 2, Captain America receives one more task – to protect the citizens from them. However, firstly Captain America has to find out the origin of these creatures, he asks "where do they come from?" [5]. So, the bold font is used to highlight the main idea – the next step of Cap-

tain America's actions – find out the origin of the mysterious creatures who came to the city to raise havoc.

Further idea is revealing the secret of the creatures' boss, who says to them "he nearly revealed my **secret**... the secret of how to actually kill you huge masses of ignorance! The next one who defies my orders will meet the **same fate!**" [5]. Therefore, the secret that Captain America will deal with is the elimination of these creatures. The creatures' boss threatens them that if they defy his orders,

they will be eliminated. As a result, the font as the means of graphic representation is used to highlight some verbal content and make some linguistic elements more valuable than other components for the reader to understand the situation and events in the comic book.

Conclusion. The integral components of the comic book are verbal and visual means of constructing the text. By the use of visual means, the author can complement the verbal elements and transmit the idea and the message. However, the combination of visual and written elements influences the perception of the text by the reader,

creating new additional concepts and meanings. Visual means not only accompany the verbal part of the text, but also interpret it. In a comic book, paralinguistic means play an important role as they reveal the ways through which verbal and graphic elements interact, and their functions. The use of non-textual means, such as semi-bold font allocation, italics, and non-pictorial text elements, extends the author's ability to transmit information, making the message gain new meaning, so that certain elements in the textual space attract the attention of the reader.

REFERENCES

1. Anisimova E. E. Textual linguistics and intercultural communication (based on creolized texts): Academia, 2003. 128 p.
2. Anokhina T. O. Semantization of silence category in the English literary discourse: monograph. Vinnytsia: Nova Knyha, 2008. 160 p.
3. Batsyevych F. S. Basics communicative linguistics. Kyiv : EC «Academy», 2009. 344 p.
4. Bekhta I., Karp M. Multimodal means of cohesion and coherence in modern literary tales: theoretical and methodological interpretation. Bulletin of International Humanitarian University. Series "Philology". 2014. Issue 3. P. 87-90.
5. (CAGAM) Captain America Golden Age Masterworks. Vol. 1 Comic book. URL: <http://www.readcomics.io/captain-america-golden-age-masterworks-vol.-1>
6. Comics and Literacy. State Library of Victoria. URL: <https://insideadog.com.au/sites/default/files/Comic%20books%20and%20literacy.pdf>
7. Dragan-Ivanets N. Paralinguistic facilities in creolized internet text. Linguistic Journal "Style and Text". Kyiv: Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2014. Issue 15. P. 223-230.
8. Grad N. Ya. Modern multimodal studio: modal linguistics and multimodal stylistics. Odessa Linguistic Journal, 2014. P. 49-51.
9. Jewitt C. Multimodality, "Reading," and "Writing" for the 21st century. *Discourse: studies in the cultural politics of education*. 2005. Vol. 26. №3. P. 315-331. URL: http://culturemediaed.pressible.org/files/2011/09/jewitt_multi-modality.pdf].
10. Kubko V. P. Linguistics of documents. Odessa: Odessa National Polytechnic University, 2007. 97 p.
11. Leeuwen van T. Towards a Semiotics of Typography. *Informational Design Journal*. 2006. Vol. 14. №2. P. 139-155.
12. Makaruk L. Synthesis of verbal and non-verbal devices in English communication. Current Issues of Foreign Philology. 2005. Issue 2. P. 138-142
13. Malec W., Rusinek, M. *Within Language, Beyond Theories*: Vol. 3. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2015. 244 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=HoLWCgAAQBAJ&pg=PA27&lpg=PA27&dq=verbal+components+in+creolized+text&source=bl&ots=qcUL8IUIMo&sig=NZViwXQoSQY1_K41hpMexZi5iRw&hl=ru&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=visualization&f=false

Реализация вербального и визуально-графического аспектов мультимодальности в англоязычном комиксе М. Р. Ивасишин

Аннотация. Статья посвящена анализу употребления вербальных и визуально-графических средств в мультимодальном тексте. Комикс как мультимодальный текст включает в себя как текстовые, так и паралингвистические средства актуализации сообщения. К вербальным элементам принадлежат слова, словосочетания и предложения, которые используются для передачи информации, в то время как средства графической игры характеризуются нетипичным использованием паралингвистических (невербальных) средств.

Ключевые слова: текст, комикс, модальность, вербализация, изображение, визуализация, шрифт.

Особливості мовного спілкування старших дошкільників в умовах сім'ї

Ф. Карагозлю (Геділ)

Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д.Ушинского г. Одесса Украина
Corresponding author. E-mail: tanya1209z@rambler.ru

Paper received 30.03.18; Accepted for publication 05.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-07>

Анотація. У статті розглядається сутність і формування мовного спілкування як потенційної основи розвитку мовлення дітей, визначено принципи мовного спілкування дошкільників в сім'ї, роль дорослого в розвитку мовних здібностей дітей. Виділено особливості мовного спілкування дошкільників: мовна форма спілкування не дана дитині спочатку; мовне спілкування є не тільки компонентом мовного розвитку, а й важливим фактором цілісного розвитку особистості. Розглянуто етапи розвитку потреби у спілкуванні дитини з дорослим.

Ключові слова: мовне спілкування, мовні здібності, сім'я, сімейне виховання.

Мовне спілкування виступає як основна умова пізнання людиною дійсності, виконує унікальну і незамінну роль у становленні особистості, в розвитку її внутрішнього суб'єктивного світу, в поширенні та збагаченні соціального та психологічного досвіду. Стиль спілкування дорослого з дитиною, його ціннісні настанови впливають на відносини між собою в мікрокліматі групи. Суттєвий вплив на формування психічного життя дитини надає успішність розвитку її відносин з дорослими, особливо в сім'ї. Таким чином, існує єдина система формування комунікативної діяльності дитини, розвитку її особистості.

Останнім часом активізувалася розробка педагогічних ідей щодо ролі мовного спілкування дітей в контексті особистісних новоутворень (пізнання світу і перетворення самого себе) (А.Богущ, Н.Гавриш, Т.Котик, О.Лещенко, Н.Пантіна, О.Трифоновна). Велика кількість матеріалу, в якому отримали розкриття окремі сторони проблеми (при цьому, як правило, з різних авторських позицій) не забезпечує психологів, лінгвістів і педагогів досить ясним і цілісним уявленням про її сутність та шляхи реалізації в умовах сучасних дошкільних освітніх установ і особливо сім'ї.

В процесі мовного спілкування формуються зв'язки дитини, встановлюються основи соціальної поведінки, відбувається процес пізнання і засвоєння духовних і матеріальних цінностей. Зразки ведення діалогу дитина отримує в спілкуванні з дорослим. Саме в спілкуванні з дорослим дошкільник рано навчається говорити про предмети, які не перебувають в полі зору, в наявній ситуації, навчається позаситуативному спілкуванню. Спілкування з однолітками - це важливий показник сформованості мовної здібності. Формування мовної здатності включало дві ланки - оволодіння мовою (формування мовної здібності, зв'язки «знак - значення», семантики та синтаксису) та уміння застосовувати мову для мети спілкування у різноманітних комунікативних ситуаціях. Останнє передбачає вміння будувати розгорнутий текст і встановлювати інтерактивну взаємодію (К. Менг.) [4]. Інтерактивна взаємодія включає вміння почати розмову, привернути увагу співрозмовника, підтримати розмову, у разі необхідності змінити тему, проявити розуміння і взаєморозуміння, уникнути малоцікавої теми, задати питання, відповісти, висловити побажання, згоду або незгоду, завершити розмову.

При вивченні спілкування дітей в сім'ї розглядалося виникнення потреби спілкування дитини в сім'ї як найважливіша умова його загального психічного розвитку. Велика увага приділялася значенню емоційного спілкування дорослого з малюком на початковому етапі його психічного розвитку (закладка основи для подальшого формування особистості та самосвідомості, формування двосторонніх зв'язків з оточуючими людьми). Зверталася увага батьків на те, що закладка особистісних якостей дитини - важливий результат спілкування в сім'ї. Існує залежність особистісних характеристик дитини від умов взаємодії в сім'ї, а також від віку дітей. Так, можна виділити наступні етапи розвитку відносин між батьками і дітьми: 1-3 роки - взаємозалежність дітей від батьків; 3-6 років - відносини партнерства між батьками та дітьми. Особливу увагу необхідно приділити проблемі спілкування і відносин дошкільників з різними членами родини і сімейними стилями виховання дитини (висока відповідальність, відчужений, авторитарний, гіперопіка тощо), їх впливу на особистість дитини та подальшу його адаптацію в дитячому колективі.

Мовне спілкування є складною формою соціальної взаємодії між двома і більше учасниками спілкування, його головне призначення - передача змістовної інформації від одного учасника спілкування до іншого. Процес мовного спілкування має свою складну структуру і свої особливості, які пов'язані з його специфікою як освіти, що виникає в результаті переміжної, головним чином усній, спонтанної мови співрозмовників, що відбувається в певних умовах.

Слід виділити такі особливості мовного спілкування дошкільників:

- Мовна форма спілкування не дана дитині спочатку. Її становлення проходить стадію преддіалогу («дуету», «колективному монологу»), стадію скоординованих мовленнєвих дій, спрямованих на підтримку соціального контакту (фактична бесіда), практичної взаємодії, поступово наближаючись до оволодіння «теоретичним», змістовним діалогом, особистісно забарвленим спілкуванням.

- Мовне спілкування, що є не тільки компонентом мовного розвитку, а й важливим фактором цілісного розвитку особистості, не розглядається в сучасних методиках розвитку мовлення дошкільнят як об'єкт цілеспрямованої педагогічної роботи, що є серйозним недоліком мовних технологій.

Перші три роки життя, коли діти в більшості випадків виховуються вдома, є вирішальними у розвитку мови. Вже з грудного віку немовля прислуховується до звуків, спостерігає за рухами губ матері та батька, радіє, дізнається знайомі голоси. З першого дня маля вбирає в себе звуки мови, збирає і накопичує слова. Так поступово дитина розвиває свій пасивний запас слів, яким пізніше починає активно користуватися.

У наш час розвиток засобів масової інформації суттєво скоротило спілкування у багатьох сім'ях. Однак навіть найкращі дитячі ігри не можуть замінити спілкування дитини з батьками. Воно було і залишається важливою умовою розвитку у дитини нормальної мови.

Вирішальну роль у становленні мови та використання її дитиною відіграють фактори комунікативного характеру. Перша - міжіндивідуальних - функція мови не тільки генетично вихідна, але й засаднича у становленні мови. Дитина починає говорити тільки в ситуації спілкування і тільки на вимогу дорослого партнера. Перш за все це підтверджується практикою виховання дітей. Все вищесказане визначає актуальність звернення до проблеми повноцінного сімейного спілкування дорослого з дитиною, яке призводить до активному становленню мовної функції, підвищенню комунікативних характеристик. Розрізняють декілька етапів розвитку потреби у спілкуванні дитини з дорослим:

- Потреба в увазі та доброзичливості дорослого. Це достатня умова благополуччя дитини в першому півріччі життя.

- Нужда в співробітництві або у співучасті дорослого. Такий зміст потреби в спілкуванні з'являється в дитини після заволодіння ним довільним хапанням.

- Нужда в шанобливому ставленні дорослого. Вона виникає на тлі пізнавальної діяльності дітей, спрямованої на встановлення чуттєво не сприймаються взаємозв'язків у фізичному світі. Діти прагнуть до своєрідного «теоретичного» співпраці з дорослим, що виражається у спільному обговоренні явищ і подій предметного світу. Тільки розуміння дорослим важливості для дитини цих питань забезпечує таку співпрацю.

- Потреба у взаєморозумінні і співпереживанні дорослого. Ця потреба виникає у зв'язку з інтересом дітей до світу людських взаємин і обумовлена оволодінням дітьми правилами і нормами їх відносин. Дитина прагне домогтися спільності поглядів з дорослим. Це дозволить маляті використовувати їх як керівництво в своїх вчинках. У ранньому віці у дітей виділяються чотири форми спілкування з дорослим: ситуативно-особистісне, ситуативно-ділове, внеситуативно-пізнавальне і внеситуативно-особистісне.

У кожній культурі відбувається успішна передача мови дітям, і існує безліч методів, за допомогою яких батьки полегшують своїй дитині завдання оволодіння їм. Батьки часто говорять від імені дітей, виражаючи їх потреби та бажання, коментуючи їх дії на правильному рідною мовою. Мова дитини розвивається, головним чином, завдяки щоденному спілкуванню з дорослими, які прагнуть до обміну інформацією, тобто хочуть зрозуміти і бути понятими.

Однак у питанні про те, як саме мова батьків пов'язана з розвитком мови їх дитини, немає достатньої

ясності. Індивідуальні відмінності у розвитку мови у дітей до деякої міри обумовлені генетично, а також схильні до впливу середовища. Наприклад, мовленнєвий розвиток близнюків, як правило, йде більш повільними темпами, що може обумовлюватися генетикою. Але, крім того, можливо, впливає і те, що їм дістається значно менше вербальних сигналів, ніж іншим дітям, так як матерям близнят доводиться ділити свою увагу між ними. Крім того, іноді близнюки спілкуються один з одним, використовуючи "примітивну" мову власного винаходу.

Коли батьки розмовляють зі своїми дітьми, вони передають їм щось набагато більше, ніж просто слова, речення та правила синтаксису. Вони демонструють їм, як потрібно виражати свої думки і обмінюватися ідеями з іншими людьми. Батьки знайомлять дитину з категоріями і символами, вчать його тому, як перекладати складний світ в уявлення і слова. Ці концептуальні засоби є для дитини тим підтримують конструкціями, які він використовує для розуміння світу і вираження власного місця в ньому.

Дослідження показали, що читання книжок з картинками також полегшує дитині оволодіння мовою. Особливо корисним читання виявляється, якщо батьки задають дітям відкриті питання, що заохочують їх придумати розвиток якої-небудь історії, і належним чином реагують на спроби дитини відповісти на ці питання.

Слід зауважити, що емоційні контакти між дітьми і дорослими в сім'ї, їх особистісне спілкування забезпечуються не тільки і навіть не стільки за допомогою мови, а насамперед використанням несловесних засобів - поглядів, міміки, жестів, поз, предметних дій. Дуже важливо, щоб дитина могла досягти взаєморозуміння, використовуючи будь-які доступні їй кошти: і мовні, і немовні. На наш погляд, недооцінка ролі невербального спілкування - одна з причин того, що дитячі некоординовані діалоги отримали назву езопової, несціалізованої мови. Навпаки, облік невербальної комунікації показує, що для дитини в його «колективних монологів» важливе значення має емоційний, особистісний контакт з однолітком, тобто його соціальний зв'язок (соціалізованість мови).

Розвиток мовного спілкування визначає постановку завдань мовного розвитку, відбір пізнавального змісту, методів і форм організації навчання рідної мови, а також стиль спілкування дорослого з дітьми. На основі аналізу досліджень з проблем мовного розвитку дітей нами були виділені наступні принципи розвитку мови і навчання рідної мови, які стали основою нашого огляду.

Принцип взаємозв'язку сенсорного, розумового, мовленнєвого і соціального розвитку дітей. Він базується на розумінні мови як мовномисленної діяльності, становлення і розвиток якої тісно пов'язане з пізнанням навколишнього світу. Мова спирається на сенсорні уявлення, що є основою мислення, і розвивається в єдності з мисленням. Тому роботу з розвитку мовлення не можна відривати від роботи, спрямованої на розвиток сенсорних і розумових процесів. Необхідно збагачувати свідомість дітей уявленнями і поняттями про навколишній світ, розвивати їх мову і спілкування необхідно на основі розвитку змістовної сто-

рони мислення. Розвиток мови здійснюється в певній послідовності з урахуванням особливостей мислення: від конкретних значень до більш абстрактних, від простих структур до більш складних. Засвоєння мовного матеріалу відбувається в умовах рішення розумових задач, а не шляхом простого відтворення. Дотримання цього принципу зобов'язує дорослого широко залучати наочні засоби навчання, використовувати такі методи і прийоми, які б сприяли розвитку всіх пізнавальних процесів.

Принцип комунікативно-діяльнісного підходу до розвитку мови. Цей принцип ґрунтується на розумінні мови як діяльності, що полягає у використанні мови для комунікації. Він впливає з мети розвитку мовлення дітей як засобу спілкування і пізнання і вказує на практичну спрямованість процесу навчання рідної мови.

Принцип розвитку мовного чуття («почуття мови»). Мовне чуття - це неусвідомлене володіння законами мови. У процесі багаторазового сприйняття мови і використання у власних висловлюваннях подібних форм у дитини на підсвідомому рівні формуються аналогії, а потім вона засвоює і закономірності. Діти починають все більш вільно користуватися формами мови стосовно до нового матеріалу, комбінувати елементи мови відповідно до його законами, хоча і не усвідомлюють їх. Тут виявляється здатність запам'ятовувати, як традиційно використовуються слова, словосполучення. Потрібно всіляко заохочувати різні вправи у формі ігрового маніпулювання словами, на перший погляд здаються безглуздими, але відіграють для самої дитини глибокий сенс. У них дитина має можливість розвивати своє сприйняття мовної дійсності. З розвитком «почуття мови» пов'язано формування мовних узагальнень.

Принцип формування елементарного усвідомлення явищ мови. Цей принцип ґрунтується на тому, що в основі оволодіння мовою лежить не тільки імітація, наслідування дорослим, а й неусвідомлене узагальнення явищ мови. Утворюється свого роду внутрішня система правил мовної поведінки, яка дозволяє дитині не просто повторювати, а й створювати нові висловлювання. Оскільки завданням навчання є формування навичок спілкування, а будь-яке спілкування передбачає здатність створювати нові висловлювання, то в основу навчання мови слід покласти саме формування мовних узагальнень і творчої мовної здібності.

Принцип взаємозв'язку роботи над різними сторонами мови, розвитку мовлення як цілісного утворення. Реалізація цього принципу полягає в такій побудові роботи, при якій здійснюється освоєння усіх рівнів мови в їх тісному взаємозв'язку. Засвоєння лексики, формування граматичного ладу, розвиток сприйняття мови і вимовних навичок, діалогічної і монологічної мови-окремі, в дидактичних цілях виділені, але взаємопов'язані частини одного цілого - процесу оволодіння системою мови.

Принцип збагачення мотивації мовленнєвої діяльності. Від мотиву, як найважливішого компонента в структурі мовленнєвої діяльності, залежить якість мови і в кінцевому підсумку міра успішності навчання. Тому збагачення мотивів мовленнєвої діяльності дітей у процесі навчання має велике значення. У по-

всякденному спілкуванні мотиви визначаються природними потребами дитини у враженнях, в активній діяльності, у визнанні та підтримці. При цьому слід враховувати вікові особливості дітей, використовувати різноманітні, цікаві для дитини прийоми, що стимулюють їх мовну активність і сприяють розвитку творчих мовленнєвих умінь.

Принцип забезпечення активної мовної практики. Своє вираження цей принцип знаходить в тому, що мова засвоюється в процесі його вживання, мовної практики. Мовна активність є одним з основних умов сучасного мовного розвитку дитини. Повторність вживання мовних засобів у мінливих умовах дозволяє виробити міцні й гнучкі мовні навички, засвоїти узагальнення. Мовна активність - це не тільки говоріння, але й слухання, сприйняття мови. Тому важливо привчати дітей до активного сприйняття і розуміння мовлення педагога.

Робота з батьками передбачала ознайомлення з наступною проблематикою: розвиток спілкування в онтогенезі; особливості спілкування дітей в родині і з однолітками; роль дитячої гри в розвитку комунікативної діяльності дітей; значення педагогічного спілкування як спеціально організованого міжособистісної взаємодії; прийоми подолання бар'єрів у спілкуванні, розвитку розуміння себе та інших, зняття психічного напруження і створення можливостей для самовираження.

Ознайомлення з особливостями розвитку спілкування передбачає розкриття ролі спілкування в психічному розвитку дитини, впливу спілкування на психічний розвиток дітей (через спілкування з батьками, іншими дорослими; збагачення дорослими досвіду дитини; підкріплення дорослими зусиль дитини, їх підтримка та корекція; зразки дій і вчинків дорослих; спілкування з однолітками), а також знайомство з розвитком спілкування у дітей ясельного та дошкільного віку (причини виникнення потреби в спілкуванні, критерії наявності потреби, етапи її оформлення та основні форми спілкування: ситуативно-особистісна, ситуативно-ділова, внеситуативно-пізнавальна, внеситуативно-особистісна). В межах цього розділу передбачено вивчення основних засобів спілкування (експресивно-мімічні: посмішка, погляд, виразні рухи, вокалізація; предметно-дієві засоби: локомоторні і предметні рухи, різні пози, мовні засоби спілкування: висловлювання, питання, відповіді, репліки) та продуктів спілкування (взаємини з оточуючими, становлення образу самого себе і партнерів по спілкуванню).

Вивчаючи роль спілкування з однолітками в психічному розвитку дітей дошкільного віку, зверталася увага батьків на особливості комунікативних дій дошкільників (широкий діапазон функціонального складу спілкування, емоційна насиченість контактів, нестандартність і нерегламентованість засобів спілкування, переважання ініціативних дій над відповідними), умови виникнення потреби в спілкуванні з однолітками та її розвиток, мотиви спілкування дітей дошкільного віку (ділові, пізнавальні, особистісні) та їх динаміку, засоби спілкування дошкільників з однолітками, а також співвідношення вербальних і невербальних засобів спілкування та їх зміст.

Велике значення в підготовці батьків займало ознайомлення з грою як засобом розвитку комунікативної діяльності дітей дошкільного віку. У цьому розділі розглядаються основні принципи розвиваючих ігор: поєднання елементів гри та навчання, перехід від ігор-розваг через ігри-завдання до навчально-пізнавальної діяльності; поступове ускладнення навчальних завдань і умов гри; підвищення розумової активності дитини, формування вербального та невербального спілкування в ігровій діяльності; єдність навчальних і виховних впливів; психологічний вплив гри: розвиток основних психічних процесів, здібностей дитини, вольових і моральних якостей особистості, а також вивчається методика організації та проведення різних видів ігор. Акцентувалася увага на сі-

мейних іграх і ролі батьків у організації гри. Такі ігри зближують дітей один з одним і з батьками.

Мовне спілкування, реалізуючи свої дидактичні і виховні функції, визначає весь характер процесу психічного розвитку та соціального становлення несформованої людини. Однак цей процес не закінчується на певному етапі, він продовжується усе життя, в ході якої вдосконалюється, змінюється, під впливом розвиваються рефлексивні властивості особистості у різних ситуаціях, у тому числі спілкуванні. Нові форми поведінки, засвоєні дитиною в родині, відображаються на процесі його спілкування з однолітками. У свою чергу, багато якостей, які придбані малюком у дитячому колективі, привносяться у сім'ю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. – С. 251-267.
2. Богуш А.М., Березовська Л.І. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності: Монографія. – Одеса: М.П.Черкасов, 2008. – 203 с.
3. Исенина Е.И. Аспекты влияния познания другого и себя на развитие диалога у детей// Развитие речи детей и обучение языкам. М., 1989. -с. 46-47.
4. Менг К. Коммуникативно-речевая деятельность старших дошкольников в ситуативной обусловленности (компоненты и градации).// Психолингвистика. Сб. статей. М., 1984.- с. 241 -259.
5. Томилина Г.А. К анализу развития языковых форм общения ребенка в раннем онтогенезе / Г.А. Томилина // Социально-психологические и лингвистические характеристики форм общения и развития между людьми. Л., 1970. – С. 163.

REFERENCES

1. Bogush A., Gavrish N., Kotik T. Methodology of organization of artistic and speech activity of children in pre-school educational institutions. A textbook for students in higher education institutions at pre-school faculties. - K.: Publishing House "Word", 2006. - P. 251-267.
2. Bogush A., Berezovska L. Creative self-expression of preschoolers in the artistic and linguistic activities: Monograph. - Odessa: MP Cherkasov, 2008. - 203 p.
3. Isenina E. Aspects of the influence of the knowledge of the other and oneself on the development of dialogue in children // Development of children's speech and language instruction. M., 1989.-p. 46-47.
4. Meng K. Communicative-speech activity of senior preschoolers in situational conditioning (components and gradations). / / Psycholinguistics. Sat. articles. M., 1984.- p. 241 -259.
5. Tomilina G. To the analysis of the development of linguistic forms of the child's communication in early ontogeny / G.A. Tomilina // Socially-psychological and linguistic characteristics of the forms of communication and development between people. L., 1970. - P. 163.

Features of speech communication of senior preschool children in the family

F. Karagozly (Gedil)

Abstract. This article discusses the nature and formation of verbal communication as a potential basis of children's speech, the principles of speech communication of preschool children in the family, the role of adults in the development of language abilities of children. Features of linguistic communication of preschool children are singled out: the linguistic form of communication is not given to the child initially; linguistic communication is not only a component of linguistic development, but also an important factor in the holistic development of personality. The stages of development of the need for communication between the child and the adult are considered.

Keywords: verbal communication, language abilities, family, family education.

Особенности речевого общения старших дошкольников в условиях семьи

Ф. Карагозлю (Гедил)

Аннотация. В статье рассматривается сущность и формирование речевого общения как потенциальной основы развития речи детей, определены принципы речевого общения дошкольников в семье, роль взрослого в развитии языковых способностей детей. Выделены особенности речевого общения дошкольников: языковая форма общения не дана ребенку изначально; речевое общение является не только компонентом речевого развития, но и важным фактором целостного развития личности. Рассмотрены этапы развития потребности в общении ребенка со взрослым.

Ключевые слова: речевое общение, языковые способности, семья, семейное воспитание.

Особливості візуальної поведінки лицеміра

А. Ю. Кондрук

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Corresponding author. E-mail: alinakondruk30@gmail.com

Paper received 30.03.18; Accepted for publication 05.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-08>

Анотація. У статті розглянуто функціонування невербальних засобів спілкування у процесі комунікації. Зазначено основні функції зорової поведінки під час обміну інформацією. Висвітлено особливості лицемірства як негативної моральної якості, що прикриває нещирість. Часто саме воно слугує поштовхом до маніпуляції. Основну увагу зосереджено на дослідженні особливостей візуальної поведінки лицеміра. Очі – дзеркало душі. Вони промовляють, навіть коли уста мовчать. Наведено приклади прояву через візуальну поведінку істинних почуттів, які мовець ретельно намагається приховати.

Ключові слова: лицемірство, лицемір, невербальний засіб комунікації, візуальна поведінка, погляд, вираз очей, комунікація, маніпуляція.

Комунікація – це складний комплекс, і сьогодні уже не викликає сумніву теза про те, що мистецтво спілкування повинне трактуватися як єдність вербального та невербального, тому що мовлення не може бути вільним від семантики жестів, міміки, поглядів, поз, інтонацій тощо. Дослідження взаємодії вербальних та невербальних засобів комунікації сприяє розкриттю прагматичного характеру мовлення [15, с. 7]. Вивчення ефективності функціонування невербальних засобів комунікації у процесі спілкування є в центрі дослідження багатьох науковців (М.-М. О. Рибалко, А. В. Мішин, Л. В. Солощук, О. О. Литвинов та ін.) і вважається однією з ключових проблем сучасної лінгвістики, що і свідчить про **актуальність** нашої розвідки, **мета** якої полягає в дослідженні особливостей візуальної поведінки лицеміра.

Матеріалом дослідження слугувала англomовна художня література ХХ–ХХІ століть. Для досягнення мети використано загальнонаукові методи – індукції, дедукції, аналізу, синтезу – для уточнення теоретичних засад дослідження і формування висновків роботи та метод функціонального аналізу для розкриття функціонального потенціалу візуальної поведінки лицеміра.

Під лицемірством розуміємо негативну моральну якість, що виявляється в поведінці людини, яка прикриває нещирість, лукавність, двоєдушність удаваною щирістю, добротністю. Грецьке слово, перекладене як «лицемір», буквально означає «театральний актор», тобто йдеться про людей, які грають роль, а не ведуть себе природньо і невимушено. У житті лицеміри діють таким чином з корисливими чи й зловмишними мотивами [16, с. 224]. Прикладами удаваної поведінки можуть слугувати такі дії людини: під час розмови людина раз у раз дивиться на годинник, ніби у неї повинна незабаром відбутися інша зустріч; людина тримається за щоку, прикидаючись, що у неї болить зуб; людина робить вигляд, що не розуміє того, що їй говорять, і показує це жестами: в подиві піднімає брови, знизує плечима, робить великі очі [10, с. 82–83].

Лицемірство, брехню та обман відносять до корисливих форм спілкування і розглядають як форми деструктивної взаємодії. Вони завжди викликають у жертви відчуття приниження, безсилля, образи і руйнують взаємини [8, с. 217]. У своєму дослідженні

В. А. Плаксина однією із домінуючих інтенцій, які рухають мовною особистістю, що проявляє лицемірство, вважає користюлюбство і його прояви з метою маніпулювання іншим індивідом у вигляді підлабузництва, лакейства, лестощів, лукавства, крутійства [12, с. 54–55]. Лицемірство в поведінці (підлабузництво, прагнення догодити або невідв'язність, відчуття того, що мовець чогось не договориє і «темнить») є однією з ознак маніпулятора, який переконує в необхідності позиції сили – «чим більша твоя сила і здатність контролювати інших, тим вище ти піднімаєшся як господар становища. Інша людина – це завжди лише засіб досягнення власних цілей [8, с. 146]. Можна без перебільшення сказати, що існує безліч форм людської поведінки, складовою частиною яких є спотворення інформації і введення в оману іншої людини через різні мотиви [4, с. 131]. Правда полягає в тому, що будь-яка комунікація – це форма маніпуляції. Неможливо сказати щось і при цьому не справити жодного впливу на адресата. Навіть просте «привіт» можна вимовляти з різними інтонаціями, при цьому відповідний вираз обличчя і жести не залишать у людини ніяких сумнівів в тому, що, наприклад, її раді бачити [19, с. 4].

Саме з огляду на невербальні засоби адресат може судити про щирість і правдивість, про істинне ставлення мовця до нього [11, с. 546]. Невербальна поведінка особистості є індикатором актуальних психічних станів особистості; виступає в ролі уточнення, зміни розуміння вербального повідомлення, посилює емоційну насиченість сказаного; підтримує оптимальний рівень психологічної близькості між тими, хто спілкується; виступає в якості показника статусно-рольових відносин [5, с. 27]. Невербальні засоби більш істинні, викликають більше довіри, ніж вербальні, ілюструють справжні наміри мовця [3, с. 7]. Невербальна поведінка розкриває внутрішній світ людини, невербальні компоненти постають індикаторами думок комуніканта, його ставлення до подій, навколишнього світу, взаємовідносин з іншими [2, с. 50]. Ми отримуємо інформацію з навколишнього світу, використовуючи п'ять сенсорних каналів сприйняття: візуальний, аудіальний, кінестетичний, нюховий і смаковий. Ці п'ять чуттів використовуються психікою для обробки отриманої інформації та конструювання нових образів [1, с. 58].

Обличчя є дуже цінним джерелом інформації для верифікатора, тому що воно може і брехати, і говорити правду, і робити те й інше одночасно. Зазвичай обличчя несе відразу два повідомлення – те, що брехун хоче сказати, і те, що він хотів би приховати. Один вираз обличчя підтримує брехню, даючи хибну інформацію, інший – видає правду, тому що виглядає фальшиво, і справжні почуття просочуються крізь всі спроби приховати їх. У якийсь момент обличчя, будучи брехливим, може виглядати цілком переконливо, проте вже через мить на ньому можуть проявитися потаємні думки. А буває і так, що і щирі, і показні емоції передаються різними частинами обличчя одночасно [20, с. 58].

Справжні почуття відображаються на обличчі тому, що міміка може бути мимовільною, невіддільною думкам і намірам [20, с. 59]. Оскільки люди менше контролюють вираз обличчя і його складніше фальсифікувати, ніж слова, то саме аналіз виразу обличчя може забезпечити правильне визначення реальних почуттів людини. Існують особливі вказівки на використання нещирих слів; очевидними їх прикладами можуть слугувати випадкові словесні огріхи. Однак, трапляються випадки, коли обличчя може сильніше вводити в оману, ніж слова. Людей вчать контролювати вираз обличчя, вони можуть приглушити мимовільні реакції або зображати на обличчі те, чого насправді не відчувають. Як результат, часто виникають такі питання: Як бути? Як відрізнити справжні (істинні) прояви емоцій від хибних? Чи можна помітити прояви тих почуттів, які людина намагається приховати? Більшість людей використовують для цього одне з простих правил: очі найчастіше «говорять правду» [21, с. 178].

Очі є найпотужнішими знаками невербальної комунікації: вони займають центральне положення; через зоровий аналізатор проходить 87% всієї інформації (9% проходить через слуховий аналізатор, 4% – інформація, що надходить у мозок через інші органи чуття) [5, с. 155]. Очі не тільки бачать, але й виражають думку та емоцію, вони є активними навіть тоді, коли людина мовчить і контролює свою міміку та рухи [14, с. 86]. Очі – дзеркало душі. Вони першими дарують емоції і почуття, промовляють, коли уста мовчать. Очі люблять, ненавидять, сміються, вибирають, ціляться, вражають ціль, потрапляючи в десятку [1, с. 45]. Очі виражають найтонші нюанси людських почуттів та переживань. Наприклад: *‘But now my eyes were cold. Even when my mouth was smiling, or when I was laughing, the eyes were as cold and sharp as splinters’* [24, р. 570]. Для уважного спостерігача вони можуть бути сигналом нещирої дискурсивної поведінки [13, с. 96]. Наприклад: *‘She looked up at him with those glittering, green eyes. So green. Humans thought eyes were the window to the soul. They were wrong. As usual. Eyes lied. Hers were lying now. She was trying to look strong and in control, when he knew she was close to break apart’* [23, р. 50].

Вчені виділяють декілька універсальних функцій зорової поведінки (ЗП) у будь-якій комунікативній ситуації [7, с. 387; 25, с. 373]. Серед цих функцій: 1) когнітивна (ЗП як індикатор ментальних процесів мовця у момент комунікативного акту); 2) емотивна (ЗП

як показник емоцій та почуттів мовця); 3) регуляторна (ЗП як інструмент контролю зворотного зв'язку між комунікантами, засіб керування процесом спілкування та впливу на комуніканта); 4) соціокультурна (ЗП як показник характеру міжособистісних відносин комунікантів). Додають ще індексальну (характеризуючу) функцію ЗП, оскільки очі є індикатором індивідуальних фізичних і психологічних характеристик мовця, а також волюнтаривну (перформативну) функцію ЗП як засіб реалізації інтенцій та впливу на комуніканта [9, с. 25]. Мова може приховати істину, а очі – ніколи [5, с. 165]. Наприклад: *‘Tom had come up and heard the last words. ‘You’re sure you don’t mind?’ he asked. ‘Of course not. I hope you’ll have a grand time’. She smiled brightly at him, but her eyes were steely with hatred’* [26]. Даний приклад демонструє лицемірство мовця, що намагається приховати свої почуття за допомогою вербального повідомлення та усмішки на обличчі. Саме очі, які повні ненависті, викривають істинні почуття мовця.

Хоча саме по собі очне яблуко нічого не показує, емоційний вплив очей виникає завдяки способам їх використання і міміці обличчя. Факторами впливу очей на спостерігача є тривалість погляду, величина розкриття повік, прижмурювання, а також десятки дрібних рухів шкіри, які дозволяють надіслати майже будь-яке повідомлення [18, с. 54]. Наприклад: *‘It was worse than resentment. She tried to act glad to see him, but her eyes were cold and veiled. He could read her mind: ‘For what you did, Nicky, even among our friends we were outcasts’* [22].

Але найважливішим в методиці управління оком є погляд. Поглядом часто можна підняти або знищити іншу людину [18, с. 54]. Слово "погляд", згідно з тлумаченням О. В. Урисон, означає “випромінювати із очей дещо незриме, коли людина дивиться на щось або когось” [17, с. 23]. Погляд людини – один із найсильніших подразників, що несе в собі вагому інформацію. У процесі спілкування він виконує синхронізуючу функцію – ритміка поглядів утворює певне русло спілкування. Погляд пов'язаний з почуттями та думками людини, з її бажаннями та устремліннями, він виражає стан людини; за поглядом стоїть, як правило, якась пропозитивна структура, що характеризує людину. Погляд може бути веселим і грізним, тривожним і дивним, сумним і ніжним, змученим і лукавим [10, с. 147]. Наприклад: *‘Interest, sharp and sudden, crossed Kittridge’s features. He tried to hide it with his easy smile, but his eyes lied /.../ June still couldn’t see anything in Rufus Kittridge’s face that would indicate he was a coldhearted killer. How did one ever know they were looking into the eyes of a murderer?’* [28, р. 118–119] У даному прикладі лицемір вдало приховує свої істинні почуття та наміри, використовуючи для маскування посмішку й візуальну поведінку. Ніхто з оточуючих навіть не здогадується, що дивиться у вічі вбивці. Можна зробити висновок, що вміла візуальна поведінка здатна ввести в оману оточуючих, до чого часто вдається лицемір задля досягнення власних цілей або приховання істинних намірів.

Отже, у процесі комунікації візуальна поведінка виражає істинні почуття та емоції. Погляд найчастіше

показує те, що людина всіляко намагається приховати, розкриває її справжні почуття та ставлення, виявляє щирість або нещирість її намірів. Інколи, вдаючись до акторської майстерності, людина вміло контролює свою невербальну поведінку. За допомогою візуальної поведінки можна приховати справжні переживання та наміри, а також ввести в оману інших,

як це робить лицемір. За допомогою зорової поведінки та її невербальних реалізацій в комунікативному акті передаються тисячі мовчазних повідомлень, виражаються почуття, здійснюється вплив. Перспективним вбачається дослідження гендерного аспекту комунікативної поведінки лицеміра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко Е. Ю. Язык тела / Е. Ю. Антоненко. – Харьков : Фолио, 2011. – 158 с.
2. Акишина А. А. Жесты и мимика в русской речи / А. А. Акишина. – М. : Русский язык, 1991. – 144 с.
3. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. О своеобразии отражения мимики и жестов вербальными средствами (на материале русского языка) / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров // Вопросы языкознания. – 1981. – № 1. – С. 36–47.
4. Грачев Г. В., Мельник И. К. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия / Г. В. Грачев, И. К. Мельник. – М. : ИФРАН, 1999. – 230 с.
5. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація / І. В. Ковалинська. – К. : Вид-во «Освіта України», 2014. – 289 с.
6. Колшанский Г. В. Паралингвистика / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1974. – 81 с.
7. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. – М. : Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с.
8. Кручек В. А. Психолого-педагогічні основи міжособистісного спілкування: навчальний посібник / В. А. Кручек. – К. : НАКККіМ, 2011. – 291 с.
9. Литвинов О. О. Семантико-когнітивні та прагматичні особливості номінативних одиниць на позначення зорової поведінки персонажів (на матеріалі сучасної англомовної художньої прози) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О. О. Литвинов. – Київ, 2012. – 245 с.
10. Мишин А. В. Невербальные средства коммуникации и их отражение в художественном тексте : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / А. В. Мишин. – Москва, 2005. – 176 с.
11. Папп Ф. Паралингвистические факты. Этикет и язык / Ф. Папп // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 15. – С. 546–553.
12. Плаксина В. А. Дискурсивная актуализация концепта «лицемерие»: когнитивно-прагматический аспект: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / В. А. Плаксина. – Майкоп, 2018. – 180 с.
13. Рибалко М.-М. О. Вербальний та невербальний аспекти дискурсивної поведінки обманника (на матеріалі сучасної англомовної художньої прози): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / М.-М. О. Рибалко. – Київ, 2008. – 231 с.
14. Серякова И. И. Типология невербальных знаков коммуникации / И. И. Серякова // Science and Education a New Dimension. Philology, II(5), Issue: 28. – Budapest, 2014. – С. 84–88.
15. Солощук Л. В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англомовному дискурсі : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 / Л. В. Солощук. – К., 2009. – 469 с.
16. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : Словник / М. Г. Тофтул. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с.
17. Урысон Е. В., Апресян Ю. Д. и др. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка / Е. В. Урысон, Ю. Д. Апресян и др.. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 511 с.
18. Фаст Дж., Холл Э. Язык тела. Как понять иностранца без слов / Дж. Фаст, Э. Холл. – М. : Вече, Персей, АСТ, 1995. – 432 с.
19. Фексеус Х. Искусство манипуляции. Как не дать себя обмануть : [пер. со швед. Е. Н. Холовой] / Х. Фексеус. – М. : РИПОЛ классик, 2010. – 1010 с.
20. Экман П., Фризен У. Психология лжи: обмани меня, если сможешь : [пер. с англ.] / П. Экман, У. Фризен. – СПб. : Питер, 2012. – 302 с.
21. Экман П., Фризен У. Узнай лжеца по выражению лица / П. Экман, У. Фризен. – СПб. : Питер, 2010. – 268 с.
22. Clark M. H. While My Pretty One Sleeps / M. H. Clark. – Simon and Schuster, 2000. – 320 p.
23. Eden C. Midnight's Master / C. Eden. – Kensington, 2015. – 352 p.
24. Gregory P. Wideacre: A Novel / P. Gregory. – Simon and Schuster, 2007. – 656 p.
25. Knapp K. Analysing Intercultural Communication / K. Knapp. – B. : Mouton de Guyter, 1987. – 319 p.
26. Maugham, W. S. Theatre / W. S. Maugham. – McClelland & Stewart, 2016. – 234 p.
27. Stephens S. C. Thoughtless / S. C. Stephens. – Simon and Schuster, 2012. – 544 p.
28. White L. A. The Perfect Outsider / L. A. White. – Harlequin, 2012. – 224 p.

REFERENCES

1. Antonenko E. Y. The Language of the Body / E. Y. Antonenko. – Kharkov : Folio, 2011. – 158 p.
2. Akishina A. A. Gestures and Mimics in the Russian Speech / A. A. Akishin. – M. : Russian language, 1991. – 144 p.
3. Vereshchagin, E. M., Kostomarov V. G. On the originality of mimics and gestures reflection by verbal means (on the material of the Russian language) / E. M. Vereshchagin, V. G. Kostomarov // Questions of Linguistics. – 1981. – No. 1. – P. 36–47.
4. Grachev G. V., Melnyk I. K. Manipulating the Personality: Organization, Methods and Technologies of Information and Psychological Impact / G. V. Grachev, I. K. Melnyk. – M. : IFRAN, 1999. – 230 p.
5. Kovalynska I. V. Nonverbal communication / I. V. Kovalynska. – K. : "Education of Ukraine" Publishing house, 2014. – 289 p.
6. Kolshanskyi G. V. Paralinguistics / G. V. Kolshanskyi. – M. : Nauka, 1974. – 81 p.
7. Kreydlin G. E. Nonverbal Semiotics: The Language of the Body and the Natural Language / G. E. Kreydlin. – M. : A New Literature Review, 2002. – 592 p.
8. Kruchek V. A. Psychological-pedagogical basics of interpersonal communication: textbook / V. A. Kruchek. – K. : NAKKKiM, 2011. – 291 p.
9. Lytvynov O. O. Semantic-cognitive and pragmatic peculiarities of nominative units for the characterization of visual behaviour of characters (based on the material of contemporary English-language fiction prose): diss. ... Ph.D. : 10.02.04 / O. O. Lytvynov. – Kyiv, 2012. – 245 p.
10. Mishin A. V. Nonverbal means of communication and their reflection in the fiction text: diss. ... Ph.D. : 10.02.01 / A. V. Mishin. – Moscow, 2005. – 176 p.

11. Papp F. Paralinguistic facts. *Etiquette and Language* / F. Papp / *The New in the foreign linguistics*. – M. : Progress, 1985. – Issue 15. – P. 546–553.
12. Plaksina V. A. A discourse actualization of the "hypocrisy" concept: the cognitive-pragmatic aspect: diss. ... Ph.D. : 02.10.19 / V. A. Plaksina. – Maikop, 2018. – 180 p.
13. Rybalko M.-M. O. Verbal and nonverbal aspects of the deceiver's discourse behaviour (on the material of contemporary English fiction prose): diss. ... Ph.D. : 10.02.04 / M.-M. O. Rybalko. – Kiev, 2008. – 231 p.
14. Seriakova I. I. Typology of nonverbal signs of communication / I. I. Seriakova // *Science and Education a New Dimension. Philology*, II (5), Issue: 28. – Budapest, 2014. – P. 84–88.
15. Soloshchuk L. V. Interaction of verbal and nonverbal components of communication in contemporary English-language discourse: diss. ... Ph.D. : 10.02.04 / L.V. Soloshchuk. – K., 2009. – 469 p.
16. Toftul M. G. *Contemporary Dictionary of Ethics: Dictionary* / M. G. Toftul. – Zhytomyr : I. Franko Zhytomyr State University Publishing house, 2014. – 416 p.
17. Uryson E. V., Apresian Y. D. and others. *A new explanatory dictionary of synonyms of the Russian language* / E. V. Uryson, Y. D. Apresian and others. – M. : School "Languages of Russian culture", 1997. – 511 p.
18. Fast J., Hall E. *Body language. How to understand a foreigner without words* / J. Fast, E. Hall – M. : Veche, Perseus, AST, 1995. – 432 p.
19. Fexes X. *Art of manipulation. How not to deceive yourself: [transl. from Swedish by E. N. Kholova] / H. Fexes . – Moscow : RIPOL Classic, 2010. – 1010 p.*
20. Ekman P., Friesen U. *Psychology of the lie: deceive me if you can: [transl. from Eng.] / P. Ekman, U. Friesen. – St. Petersburg : Piter, 2012. – 302 p.*
21. Ekman P., Friesen U. *Learn the liar by the expression of the face / P. Ekman, U. Friesen. – St. Petersburg : Piter, 2010. – 268 p.*

The peculiarities of the visual behaviour of a hypocrite

A. Kondruk

Abstract. The article deals with the nonverbal communication. Significant attention is devoted to the peculiarities of the visual behaviour of a hypocrite. Hypocrisy is determined as a negative moral quality that hides insincerity. It often serves as an impetus for manipulation. The basic functions of the eye behaviour have been mentioned. Eyes are the window to the soul. They speak even when the mouth doesn't. In the examples that have been given, the visual behaviour reveals the true feelings, which a person tries to hide.

Keywords: *hypocrisy, hypocrite, nonverbal means of communication, visual behaviour, look, eye expression, communication, manipulation.*

Особенности визуального поведения лицемера

А. Ю. Кондрук

Аннотация. В статье рассмотрено функционирование невербальных средств общения в процессе коммуникации. Указаны основные функции визуального поведения при обмене информацией. Освещены особенности лицемерия как негативного нравственного качества, которое прикрывает неискренность. Часто именно оно служит толчком к манипуляции. Основное внимание сосредоточено на исследовании визуального поведения лицемера. Глаза – зеркало души. Они говорят, даже когда уста молчат. Приведены примеры проявления через визуальное поведение истинных чувств, которые говорящий тщательно пытается скрыть.

Ключевые слова: *лицемерие, лицемер, невербальное средство коммуникации, визуальное поведение, взгляд, выражение глаз, коммуникация, манипуляция.*

Міфологема моря у ліриці Василя Стуса та Арсенія Тарковського

В. В. Коротєєва

Херсонський державний університет

Paper received 06.04.18; Accepted for publication 12.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-09>

Анотація. У статті в компаративному аспекті досліджуються особливості та функціональні варіанти рецепції міфологеми моря у ліриці А. Тарковського та В. Стуса, зокрема місце та роль авторської інтерпретації образу моря у міфопоетичній картині світу митців. Розглядається також специфіка взаємодії міфологеми моря з іншими міфоструктурами, які складають основу авторського міфомислення А. Тарковського та В. Стуса.

Ключові слова: міфологема, море, міфопоетична картина світу, образ, першостихії.

У художньому тексті міфологема води в цілому, а також міфологема моря зокрема, є відображенням стародавніх архетипних уявлень, специфічного міфологічного космогонічного світосприйняття. У поетичному доробку Василя Стуса та Арсенія Тарковського образи водної стихії наділені особливим значенням. Вони є невід'ємними елементами складної структури міфосвіту митців та пов'язані з іншими ключовими для їх світосприйняття образами (вічності, часу, долі, смерті та іншими).

Саме елементами «стихійної» образності – міфологем води, вогню, землі та повітря – створюється горизонтальна (вода-вогонь) та вертикальна (земля-небо (повітря)) вісі координат міфопоетичної картини світу у ліриці Василя Стуса та Арсенія Тарковського. Репрезентація міфологеми води у різних її іпостасях ґрунтується у творчості обох митців не лише на загальноєвропейській чи слов'янській традиції (наприклад, метафоричне зображення плину води як невідворотності плину часу), а й набуває авторських семантичних варіацій. Варто відзначити, що найяскравіше втілення міфологеми води у поетичних текстах Арсенія Тарковського та Василя Стуса відображено в образах рухомих, жіночих, земних, неприборканих та глибоких вод. Яскравою міфосемантикою, що потребує окремого та детального аналізу, серед численних «водяних» образів, характерних для лірики обох поетів, відзначається образ моря.

Мета статті – розкрити у компаративному аспекті особливості актуалізації міфологеми моря як важливої складової міфопоетичної картини світу у ліриці Арсенія Тарковського та Василя Стуса.

У дисертаційному дослідженні «Генеза і класифікація міфологічних архетипів: культуро-філософський підхід» О.М. Щепановська розробляє класифікацію основних світових образів та сюжетів, пов'язаних з архетипом води (вужче – морем), серед основних вона називає такі: море-мати; розростання світу із маленької грудки першоречовини; бродіння вод як основа творення; море як джерело і розвій плодючості; море – хранитель таємниць (дарів вічності) та людського розуму; звучання хвиль як музика; образ риб, що став назвою зодіакального сузір'я, пов'язується в міфології з темою зародження життя та образом творця; велика риба (кит) може сприйматися як мати та опора світу; чоловічий образ морського бога, який займає пасивну та периферійну позицію; образ смерті як повернення до першоджерела; жахи безодні; морські чудовиська, які символізують хаотичні сили та бурі океану; мор-

ський бог чи Риба як рятівники під час потопу [8, с.100].

Оскільки за прадавніми уявленнями за волею богів із води постало все суще – земля, сонце та все живе, вона є символом вічності та плинності часу [9, с. 66]. Вода також виступає посередником між світом живих і потойбіччям, засобом для розкриття майбутнього [9, с. 66]. Стародавні вірування, що вода є шляхом на той світ відбилися в деяких поховальних обрядах та у казках: потрапити до світу мертвих можна через криницю або переправившись через річку чи море [9, с. 66]. Море також може виступати місцем перебування багатьох негативних, переважно жіночих, міфічних персонажів, оселею смерті та хвороб, відісланих туди замовляннями. У той же час позитивний аспект реалізується в мотивах приходу з-за моря сонця та весни. Саме тому море набуває важливого значення у бінарній опозиції суша – море. Г. Башляр зазначав, що морська вода є водою нелюдською, адже не виконує головного обов'язку будь-якої шанованої стихії – не служить людям [1, с. 213]. У світовій же культурній традиції море традиційно є символом життя з його пристрастями і бурями; разом із тим воно є і символом смерті; інший бік моря – потойбічний світ [2, с. 376].

У дослідженні «Про «поетичний» комплекс моря та його психофізіологічні основи» В.Н. Топоров вказує на те, що у романтичній версії «морського» комплексу мова ведеться про море як об'єкт зображення, про його «об'єктивні» властивості – величезне, безмежне, могутнє, бурхливе, вільне, волелюбне. Усі ці характеристики моря, підкреслює дослідник, є зримими та легко стають знаком інших семантичних матриць (порівняння, уподібнення, паралелізм, алегорія, емблема, символ і т.д.) і «замінником» інших образів – людини, зокрема самого поета [7, с.578].

Однак, на думку В.Н. Топорова, існує також і «морська» ситуація зовсім іншої природи, яку він типізує як «нетрадиційну»: описується не власне море (його опис не є у такому випадку основною метою), а дещо інше, для чого море виступає лише формою опису, свого роду глибинною метафорою. Дослідник влучно маркує це як «морський» код «неморського» повідомлення [7, с.578]. Тобто описується «морське» як певна стихія і навіть принцип цієї стихії, присутній і в морі, і поза ним, перш за все в людині [7, с.578]. Ресемантизація міфологеми моря у ліриці Василя Стуса та Арсенія Тарковського, на нашу думку, відбувається переважно саме за «нетрадиційною» схемою. У своїй праці В.М. Топоров виокремлює чотири

основні мотиви, пов'язані з «морським» комплексом: 1) мотив-образ степу-моря; 2) мотив споглядання неба, що викликає образ моря та думки про безсмертя; 3) мотив морського дна; 4) мотив берега моря.

Найвні вони (або ж їх елементи) й у ліриці Василя Стуса та Арсенія Тарковського, проте у дещо видозміненій формі. Наприклад, мотив-образ степу-моря актуалізується у поезії Василя Стуса «Отут, край зеленого моря...», у якій автор вдається до створення специфічного ефекту руху-колихання: «Отут, край зеленого моря, / де стелиться дим пелехатий, / де гони горять тамбережні / і колеться дня малахит, / чекаю своєї утечі...» [5]. А мотив морського дна як загибелі, що несе духовне спасіння, оприявнюється у поезії «Урвалося. Терпець, неначе мотуз...»: «Урвалося. Терпець, неначе мотуз / над прірвою повис. Зринай до дна. / Одне бажання і мета одна – / востаннє – геть крізь груди – наколотись / на низ. На гострий. На спасенний. На / благий кінець. На незвернеш угору» [5]. Водночас у цій поезії інтенсифікується функція морського дна як місця схову, зберігання. Як відзначав В.М. Топоров, «дно морське – це певний величезний депозитарій, де розміщено все і перш за все – життя, минулі та майбутні» [7, с.591]. Метафоричне море обршується на ліричного героя, але воно таїть в собі ціннісно-значимі образи – мрію та сльозу, які за своєю символічною семантикою належать до міфопоетичного полюсу «життя»: «Обрушилось на груди сине море, / а в морі — мрія і сльоза одна» [5]. У ліриці Арсенія Тарковського мотив морського дна не актуалізовано, натомість митець неодноразово у подібному контексті звертається до образу дна річкового (наприклад у циклі «Памяти Марины Цветаевой»: «Как в речке на дне – / В зеленых потемках Марина» [6, с.201], де порівняння простору кімнати з річковим дном ресемантизується одночасно і як полишеність, самотність, відокремленість від соціуму, і як провіщення загибелі; за допомогою цього образу автор створює власну яскраву варіацію «комплексу Офелії»). Відчуває себе безмовним на дні ріки також і ліричний герой поезії «Я так давно родился...»: «Я так давно родился, / Что слышу иногда, / Как надо мной проходит / Студеная вода. / А я лежу на дне речном, / И если песню петь – / С травы начнем, песку зачерпнем / И губ не разомкнем» [6, с.48]. Вода тут також виконує функцію бар'єру, відокремлюючи ліричного героя від навколишнього світу.

Мотив морського берега у ліриці Арсенія Тарковського оприявнюється у зв'язку із мотивом безсмертя. Ідея безсмертя, що його дарує саме водна стихія актуалізується у філософській поезії «Жизнь, жизнь»: «...Не надо / Боятся смерти ни в семнадцать лет, / Ни в семьдесят. Есть только явь и свет, / Ни тьмы, ни смерти нет на этом свете. / Мы все уже на берегу морском, / И я из тех, кто выбирает сети, / Когда идет бессмертье косяком» [6, с. 242]. Морський берег виступає ідеалізованим та умовним локусом, який знаходиться поза звичною сіткою координат. Як відзначав В.М. Топоров «Поетична образність морського берега, відповідно через нього – моря і його берега нерідко йде поруч із метафоричним стилем великих мислителів, перш за все з архетипною символікою на службі екзистенційної інтуїції» [7, с.595]. Ідеалізованим та світлим локусом виступає морське узбережжя

в оніричному просторі поезії «Наснився син, і море, і лагуни...». На початку поезії воно є частиною ідилічної картини сну, насиченої світлою кольористикою – золотим та синім кольором (відзначається використання синестезії): «Наснився син, і море, і лагуни, / і синій сміх, і золотий пісок, / і твій, кохана, граціозний крок/ при самім березі...» [5]. Проте вже у наступних рядках гармонія порушується, морські хвилі автор порівнює з войовничими гуннами, наділяє їх епітетом кошлаті, що повинно підкреслювати їх неприборкану, вільну природу: «...Неначе гунни, / кошлаті хвилі просто в душу б'ють» [5]. Актуалізується зв'язок міфологеми моря з міфологемою дороги, проте, на противагу аналізованій поезії А. Тарковського, цей шлях веде ліричного героя не до смерті: «Дарма, що без гріха і без покути – / ставай на довгу – далі смерті – путь» [5]. Рецепція дороги оприявнюється через традиційне фольклорне порівняння із гадюкою, що несе негативну семантику, шлях ліричного героя і далі простягається вздовж води, проте так і залишається невизначеним, куди, до світла чи до темряви, приведе ця дорога – поезія завершується риторичним запитанням: «...Де дорога / повзе, немов гадюка, вздовж води. / Ступаю в слід. Куди ж твої сліди / прослалися – до чорта чи до Бога?» [5].

Ресемантизується ідеалізований локус морського узбережжя також і в контексті мотиву «втраченого раю», наприклад, у поезії «Костыли» А. Тарковського. Оприявлення міфологеми моря у просторі дитинства свідчить про важливість цієї міфологеми в аксіологічній системі митця: «А потом я сбрасывал ботинки, / И текли прохладные песчинки, / Щекотал подошвы мне песок, / И еще волна меня швыряла, / И еще мне моря было мало – / Я и часа без него не мог» [6, с.60]. У цьому вірші ліричний герой стає прямим відображенням біографічного авторського «я»: у 1943 р. А. Тарковський переносить ампутацію ноги після важкого поранення. Умовно образність поезії можна поділити на статичну та динамічну. Але у загальному малюнку вірша статична образність виконує роль своєрідного обрамлення – на початку та в кінці вірша. У перших рядках поезії нерухомість зумовлюється раннім віком, який порівнюється з глибиною моря: «И еще лежал я в колыбели, / Пела мать, малиновки свистели, – / Глубже моря этот млечный хмель... » [6, с.60]), а в останніх лаконічно окреслюється одним словом – «костыли». Стихійна ж образність, репрезентована образами моря, землі (піску) та вітру, є динамічною та наділена лише життєствердною семантикою.

Однак у ліриці обох авторів основу мотивної структури міфологеми моря формують також і інші мотиви, серед яких такі: моря-гніву, морської подорожі, моря-перешкоди, мотив «втраченого раю», плину часу, мотив смерті.

Типологічне сходження в ліриці обох митців наявні також у проявах моря неспокоїного, буремного, яке стає втіленням мотиву гніву та люті. Г.Башляр пояснює частотність вживання у світовій літературній традиції такого метафоричного уособлення зрозумілістю для будь-якого читача, адже саме багатогранність морської стихії співмірна з багатством нюансів людської психології гніву: «Кількість психічних станів, - зазначав він, – які піддаються метафоричній проекції

для гніву, значно переважає кількість таких станів для кохання. Адже метафори моря блаженного та доброго суттєво малочисельніші, ніж метафори моря дурного» [1, с.237]. В образі розбурханого моря, що прагне помсти, передано образ повстанців проти царської влади у поезії Арсенія Тарковського «Петр»: «И море шумело и грызло гранит, / И грабили волны подвалы предместий, / И город был мстью и гневом залит, / И море три ночи взывало о мести» [6]. Типологічною подібністю відзначається реалізація мотиву моря-гніву у поезії Василя Стуса «Потрібен янгол помсти. Мій захисник...»: «Бо сходяться усі кінці. Всі ріки / доходять гирл. І море невисипує / колотиться, і ремствує, і скоро – / наперекір всім бідам – зареве» [5].

Близьким до «морської» алегорії Арсенія Тарковського є алегоричне відображення дійсності Василя Стуса у проїнятій сатиричним пафосом поезії «Цей корабель виготовили з людських тіл», спрямованої проти тоталітаризму. Однак народ тут ресемантизується в образі інфернального корабля, а не власне моря: «Цей корабель виготовили з людських тіл. / Геть усе: палубу, трюм, шогли / і навіть машинне відділення» [5]. Із сарказмом автор також говорить про механізми функціонування тоталітарного суспільства: «Морока була з обшивкою. / Особливо погано держали воду місця, / де попадалися людські голови. / Коли утворювалась потужна водотеча, / діру затикали кимось із екіпажу. / В той час, як решта / шукала щасливої пристані / у відкритому морі» [5]. Море у поезії виступає в одному з основних своїх міфопоетичних значень – це втілення життєвого шляху, в аналізованому випадку цілих народів, а «щаслива пристань» – примарний та недосяжний ідеал.

Особливе місце в міфопоетичній картині світу лірики А. Тарновського та Василя Стуса посідає мотив подорожі, мандрівництва, зокрема подорожі морської. Яскраво репрезентовано цей мотив у поезії «Приглашение в путешествие». Однак ця подорож лежить у площині не географічній, а ментальній. Поезія побудована у формі емоційно насиченого діалогу, закоханий ліричний герой запрошує свою обраницю в подорож, кожен пункт якої – аксіологічно значимий маркер: «Уезжаем, уезжаем, укладывай чемоданы, / На тысячу рублей билетов я выстоял у судьбы» [6, с.44]. Він вибудовує власну географію, згадуючи пам'ятні моменти життя, створюючи таким чином особливий хронотоп: «Мы посетим наконец мои отдаленные страны, / Город Блаженное Детство и город Родные Гробы. / Мы посетим, если хочешь, город Любовного Страха, / Город Центифолию и город Рояль Раскрыт, / Над каждым городом вьется бабочка милого праха» [6, с.44]. Якщо розглядати образність за тематичними групами, частка «морських» образів чисельно є найбільшою. Це і, власне, море, яке у дусі прадавніх уявлень та міфів знаходиться на краю землі, і місто Море, і місто Пароплавного Диму, і місто Морська Зоря: «Ты угадаешь по влажной соли. / Прочтешь по траве, что вдали, на краю земли, – / Море за степями шумит на воле / И на рейде стоят корабли. / И если хоть что-нибудь осуществимо / Из моих обещаний, то я тебе подарю / Город Море, и город Пароходного Дыма, / И город Морскую Зарю» [6, с.44]. Очевидним видається, що ця гра метафорами є завуальованою історією нерозділеного кохання, адже в останніх рядках ліричний

герой сам проєцює єдино можливу відповідь – відмову: «– Мне скучно в твоих городах, – ты скажешь. / – Не знаю, / Как я буду в городе Музыки жить, никого не любя, / А морская заря и море, выгнутое по краю, – / Синее море было моим без тебя» [6, с.44]. Таким чином, образ моря у цій поезії актуалізується як романтичний, жаданий локус, пов'язаний зі свободою, волею.

Мотив морської подорожі у ліриці обох митців може служити для вираження екзистенційного жаху перед невідворотністю смерті. Міфосемантика образу моря невідривно поєднується у таких поезіях із міфологією долі, фатуму. Тривожними передчуттями сповнені поезії «Мне снится какое-то море...» та поезія «Шотландская песня» Арсенія Тарковського. У поезії «Шотландская песня» Арсенія Тарковського образ морської стихії не експліковано, проте він має на увазі. Одним із ключових виступає мотив подорожі, зокрема морської. Лірична героїня прощається з минулим життям, колишнім коханим та рідним краєм. Як підкреслював Г. Башляр, «прощання на березі моря – одночасно і найбільш несамовите, і найбільш літературне з усіх прощань. Його поетика черпає образи зі старовинного запасу мрій та героїзму. Вони, безсумнівно, будять в нас вельми сумні відзвукки. Нічний бік нашої душі виразно виражається в міфі про смерть, що розуміється як відплиття» [1, с.114]. А образ мандрівки за море асоціюється з перетином загробних світів, і це риса не лише західних традицій [1, с.113]. Поезія відзначається елементами неоромантичної поетики. У словах ліричної героїні звучить фаталізм, її почуття та емоції загострені: «На жизнь и на смерть я люблю его, / Мне сладок ветер соленый. / Прощай, прощай, мой туманный край, / Мой берег зеленый» [6]. Відчуття тривожності підсилює і характеристика її обранця, у якій автор апелює до стихій вогню та повітря: «Идет на запад мой пароход, / Мой город проходит мимо; / Мой друг немолод, угрюм и ревнив, / Глаза холоднее дыма» [6].

У поезії «Мне снится какое-то море» А. Тарковського А. Тарковського море виступає стихією ворожою, «водою нелюдською», як назвав його Г. Башляр, непередбачуваною, що несе загрозу для ліричного героя та тісно пов'язано з мотивом смерті. Вказує на це і її нетипова сутність – відбувається метафоричне перенесення властивостей металу на образ морської хвилі, що підкреслює її антагоністичність ліричному героєві та наділяє могутністю: «Далекі медные трубы / На палубе нижней слышны / Да скрежет, тяжельный и грубый, / Запятнанной нефтью волны» [6, с.403]. Згідно з твердженням Г. Башляра «вода є об'єктом однієї з найбільших символічних цінностей, будь-коли створених людською думкою: архетипу чистоти» [1, 34], але в аналізованій поезії морська вода позбавлена чистоти – однієї з найважливіших характеристик цієї стихії, що також служить ознакою її зловорожості. «Нечиста вода для підсвідомого є осередком зла, вмістилищем, вхід до якого для всілякого зла є вільним; це субстанція зла» [1, с. 196], – зазначав Г. Башляр. Передчуття біди та безвиході підсилюється в наступних рядках з появою образу сирени – автор вдається до гри слів: сирена може сприйматися в буквальному сенсі як аудіальний образ, що означає тривогу, і як втілення грізної хтонічної істоти,

зустріч з якою часто є смертельною для мореплавців, показовим також є вживання потрійного заперечення: «И если заплачет сирена / Среди расступившихся вод./ Из этого странного плена / Никто никогда не уйдет» [6, с.403]. В передостанній строфі утверджується мотив морської подорожі як шляху до смерті: «Я знаю, что это «Титаник» / и что меня в плаванье ждет» [6, с.403]. В останній строфі це невизначене холодне море виступає нездоланною перешкодою між ліричним героєм та його рідним містом: «Мне дико, что там, за кормою / Вдали за холодной волной, / Навеки покинутый мною, / Остался мой город родной» [6, с.403]. У подібному руслі оприявнюється образ моря також у поезії В. Стуса «Те море, що ворухиться на споді...», актуалізуючи танатологічну мотивну структуру. У тексті море наявне у двох модусах – оніричному («Те море, що ворухиться на споді / усохлих пам'ятей, стихія снів») та море «глевке» і «холодне». Останнє наділяється негативними епітетами, воно викликає відчуття тривоги в ліричного героя: «...Глевке холодне море / опроти зір сколошало мене...». Оніричному ж морю приписується здатність до провіщення майбутнього: «Вище море / ще хлюпосталося на споді дум». У тексті ресемантизується приналежність моря до полюсу «смерті», воно стає межею: «Занісиши ногу за страшну межу / обох стихій, я опинився в водах, / що геть мене собою пострумили. / І я це знав: що вже не вбережусь / утриматися» [5].

Міфологема моря у ліриці обох митців також тісно корелює з мотивом плину часу. Про глибоке розуміння А. Тарковським подібності води і часу свідчить використання ним цитати з «Метаморфоз» Овідія як епіграфу до поезії «Надпись на книге»: «Как волна на волну набегает, гонит волну пред собой, нагоняема сзади волною, так же бегут и часы...» [цит. за: 6, 213]. У цій поезії хвилі, що змінюють одна одну, виступають маркером часу та безпосередньо співвідносяться із годинами: «Ты катишь колесо прибора пред собой – / Волну вослед волне, и гонишь, как прибор, / За часом новый час – часы, как часовщица. / И все, что бдрствует, и все, что спит и снится, / Слетается на пир зелено-голубой» [6, с. 213] Типологічно відповідний мотив, переданий через морську образність, звучить у рядках поезії «Літа! Між вас...» з ранньої творчості В. Стуса. Проте пафос вірша суттєво інший: якщо у А. Тарковського хвилі часу є одним із елементів гармонійного світу, то у В. Стуса проминання, хід часу в аналізованому тексті втілюється в образі хижих медуз: «Так дні плывуть. Немов медуз / присос пекучий – тіло жалять / і душу жалять. Обірвусь / і не вдержусь в диму іржавім» [5]. Оприявнюється в тексті і семантика води (повені) як здатної протистояти хаосу зовнішнього світу нестримної сили, з якою співвідносять себе ліричний герой: «За те, що в молодій порі/ ми ріками плывем – ти сердитися? / Ми ж повинню – поверх цензур. / Ми хвилию – повище дамби, / ми

тугою – поверх зажур, / до радості, що серце вабить» [5]. Або ж у фінальних рядках поезії, де духовна стійкість ліричного героя ресемантизується в образі «металевого» паводку: «Поверх цензур. Поверхи мір / циновим паводком проллюся» [5].

У філософській поезії Арсенія Тарковського наявний узагальнений образ семи морів. Ідіоматичний вираз «сім морів» частіше актуалізується у розумінні Світового океану в цілому, тобто можемо говорити про набуття цим образом глобальної функції репрезентації водної стихії у міфопоетичній картині світу лірики поета. Семантика моря у такому випадку є або нейтральною, або позитивною. Тобто образ морської стихії не конкретизується, не набуває деталізації, а функціонує у якості структурного елемента антропоцентричного та гармонійного Всесвіту митця (поезії «Посредине мира», «Сократ»). У поезії «Посредине мира» до моря уподібнюється ліричний герой, що сполучає ці опозиції, це міст, який поєднує два космо-си: «Я человек, я посредине мира, / За мною мириады инфузорий, / передо мною мириады звезд. / Я между ними лег во весь свой рост – / Два берега связующее море, / Два космоса соединивший мост» [6, с.172]. Суголовністю звучання відзначається і поезія «Сократ», ліричний герой якої стверджує: «Я плоть от вашей плоти, высота / Всех гор земных и глубина морская» [6, с. 82].

Однак оприявнюється образ семи морів у ліриці Арсенія Тарковського і в іншому, характерному для фольклору, розумінні, означаючи невизначеність і недосяжність для ліричного героя, як, наприклад, море стає непереборною відстанню [2, с. 376] у поезії «Новогодняя ночь»: «Где оно – во мне/ Или за дверями, / В яви или сне/ За семью морями./ В пляске по снегам/ Белой круговерти, – / Я не знаю сам, /В чем мое бессмертье...» [6]. Типологічно відповідний мотив моря-перешкоди, вододілу між минулим і теперішнім, виміром спогадів та виміром реальним, який намагається здолати ліричний герой актуалізується в ліриці Василя Стуса у сповненій ностальгійній поезії «Той спогад: вечір, вітер і печаль...». Його кохана ж постає в образі чаклунки «далеких берегів» минулого: «Чаруй мене, чаруй мене, чарунко / далеких берегів, куди я плавом / пливу, пливу, пливу – й не допливаю, / бо зносить часу хвиля навісна» [5].

Міфосемантика морської стихії виступає одним із ключових елементів для розуміння філософського світобачення В. Стуса та А. Тарковського, оскільки репрезентує один із першоелементів, на яких будується міфопоетична парадигма творчості митців. Міфологема моря в аналізованих текстах актуалізується в різних іпостасях та відзначається амбівалентністю ресемантизації. На мотивному рівні її структура реалізується через такі домінуючі мотиви, як: мотив-образ степу-моря, мотиви морського дна, берега моря, моря-гніву, моря-перешкоди, морської подорожі, мотиви часу та смерті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башляр Г. Вода и грёзы. Опыт о воображении материи / Гастон Башляр; [пер. с франц. Б. М. Скуратова]. – М.: Издательство гуманитарной литературы, 1998. – 268 с. – (Французская философия XX века).
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: слов.-довід. / Віталій Жайворонок; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
3. Стус В. Зібрання творів [Текст] : у 12 т. Т. 4: Вірші 1960-х років (поза збірками), вірші початку 1970-х років (поза збірками). – 480 с.

4. Стус В. Зібрання творів [Текст] : у 12 т. Т. 5: Палімпсести (Найповніший незавершений корпус) / Василь Стус [редкол.: Д. Стус (голова) та ін.] – К. : Факт, 2009 (Бібліотека журналу «Київська Русь»). – 768 с.
5. Стус В. Твори в 6 т. 9 кн. [Електронний ресурс] / В.Стус. – Режим доступу: <http://www.stus.kiev.ua/index.htm>
6. Тарковский А. Собрание сочинений. В 3 т. Т.1: Стихотворения. / Сост. Т. Озерской-Тарковской. / А. Тарковский – М. : Худож. лит., – 1991. – 462 с.
7. Топоров В.Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное / Топоров В. Н. – Москва: издательская группа «Прогресс», 1995. – 624 с.
8. Щепановская Е.М. Генезис и классификация мифологических архетипов : культурфилософский подход : диссертация ... кандидата философских наук : 09.00.13 / Щепановская Елена Михайловна. – Санкт-Петербург, 2011. – 273 с.
9. 100 найвідоміших образів української міфології / [під заг. ред. О. Таланчук, Ю. Бедрика]. – 2-е вид., виправ. й допов. – К. : Автограф, Орфей, 2006. – 460 с.

REFERENCES

1. Bachelard G. Water and dreams : an essay on the imagination of matter. creatorOf. – М.: Izdatelstvo gumanitarnoy literatury, 1998. – 268 s. – (Frantsuzskaya filosofiya XX veka).
2. Zhayvoronok V.V. Signs of Ukrainian ethnoculture: dictionary-directory/ NAN Ukraïni, In-t movoznav. Im. O. O. Potebni. – К.: Dovira, 2006. – 703 s.
3. Stus V. Collected works [Text]: in 12 v. V. 4: Poems of the 1960s (out of collections), poems of the early 1970's (outside of collections) – 480 s.
4. Stus V. Collected works [Text]: in 12 v. V. 5: Palimpsests (The most complete unfinished corps) - К. : Fakt, 2009(Biblioteka zhurnalu «Kiïvska Rus»). – 768 s.
5. Stus V. Works in 6 volumes. 9 book [Electronic resource] / V. Stus. - Mode of access: <http://www.stus.kiev.ua/index.htm>
6. Tarkovsky A. Collected works. In 3 volumes. Volume 1: Poems/ Sost. T. Ozerskoy-Tarkovskoy. / A. Tarkovskiy – М. : Khudozh. lit., – 1991. – 462 s.
7. Toporov V.N. Myth. Ritual. Symbol. Image: Research in the field of mythopoetic: Favorites/ – Moskva: izdatelskaya gruppa «Progress», 1995. – 624 s
8. Schepanovsky E.M. Genesis and classification of mythological archetypes: kulturfilosofsky approach: : dissertatsiya ... kandidata filosofskikh nauk : 09.00.13 / Shchepanovskaya Yelena Mikhaylovna. – Sankt-Peterburg, 2011. – 273 s.
9. 100 the most famous images of Ukrainian mythology/ [pid zag. red. O. Talanchuk, Yu. Bedrika]. – 2-e vid., виправ. y dopov. – К. : Avtograf, Orfey, 2006. – 460 s.

Mythologem of sea in the lyrics of V. Stus and A. Tarkovskiy V. V. Korotieieva

Abstract. The paper studies the peculiarities and functional variants of the reception of the mythologem of sea in the lyrics of A. Tarkovskiy and V. Stus in a comparative aspect. It details the place and role of the authors' interpretation of the image of sea in the artists' mythopoetical picture of the world. The paper also looks at the specifics of the interaction of the mythologem of sea with other mitho-structures which are the basis of the authors' mythological thinking.

Keywords: *mythologem, sea, mythopoetical picture of the world, image, elements.*

Мифологема моря в лирике В. Стуса и А. Тарковского В. В. Коротеева

Аннотация. В статье в компаративном аспекте исследуются особенности и функциональные варианты рецепции мифологема моря в лирике В. Стуса и А. Тарковского, в частности место и роль авторской интерпретации образа моря в мифопоэтической картине мира поэтов. Рассматривается также специфика взаимодействия мифологема моря с другими мифоструктурами, которые составляют основу мифологического мышления В. Стуса и А. Тарковского.

Ключевые слова: *мифологема, море, мифопоэтическая картина мира, образ, первоистихии.*

Lexical Features of Arabic Internet Sayings for Women

A. O. Kucherenko

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Corresponding author. E-mail: k.alina1092@gmail.com

Paper received 30.03.18; Accepted for publication 03.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-10>

Abstract. This paper deals with lexical means of Arabic Internet sayings for women. The study refers to modern aphorisms, witticisms, motivational phrases and so forth. They reflect the language utilized in everyday communication. On the one hand, Arabic variety covers standard and colloquial languages which can be mixed to facilitate the understanding between Arabs from different countries. A special attention is also given to the code-switching and the code-mixing between Modern Standard Arabic and Colloquial Arabic. On the other hand, we consider the impact of the Internet on Arabic and analyze the creative aspect that affects the female discourse online.

Keywords: *Internet saying, female discourse, Arabic variety, lexical interference, colloquialism.*

Introduction. The World Wide Web contains dozens of online communities targeted for different social, ethnic, religious and gender groups, etc., which discover the opportunity for creative activities and lead to the creation of folk-groups with esoteric and exoteric traditions. Gender groups are frequently promoted by commercial structures such as online journals. Media resources use additional platforms, for instance Facebook, to gain the bigger number of followers and, consequently, customers. However, the advertisement on social media should be diluted in order to avoid negative reactions and, hence, we observe how additional instruments can serve to attract people. Such tools embrace the so-called postfolkloric texts¹, including Internet memes, wise sayings, witty expressions and so forth.

On the other hand, language variation on the Internet reflects linguistic peculiarities of the aforementioned online folk-groups. For Arabic language, the variety covers Modern Standard Arabic (i.e. a literary form), Colloquial Arabic and Latinized Arabic (i.e. Arabizee). Colloquial Arabic, in its turn, is represented with 18 dialects [9, p. 22]. In addition, we should consider another language form affected by modern technologies, global tendencies and linguistic interferences leading to the language convergence. It has some features of the Internet slang. This paper deals with lexical means utilized in Arabic sayings on the web which cover colloquialisms, slang words, modern loanwords and other.

Literature Review. The language of Internet posts is studied through blogging by S. Hadžiahmetović Jurida in “Linguistic Properties of Blogging within the Aspect of Netspeak” [4], S. C. Herring, I. Kouper, J. C. Paollilo, E. Wright and others. Z. A. Kadir, M. Maros, and B. A. Hamid provided the research on the linguistic features of online forums [6]. Linguistic gender variation in online communication is studied by J. Guiller and A. Durndell (“Students’ linguistic behaviour in online discussion groups: Does gender matter?”) [3], J. Androutsopoulos (“From Variation to Heteroglossia in the Study of Computer-Mediated Discourse” 2011) and others [2]. Gender peculiarities in English on Facebook are outlined by S. H. Thompson and E. Lougheed (“Frazzled by Facebook? An

exploratory study of gender differences in social network communication among undergraduate men and women” 2012) [8]. A linguistic study of gender and politeness strategies in Arabic on Facebook is investigated by Safaa Al-Shloul [1]. S.O. Jarbou and B. Al-Share consider the gender factor of phonetic variation in Jordanian Arabic in the computer-mediated communication [5]. Various aspects of gender variation in Arabic are studied by M. A. Harb, A. A. Humei, M. Al-Fattah and others. Still, the lexis of female discourse considering the creative manipulation with Arabic language on Facebook lacks a thorough analysis. It causes the need to study the language gender difference in a particular social context.

The objective of this article is to analyze female Internet sayings in Arabic in order to examine the informal vocabulary of a modern Arabic woman utilized in everyday situations.

Methodology and materials. We analyze Internet posts on the Facebook community “Women” targeted for female users [12]. The study is focused on the lexicon of Internet sayings covering different forms of Arabic online. We also make an emphasis on the creative manipulation with the language including the wordplay that results in the usage of occasionalisms, nonce words and other. Nearly 500 samples were collected and qualitatively analyzed. The author explicates the correlation between the colloquial and the literary lexis in various sayings, as well as the impact of extralinguistic factors on the Arabic language variation in the aforementioned online community. The provided data refers to educated Arabic female recipients in the age between 18 – 34 years².

Results and discussion. Internet sayings are represented with aphorisms (including pseudo-aphorisms), mottos, witticisms, cliché, idioms and other. In postfolklore, we observe the rethinking of traditional sayings, the relexicalization of idiomatic expressions and, of course, the creation of new texts referring to the contemporary life. Internet sayings have common features with posts in blogs and microblogs and, hence, they reflect the everyday language utilized in social media.

As G. Ramsay mentions, the code-switching in Egyptian blogs occurs between MSA and Egyptian Arabic [10, p. 50]. It is assumed, that the blogging language contains insertions of dialects and it is called by some linguists the

¹ Postfolkloric texts refer to the phenomenon of postfolklore. The term was offered by the Russian scholar S. Nekludov to describe the modern folk creativity which developed under new traditions, forms and ways of transmission [7, p. 2].

² According to the New Global Social Media Research, the biggest number of Facebook users are 18 – 34 years [11].

'mixed variety' [10, p. 50]. According to R. Bassiouney, the code-switching in the informal media discourse is typical for both genders [10, p. 49]. Ramsay comes to the conclusion that bloggers utilize some mixed variety of Arabic which, depending on the situation and the recipients, relies on a particular language variant with elements of the other language form (MSA mixed with Colloquial Arabic, mixing of regional dialects, and even Classic Arabic) [10, p. 83]. The similar language situation can be found in the everyday communication between representatives of different Arabic countries in the real world. Scholars admit the code-switching and the code-mixing between different Arabic dialects within one message. This research contains instances of code-mixing in Internet sayings for women that occurs at lexical (*mundu duḥūlī li-tilka al-ḡāmi'a* 'since I entered that university'), morphological (e.g. verbs with affix *bi*, the ending *īn* instead of *ūn* ignoring the grammatical case, etc.), phonetic (substitution 'yā – alif maqṣūra') and syntactic (*ta'rif tafriq* 'knows how to distinguish' with the omitted particle *an*) levels. Additionally, we observe the code-switching (for instance, one part of a message is provided in MSA and the other one is a colloquial or a mixed variety). The author focuses on the lexical features of the given phenomenon.

The first place among other posts is occupied by motivational phrases. For instance, *tamassakī bi-tilka al-laḥza allatī taḥtafīlī fī-hā bi-inḡāzātī-k wa tafawwuqī-k, iḡ'alī-hā dāfi' li-l-mazīd min an-naḡāḥ fī ḥayātī-k al-mustaqbala* (keep the moment when you are celebrating your achievements and superiority, make it an impulse for the further success in your future life). Though the text is written in MSA, two issues indicate to the usage of the so-called 'ammiyyatu-l-muṭaqqafīn (Colloquial Arabic of intellectuals) – *tamassakī bi-tilka al-laḥza* (keep the moment) is an expression used in the colloquial variant and *iḡ'alī-hā dāfi'* (make it an impulse), which is also taken from the oral speech where the endings are truncated (*iḡ'alī-hā dāfi'an* in MSA).

The motivation can be expressed implicitly: *al-qararāt allatī yaṣna'u-hā kibriyā'u-k ṣā'iba wa in awḡa'at-ki* (decisions made by your dignity are right, even though they cause pain). This expression reflects the lexical interference in Arabic online creativity. The idea has probably been borrowed from the English social networking content. The collocation 'make a decision' in MSA is transmitted with the equivalent 'ittahada qarāran'. However, the above text contains a calqued expression from English – *ṣana'a qarāran*.

Sayings addressing men can possess either a positive or a negative attitude in a message. But an implicit encouragement to 'stay yourself' remains an important part of motivational texts: *'azīzī, in kunta tabḥaṭ 'an al-kamāl wa al-miṭāliyya fa-anā last al-mar'a al-munāsiba la-k, ammā in kunta tabḥaṭ 'an aṣ-ṣidq wa al-marāḥ wa al-kaṭīr min al-ḡunūn fa-tilka anā* (My dear, if you are looking for an excellent and a perfect woman then I am not a good match for you, but if you are looking for sincerity, joy and a lot of craziness, that is me). Note here, that lexemes with general positive meaning (*kamāl* 'excellence' and *miṭāliyya* 'perfection') are perceived negatively, with some criticism of a hyperbolized image of a non-existing woman who, however, represents the men's ide-

al. That is, of course, from the female's point of view (and it has a corresponding reaction in the comments from male users arguing the given point). On the other hand, a lexeme having mostly the negative meaning in the literary language (*ḡunūn* 'craziness'), or relating to some strong feeling to a person, gains the positive connotation 'doing something unusual, unexpected, entertaining'. At this point, we suggest that the case of the word *ḡunūn* can be a result of language and culture contacts online, because the aforementioned connotation is typical for the western social media content. Additionally, the expression *fa-tilka anā* (and that is me) proves the fact of linguistic interference in the studied online community as it literally represents an English text in Arabic words.

Modern female aphorisms tend to use MSA as well: *ar-raḡul lā yastaṭī' an yakūna qāsiyan ma'a imra'a yuḥibbu-hā* (a man cannot be cruel with a woman he loves). Another sample contains the features of Colloquial Arabic – *lā tasta'ḡilū al-ḥubba... sa-ya'tī waqt wa tak-taṣīf anna hunāk man yastahiqq al-intizār* (do not hurry love... The time will come and you will understand that there is a man who deserves waiting) – the verb *taktaṣīf* (here 'understand') is utilized in a unified colloquial form having no indications to the gender (unlike MSA).

Aphorisms frequently provide rich linguistic data considering the creative aspect, i.e. the language game. For instance, the desire to create a unique expression on the everlasting female topics (love, suffering and men) can result in an interesting wordplay: *miš al-ḡū' bess ilī kāfir, al-ḥubb kāfir, wa at-ta'alluq kāfir, wa al-masāfat kāfira, wa al-ḥanīn li-l-māqī di min al-kabā'ir* (not only the hunger can be severe, but the love is bitter, the liaison is brutal, the distances are tough, as well as longing for the past – all they are sins). In the original variant, epithets are represented with the only one lexeme – *kāfir* – that is utilized in MSA in the collocation *al-ḡū' al-kāfir* (a severe hunger). Thereafter it is added to every word as a modifier 'tough'. Hence, the text expresses the negative emotional state.

Aphorisms about love are popular among female users. They may be a part of the motivational content. Both Standard and Colloquial Arabic forms can be applied. The lexis is mainly related to emotions. *Al-iḥtiyāḡ min aḥṭar marāḥil al-ḥubb. Immā tuḡhir iḥtiyāḡa-k li-š-ṣaḥṣ ilī biḥibbu-h wa huwa ma-yuqaddiru-š biḥiṣṣ sā'ata-hā inna-k ta'arreyt quddāma-h wa bitabaqqā ḍa'īf wa sā'ata-hā byanhār al-ḥubb di.* (Neediness is one of the most dangerous stages of [being in] love. When you show your neediness to a person you love and he / she does not value that, sometimes you feel like you are undressed and weak in front of that person, but sometimes this love dies [at all]). The above text is written in Colloquial Arabic (colloquial variant *ilī* (that), verbs in the colloquial form with affix *bi*, etc.). The colloquialism *di* (this) indicates to the Egyptian dialect. Lexemes *ḥubb* (love), *biḥiṣṣ* (you feel), *iḥtiyāḡ* (neediness) express the positive emotionality, meanwhile the words *ta'arreyt* (you undressed), *ḍa'īf* (weak) and *byanhār* (here 'dies') indicate to the negative tone.

Another type of sayings is represented with witticisms. Witticisms concerning the man's role in the woman's life play an essential role in the community. For instance, *lā taḥtāḡu al-mar'a li-raḡul yaḥullu la-hā ḡamī'a mašākili-*

hā walakinna-hā tahtāḡu faqaṭ li-raḡul lan yuṣbiha muškila fī ḡayāti-hā (a woman does not need a man to solve all of her problems, but she needs a man who [himself] will not become a problem in her life). In this instance, we observe the simplification of the literary vocabulary – *tahtāḡu li-raḡul* (needs a man) is utilized with the preposition *li*, meanwhile the literary variant requires the usage of the preposition *ilā*.

The abovementioned simplification may be found in the following instance as well: *mundu duḡūlī li-tilka al-ḡāmi'a, wa anā fatāt sayyi'atu-l-mizāḡ wa sa-uṣbiḡ ḡātīla qarīban* (since I had entered that university, I became a girl with a bad mood and I will become a killer soon). The literary expression *daḡala al-ḡāmi'a* (enter a university) is utilized in the colloquial variant *daḡala li-l-ḡāmi'a* with the same meaning. However, in MSA, it has a connotation 'enter a building', not an establishment. Additionally, the word *mundu* (since) is also a colloquialism reflecting the regional phonetic peculiarities, i.e. a letter *d* from the literary equivalent *munḡu* is substituted with *d*. On the other hand, we observe the relation of 'bad mood' to the lexeme 'killer' obviously having the negative expressivity.

Sometimes the code-switching from the literary form to the colloquial language serves to express the moral of a modern aphorism in a witty way:

ida aḡbabta ṣaḡṣayni fa-iḡtāra aṣ-ṣaḡṣa aṭ-tānīya li-anna-ka law aḡbabta al-awwala mā daḡqa qalbu-ka li-t-tānī wa ida aḡbabta ṣaḡṣ tālīt... fa-anta raḡul 'urra maḡṣṣ fa'ida fī-k

(If you have fallen in love with two people you choose the second person, because if you loved the first person your heart would not have started beating for the second one. But if you have fallen in love with the third one... then you are a prostitute, not a man, and there is no use from you).

The first sentence in the given above text is written in MSA using neutral lexis except the idiom *daḡqa qalbu-ka li-t-tānī* (your heart started beating for the second person) expressing the emotional state of falling in love. However, the second sentence contains the creative solution to describe a too amorous person – *raḡul 'urra* (a prostitute, not a man). Note here, that the humorous effect is based on the usage of a word 'man' with an obscene lexical unit to entertain the female recipients. The given text contains the wordplay focused on the irrelevant combination of a typical offensive lexeme for women with the word denoting any male.

Witticisms can be posted in the form reflecting the variant between MSA and Colloquial Arabic, i.e. the aforementioned mixed variety: *wa-l-bint ilī biḡidd hiyā ilī ta'rif taḡruq imtā tabqā unṭā bi-ma'nā al-kalima wa imtā tabqā bi-l-mi'a rāḡil* (a strong girl is the one who knows how to distinguish [the moments] when to literally stay a woman and when to stay a man for 100%). Colloquialisms *ilī* (that), *imtā* (when) and *rāḡil* (man) are given together with colloquial syntax constructions (for instance, *ta'rif taḡruq* 'knows how to distinguish' instead of a literary form *ta'rif an taḡruq*). In addition, we observe the substitution 'yā – *alīf maḡṣūra*' in lexemes *imtā* (*imṭī*) and *unṭā* (*unṭī*), the substitution '*alīf – alīf maḡṣūra*' in the verb *tabqā* (stay) and other typical replacements.

Witticisms may provide warnings or advises in a humorous manner. For instance, *lā ta'manī 'azīzī... fa-riḡāl kullu-hum ḡā'inīn, wa aṣ-ṣarīf min-hum lam ta'tī-h al-furṣa ba'du!* (Do not be credulous, dear... because all men are cheaters, and the noble one has not got such a chance yet!). The language in the abovementioned text is generally standard, except for the word *ḡā'inīn* (cheaters) given in a colloquial form with the ending *īn* instead of *ūn*. This is another evidence of code-mixing between Standard and Colloquial Arabic in everyday speech.

Witticisms cover ironic puns concerning some particular issues. The realization of some misconception may be expressed with the wordplay: *marḡala anna-k miṣ ḡādir tuṭabṭib 'alā ḡad, li-anna-k mustaḡlik kull tāḡata-k fī anna-k tubeyyin anna-k ḡawīy wa miṣ muḡtāḡ ṭabṭaba min ḡad!* (That period when you are incapable of chatting with anyone because you waste all your energy to explain that you are strong and do not need to chat with anyone!). The pun is based on the alternation of words *ḡādir* (capable) and *muḡtāḡ* (needing) and the repetition of the word *ṭabṭaba* (chatting). The combination of words *marḡala anna-k* (literally 'a period that you') reflects the peculiarities of online creativity – the given expression is widely utilized in Internet memes. The saying itself is written in Colloquial Arabic. The literary word *ṭabṭaba* (babbling) gains the meaning 'chatting' in the youth slang. The informal usage of the abovementioned word results in the variation of the preposition utilized inside one saying – *tuṭabṭib 'alā ḡad* (you chat with anyone) and *ṭabṭaba min ḡad* (chatting with anyone).

In the instance below, the humorous effect is created by a hyperbolized reaction expressed with verbs possessing the explicit negative emotionality (*aḡṣudu* 'I am jealous', *aḡḡidu* 'I despise', *akrihu* 'I hate'): *al-maḡḡūzāt hunna man ya'kulna al-aḡḡar wa al-yābis wa lā yazīd waznu-hunna... anā aḡṣudu-hunna, anā aḡḡidu-hunna, anā akrihu-hunna* (lucky girls are those who eat everything and do not gain weight... I am jealous of them, I despise them, I hate them). The message is written in MSA. It contains an idiom *al-aḡḡar wa al-yābis* (literally 'green and dry') 'everything' which is generally utilized in a negative context (for example, *aḡraḡa al-aḡḡar wa al-yābis* 'burn everything down'). Obviously, we observe the parallel between 'burning everything' and 'eating everything', given that the girls 'eating everything' and staying slim are 'hated'. As we have already mentioned, turning to such offensive means is typical for the online communication (see the instance with an obscene lexeme 'urra).

Conclusion. The lexicon of Arabic Internet sayings for women demonstrates the effect of modern technologies and global tendencies on the language variation in the virtual space. Culture and language contacts on Facebook lead to the lexical interference. We find the usage of calques (*ṣana'a qarāran* 'make a decision') and borrowed connotations (*ḡunūn* 'craziness'). Social media lexis requires the creation of equivalents for the popular slang words (*ṭabṭaba* 'babbling' is interpreted as 'chatting'). Besides the impact of English, the vocabulary of the given sayings is affected by the diglossic situation in the Arab world. We observe both the code-mixing and the code-switching involving MSA and different forms of Colloquial Arabic. In the case of code-mixing, a particular

variant prevails (mainly MSA) in a message and some lexical units (i.e. colloquialisms) are added to make it closer for the female recipients. The code-switching frequently occurs when an author uses first MSA and then shifts to Colloquial Arabic to create a humorous effect.

The provided instances indicate that Internet sayings for women cover the topics of love, men, beauty and success. The vocabulary transmits deep emotional states (from happiness and joy to hate and suffering) expressed with lexemes having both traditional understanding and modern interpretations (for example, craziness). Female sayings contain obscene lexical units and offensive expressions to transfer the attitude toward the popular issues discussed on Facebook (men's behaviour, overweight, bad mood, etc.). Additionally, the creativity in the studied online community includes the language game. It affects the lexicon utilized for the wordplay and results in the

occasional usage of irrelevant modifiers (for instance, the word *kāfir* 'tough'), the relexicalization of collocations (for instance, the idiom *al-aḥḍar wa al-yābis* 'everything') and other.

The herein study indicates that the examined sayings posted by and mainly for female users cover the lexis of MSA, colloquialisms, slang words, loanwords, obscene lexemes and expressions, idioms, etc. In the context of online creativity, the given lexicon can be relexicalized in order to express some emotional state, attitudes and other. The code-switching and the code-mixing between MSA and Colloquial Arabic are utilized in terms of informal online discourse and need the in-depth analysis of its lexical, morphological, phonetic and other peculiarities. Although this research is relatively small, it has important implications for the further sociolinguistic studies of Arabic language variation on the web.

REFERENCES

1. Al-Shool, S. Politeness and Gender in the Arabic Discourse of Social Media Network Websites: Facebook as a Norm // International Journal of Linguistics, 2016. 8 (3). P. 31 – 58.
2. Androutsopoulos, J. From Variation to Heteroglossia in the Study of Computer-Mediated Discourse // Digital Discourse: Language in the New Media, 2011. P. 277 – 298.
3. Guiller, J. and Durndell, A. Students' linguistic behaviour in online discussion groups: Does gender matter? // Computers in Human Behavior, 2007. 23 (5). P. 2240 – 2255.
4. Hadžiahmetović Jurida, S. Linguistic properties and aspects of blogging within the context of Netspeak // Jezikoslovlje, 2013. 14(2-3). P. 517 – 536.
5. Jarbou, S. O. and Al-Share, B. The Effect of Dialect and Gender on the Representation of Consonants in Jordanian Chat // Language@Internet, 2012. 9. Available at: <http://www.languageatinternet.org/articles/2012/Jarbou>.
6. Kadir, Z. A., Maros, M. and Hamid, B. A. Linguistic Features in the Online Discussion Forums // International Journal of Social Science and Humanity, 2012. 2 (3). P. 276 – 281.
7. Kucherenko, A. Some Features of Postfolklore in Arabic Online Communication // Komunikacija i kultura online, 2016. VII (7). P. 1 – 21. Available at: <http://doi.fil.bg.ac.rs/volume.php?pt=journals&issue=kkonline-2016-7-7&i=1>
8. Thompson, Sharon H. and Lougheed, E. Frazzled by Facebook? An Exploratory Study of Gender Differences in Social Network Communication among Undergraduate Men and Women // College Student Journal, 2012. 46 (1). P. 88 – 98.
9. Sadat, F., Kazemi, F. and Farzindar, A. Automatic Identification of Arabic Language Varieties and Dialects in Social Media // Proceedings of the Second Workshop on Natural Language Processing for Social Media, 2014. P. 22 – 27.
10. Ramsay, G. What kind of Arabic and why? Language in Egyptian blogs // Orientalia Suecana, 2012. LXI. P. 49 – 87.
11. New Global Social Media Research [online]. Available at: <https://www.smartinsights.com/social-media-marketing/social-media-strategy/new-global-social-media-research/>
12. WomenNewsPaper [online]. Available at: <https://www.facebook.com/WomenNewsPaper/>

Лексические особенности арабских Интернет-высказываний для женщин

А. А. Кучеренко

Аннотация. Данная статья касается лексических средств в арабских Интернет-высказываниях для женщин. Исследование относится к современным афоризмам, остроумным высказываниям, мотивирующим выражениям и т.п. Они отражают язык, используемый в ежедневной коммуникации. С одной стороны, разновидности арабского языка включают литературную и разговорную формы, которые могут смешиваться для упрощения взаимопонимания между арабами из разных стран. Особое внимание также уделяется переключению и смешиванию кодов литературного и разговорного арабского языка. С другой стороны, мы рассматриваем влияние Интернета на арабский язык и анализируем творческий аспект, который воздействует на женский онлайн-дискурс.

Ключевые слова: Интернет-высказывание, женский дискурс, разновидность арабского языка, лексическая интерференция, разговорная лексика, сленг.

Позиційна характеристика та функції епістемічних дискурсивних маркерів у ранньоніовоанглійському теологічному дискурсі

Ю. В. Лисецька

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна
Corresponding author. E-mail: lysetskayuliia@gmail.com

Paper received 02.04.18; Accepted for publication 06.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-11>

Анотація. Статтю присвячено аналізу позиційної характеристики і функцій епістемічних дискурсивних маркерів у ранньоніовоанглійському теологічному дискурсі. Виокремлено типи епістемічних дискурсивних маркерів і розглянуто їх позицію у працях теолога Томаса Брауна. Встановлено, що для теологічного дискурсу найбільш поширеними позиціями для епістемічних дискурсивних маркерів є ініціальна і медіальна. Досліджено, що епістемічні дискурсивні маркери представлені матричними, адвербіальними, номінативно-означальними та інфінітивними клаузами.

Ключові слова: ранньоніовоанглійський теологічний дискурс, епістемічні дискурсивні маркери, матрична клауза, адвербіальна клауза, номінативно-означальна клауза, інфінітивна клауза.

Постановка проблеми. Вивчення дискурсу, а також його складових – дискурсивних маркерів (далі – ДМ) займає одне із найважливіших місць у сучасній лінгвістиці. Особливу увагу вітчизняних та зарубіжних дослідників привертає клас епістемічних дискурсивних маркерів (ЕДМ) або маркерів-коментарів. У рамках нашого дослідження ми зробили спробу визначити функції ЕДМ, а також прослідкувати їхню позицію в реченні, базуючись на відібраних пам'ятках теологічного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які займалися вивченням ДМ, варто зазначити Д. Шифрін [13], Б. Фрейзера [10], [11], [12], О. Котова [4], К. Бауера-Рамазані [6], К. Кисельову [2], Е. Траугот [16] та інших науковців. ДМ досліджуються з позиції теорії граматикизації [15], прагмалінгвістики [7] і дискурсології [13]. Нині дискурсологія та лінгвопрагматика стрімко розвиваються, у їхніх межах формуються нові концепції, що зумовлюють необхідність аналізу дискурсивних одиниць.

Теологія є наукою, яка оперує термінами, доктринами, догмами, канонічними поняттями. Важко знайти сферу людського життя, де лінгвістика відіграла б таку важливу роль як в теології. Адже більшість суперечок – міжконфесійних, історичних, та ін. виникають саме через різне ставлення до мови та інтерпретації її засобів в основних першоджерелах. Тобто, проблеми мовознавчого походження стають проблемами релігійних світоглядів. Теологічна комунікація є одним із найдавніших видів людського спілкування, але її наукове вивчення почалося недавно. Праці О. Гадомського [1], Д. Крістала [9], Д.Трейсі [14] присвячені питанням теології та теолінгвістики. Проблематикою теолінгвістики займалися, переважно, лінгвісти, теологи, соціологи, філософи та релігієзнавці. Недостатня кількість праць про ЕДМ та їх використання в теологічному дискурсі визначає актуальність їх дослідження для сучасної лінгвістичної науки.

Мета статті полягає в аналізі позиційної характеристики класу ЕДМ та виявленні їхніх функцій в теологічному дискурсі ранньоніовоанглійської мови.

Виклад основного матеріалу. Традиційно вважається, що ДМ є ідіоматичними виразами, або кліше, стереотипними заповнювачами мовленнєвих пауз. До ЕДМ слід віднести функціональні одиниці, що вира-

жають суб'єктивну думку мовця про подію чи ситуацію об'єктивної реальності [3]. ЕДМ є лінгвістичним засобом відображення епістемічної модальності, яку визначають як категорію, за допомогою якої мовець передає своє відношення до вірогідності повідомлення. Епістемічна модальність передає, перш за все, значення достовірності/недостовірності [5, с.450].

Згідно з класифікацією Р. Квірка, ЕДМ представлені:

- матричними клаузами головного речення (*the matrix clause of a main clause*);
- адвербіальними клаузами (вводяться за допомогою сполучника *as*);
- номінативно-означальними клаузами (*a nominal relative clause*);
- інфінітивними клаузами (*to-infinitive clause*).

Матричні клаузи, як тип ЕДМ, вважають найбільш уживаними і, зазвичай, включають перехідне дієслово-конектор, що вимагає номінативно-го *that*-конектора як додатка. Сполучник *that* виділяється не лише інтонаційно, а на письмі також виокремлюється комами і розділяє власне ЕДМ від матричної клаузи [17, с. 1113].

ЕДМ, які реалізуються у матричних клаузах, виконують різні семантичні функції:

1. ставлення мовця стосовно матричної клаузи.

Підметом функціонує особовий займенник "I" та дієслово у теперішньому часі. Наприклад: *I believe, I guess, I think, I expect, I feel, I hear, I presume, I assume, I understand, I suppose, I consider, I suspect, I'm told, I have read, I have heard, I have heard tell, I can see, I may assume, I dare say, I venture to say, one hears, they tell me, they allege, they say, it is said, it is reported, it is claimed.*

2. вираження впевненості мовця. Зазвичай, підметом виступає особовий займенник "I" і дієслово вживається в теперішньому часі (*I know, I claim, I see, I remember, I agree, I admit, I'm sure, I'm convinced; I have no doubt; it's true, it transpires; there's no doubt; I must say, I must admit, I must tell you, I have to say.* Відмова або недостатня впевненість експлікується такими ЕДМ: *I don't deny, I don't doubt;*

3. відтворення емоційного ставлення мовця до змісту висловлення. Суб'єкт – "I" і дієслово в

теперішньому простому часі. Інколи також використовується "I" та дієслово в формі інфінітиву. Наприклад: *I'm glad to say, I'm happy to say, I'm pleased to say, I'm delighted to say, I'm happy to tell you; I hope, I wish, I fear, I regret, I'm afraid; I regret to say, I'm sorry to say; it pains me to tell you, it grieves me to say.* Такі вигукки як "God knows" та "Heaven knows" також виконують аналогічну функцію, тобто передають емоційне відношення мовця.

4. атрактантів уваги. Деякі ЕДМ закликають слухача до схвалення висловленого повідомлення. У той же час маркери виражають неформальне ставлення мовця до слухача. "You" виступає в якості підмета: *you know, you see, you realize, you can see, you may know, you may have heard, you must admit, mind you, mark you, it may interest you to know* [17, с. 1114-1115].

В адвербіальній клаузі функціонують ЕДМ, що вводяться за допомогою сполучника "as". "As"

виконує дві функції – означальну і підрядну. Завдяки функції означення "as" вводить реченнєву означальну клаузу (*sentential relative clause*), яку можна додавати на початок висловлення, маркера чи речення до якого вона відноситься. Завдяки своїй мобільності "as"- маркер (клауза) також функціонує як відносний займенник: *as everybody knows, as you may remember, as you say, as I can see, as I have said, as I'm told, as you may have heard.* Підрядний сполучник "as" визначається також як адвербіальний маркер.

Інші приклади використання "as" як підрядного сполучника: *as it appears, as it happens, as it transpired, as it may interest you to know, as I see it, as I interpret it.* Деякі приклади з використанням "as" дозволяють додавати "it" при розширенні структури ЕДМ: *as (it) seems likely, as (it) often happens, as (it) was pointed out, as (it) was said earlier, as I remember (it), as I understand (it)* [17, с. 1116].

Номінативно-означальна клауза (*a nominal relative clause*), що належить до типів ЕДМ, вводиться

за допомогою "what" (*what is more serious, what is worse, what is most significant of all, what is very strange, what annoys me*).

Ще один тип ЕДМ експлікується за допомогою інфінітивної клаузи (*to-infinitive clause*). До них належать: *to be honest, to be fair, to be frank, to be precise, to be truthful, to be serious for a moment, to speak candidly, to put it briefly* та інші [17, с. 1117].

Проаналізуємо типи ЕДМ у теологічних працях ранньоновіанглійського періоду, розглянемо їх позицію та функціонування в реченні:

(1) **I believe** that the whole frame of a beast doth perish, and is left in the same state after death as before it was materialled unto life: that the souls of men know neither contrary nor corruption. [8].

У прикладі (1) мовець висловлює своє ставлення стосовно матричної клаузи за допомогою ЕДМ *I believe*, акцентуючи увагу на загибелі звіра. Приклад (2) ілюструє вираження адресантом впевненості у вірогідності свого повідомлення, використовуючи для підсилення ще один ЕДМ *I think*:

(2) **I believe**, that all this true, which, indeed, my reason would persuade me to be false: and this, **I think**, is

no vulgar part of faith, to believe a thing not only above, but contrary to, reason, and against the arguments of our proper senses [8].

Як видно з прикладу (2), ступінь впевненості поступово збільшується від початку до завершення повідомлення завдяки вищенаведеним ЕДМ.

У прикладах (3)-(4) мовець намагається висловити припущення за допомогою ЕДМ **I believe**:

(3) **I believe**, besides Zoroaster, there were divers others that writ before Moses;

who, notwithstanding have suffered the common fate of time [8].

(4) That she was edified out of the rib of Adam, **I believe**. [8].

Використовуючи *I believe* на початку речення (3), мовець висловлює сильніше припущення, ніж у прикладі (4), що залежить від позиції ЕДМ в реченні.

Адвербіальна клауза, що вводиться за допомогою сполучника *as*, виконує функцію відносного займенника. Наприклад:

(5) Again, **I believe** that all that use sorceries, incantations, and spells, are not witches, or, **as we term**, magicians... [8].

Як бачимо адресант наголошує на вірогідності використання чар, заклять відьмами, котрих називають чарівниками. За допомогою номінативно-означальної клаузи *what is worse* (6) мовець деталізує своє повідомлення:

(6) Neither doth herein my zeal so far make me forget the general charity I owe unto humanity, as rather to hate than pity Turks, Infidels, and (**what is worse**) Jews... [8].

У прикладах (1) – (3) ЕДМ займають ініціальну позицію і належать до матричних клауз, у складі яких спостерігається використання *that*-конектора. Варто підкреслити, що приклади (2), (5) ілюструють використання декількох ЕДМ в межах одного речення в різних позиціях, що є характерною особливістю ранньоновіанглійського теологічного дискурсу. Медіальна позиція ЕДМ спостерігається у прикладах (2), (5), (6), а фінальна позиція у прикладі (4).

Висновки і пропозиції. Таким чином нами було виявлено найбільш поширені ЕДМ в

ранньоновіанглійських теологічних працях – "*I believe*" та "*I think*". Найчастіше ЕДМ виконують функцію висловлення ставлення мовця стосовно матричної клаузи. ЕДМ виконують роль вставних конструкцій, утворюючи окрему інтонаційну групу. Вони функціонують в ініціальній, медіальній та фінальній позиціях.

Вивчення ЕДМ дає змогу виділити широкий спектр їх структурно-семантичних ознак в

теологічному дискурсі ранньоновіанглійської мови. Для таких одиниць як ЕДМ на перший план виходить їх позиція в дискурсі і семантичні функції. Перспективою подальших досліджень вбачаємо у встановленні комунікативно-дискурсивних особливостей ЕДМ у релігійному дискурсі, оскільки вони допомагають виявити реальні наміри автора і механізми впливу на слухача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гадомский А. Религиозный язык – теолингвистика – языкознание / А. Гадомский // Учен. записки Таврического Национального Университета им. В.И. Вернадского. – 2007.– Т.20(59), №1. – С. 287-293. – (Серия "Филология")
2. Баранов А. Дискурсивные слова русского языка: опыт контекстно-семантического описания: монография / А. Баранов, К. Бонно, Н. Василевская, Р. Камю] Под ред. К. Киселевой, Д. Пайара; МГУ им. М. В. Ломоносова. Филол. фак. – Москва : Метатекст, 1998. – 446 с.
3. Кибрик А. Рассказы о сновидениях: корпусное исследование устного русского дискурса / А. Кибрик – Litres, 2017. – 738 с.
4. Котов А. Социокоммуникативные особенности функционирования дискурсивных маркеров [Электронный ресурс] / А. Котов – Режим доступа: <http://www.ncstu.ru>
5. Пянкowska I. Категорія епістемічної модальності (на матеріалі німецької мови) / I. Пянкowska // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. – Філологічні науки. 2014 N130. – С. 450.
6. Bauer-Ramazani C. English Discourse Markers [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://academics.smcvt.edu/cbauerramazani/AEP/BU113/English/discmarkers.ht/>
7. Brinton L. Pragmatic Markers in English: Grammaticalization and Discourse Functions / L. Brinton. – Mouton de Gruyter, 1996. – 429 p.
8. Browne T. Religio Medici [Электронный ресурс] / T. Browne – Режим доступа: www.luminarium.org/renascence/editions/browne/medici.html
9. Crystal D. Generating Theological Language [Электронный ресурс] / D.Crystal– Режим доступа: http://www.davidcrystal.com/David_Crystal/articles.html
10. Fraser B. An approach to discourse markers [Text] / B. Fraser // Journal of pragmatics. – 1990. – № 14. – P. 95.
11. Fraser B. Pragmatic markers [Text] / B. Fraser // Pragmatics 6 (2). – 1996. – P. 318.
12. Fraser B. What are discourse markers? / B. Fraser. – Journal of pragmatics, 1999. – Vol. 31. – P. 931-952.
13. Schiffrin D. Discourse Markers / D. Schiffrin. – Cambridge University Press, 1987. – 318 p.
14. Tracy D. Theology as Public Discourse / D. Tracy – The Christian Century, 1975. P.280-284.
15. Traugott E. Constructions in grammaticalization / E. Traugott, B. Joseph, R. Janda // The Handbook of Historical Linguistics. – Oxford : Blackwell, 2003. – P. 624–647.
16. Traugott E. The role of the development of discourse markers in a theory of grammaticalization [Электронный ресурс] / E. Traugott – Режим доступа: http://www.wata.cc/forums/uploaded/136_1165014660.pdf
17. Quirk R. Comprehensive Grammar of the English Language / R. Quirk. – Longman, 1989. – 1779 p.

REFERENCES

1. Gadomsky A. Religious language - theolinguistics - linguistics / A. Gadomsky // Scientific. notes of the Taurida National V.I. Vernadsky University. - 2007. - T.20 (59), №1. - P. 287-293. - (Series "Philology").
2. Baranov A. Discourse words of the Russian language: experience of contextual-semantic description: monograph / A. Baranov, K. Bonno, N. Vasilevskaya, R. Camus] Ed. K. Kiseleva, D. Payar; Lomonosov Moscow State University. Philology fact. - Moscow: Metatext, 1998. - 446 p.
3. Kibrik A. Stories about dreams: corpuscular study of oral Russian discourse / A. Kibrik - Litres, 2017. – 738 p.
4. Kotov A. Sociocommunication features of the functioning of discursive markers [Electron resource] / A. Kotov - Access mode: <http://www.ncstu.ru>.
5. Pyankovska I. The category of the epistemological modality (on the material of the National Monument) / I. Pyankovska // Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Scientific notes. Series: Pedagogical Sciences. 2014 N130. - P. 450.

Positional characteristics and functions of the epistemic discourse markers in Early New English theological discourse

Y. V. Lysetska

Abstract. The article is devoted to the study of the functions and positional peculiarities of the epistemic discourse markers in the Early New English theological discourse. The types of epistemic discourse markers and their position in the works of Thomas Browne are analyzed. The typical positions of epistemic discourse markers are initial and medium. Types of the epistemic discourse markers are stated: the matrix clause of a main clause, an adverbial clause, a nominal relative clause and to-infinitive clause.

Keywords: *Early New English theological discourse, epistemic discourse markers, matrix clause, adverbial clause, nominal relative clause, to-infinitive clause.*

Позиционная характеристика и функции эпистемических дискурсивных маркеров в ранненоанглийском теологическом дискурсе

Ю. В. Лисецкая

Аннотация. Статья посвящена исследованию позиционных особенностей и функций эпистемических дискурсивных маркеров в ранненоанглийском теологическом дискурсе. Выделены типы эпистемических дискурсивных маркеров и рассмотрено их позицию в работах теолога Томаса Брауна. Установлено, что для ранненоанглийского теологического дискурса инициальная и медиальная позиции являются наиболее распространенными. Исследовано, что эпистемические дискурсивные маркеры представлены матричными, адвербиальными, номинативно-определятельными и инфинитивными клаузами.

Ключевые слова: *ранненоанглийский теологический дискурс, эпистемические дискурсивные маркеры, матрическая клауза, адвербиальная клауза, номинативно-определятельная клауза, инфинитивная клауза.*

Способи вираження присудка у східноpodільських говірках української мови

О. І. Сьоміна

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, Україна
Corresponding author. E-mail: helgandr@gmail.com

Paper received 30.03.18; Accepted for publication 05.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-12>

Анотація. Статтю присвячено вивченню особливостей вживання різних видів присудків у східноpodільських говірках української мови. Зауважено, що діалектні особливості української мови активно вивчалися на фонетичному, лексичному і морфологічному рівнях, а діалектний синтаксис у науковій літературі системно не представлений. Джерелом дослідження обрано діалектні тексти, зібрані в говірках Східного Поділля. У статті репрезентовано всі види як простого, так і складного присудка у східноpodільських говірках, а також визначено, що всі вони є широко вживаними на території Східного Поділля.

Ключові слова: синтаксис, присудок, види присудка у говірках, дієслівний присудок, іменний присудок, східноpodільські говірки.

Вступ. Найменш дослідженою ланкою діалектології на сьогоднішній день залишається синтаксис. Передумовою вивчення простого та складного речення в українській діалектології є дослідження вживання різних видів підмета та присудка у його складі. Адже граматична основа є невід'ємною частиною будь-якого речення. Зафіксувати синтаксичні особливості у діалектних текстах дуже складно. Тому різні синтаксичні явища лише частково вивчені в окремих говірках.

Аналіз останніх досліджень і результатів. Вивченню діалектного синтаксису присвячені праці таких науковців, як І. Г. Матвіяс («Лінгвогеографічне дослідження українського діалектного синтаксису», «Особливості словосполучень у західноукраїнському варіанті літературної мови»), Й. О. Дзедзелівський («Спостереження над синтаксисом українських говірок нижнього Подністров'я»), П. М. Лизанець («Українські південнокарпатські говірки Затисся Виноградівського району Закарпатської області»), В. М. Брахнов («Складнопідрядні конструкції говірок Переяслав-Хмельницького району у зв'язку з інтонацією»), В. І. Добош («Синтаксис українських південнокарпатських говорів») тощо. Синтаксис східноpodільських говірок частково був досліджений у праці Є. Рудницького «Зложене речення в гуманських діалектах» майже століття тому, окремі особливості словосполучень зафіксовано в Атласі української мови. Окремо вивченню способів вираження присудка в українських говірках увага ще не приділялася, а тому вимагає ґрунтовного опрацювання, що і визначає **актуальність** цієї розвідки.

Мета статті – проаналізувати та виокремити найуживаніші способи вираження присудка у східноpodільських говірках української мови, розглянути специфіку їх вживання на території Східного Поділля України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано описовий метод з елементами статистичного, лінгвогеографічного, моделювання лінгвальних явищ.

Джерелами нашого дослідження стали сучасні записи зв'язних текстів дослідників східноpodільських говірок (Мартинова Г.І., Тищенко Т.М., Поліщук Л.Б.)

та власні записи, зібрані автором на території Східного Поділля.

Виклад основного матеріалу. Український діалектний синтаксис, а зокрема і східноpodільські говірки, є найменш дослідженим рівнем української мови. Діалектні особливості української мови активно вивчалися на фонетичному, лексичному і морфологічному рівнях. Діалектний синтаксис у науковій літературі не представлений системно, що відкриває широкі можливості для вивчення синтаксичного рівня української мови. Дослідник українських діалектів С.Ф. Бевзенко вважає, що це може бути обумовлено тим, що питома вага діалектних синтаксичних явищ відносно невелика, і українські діалекти відрізняються між собою на рівні синтаксису помітно менше, ніж на рівні морфології та фонетики [1, с. 46].

Один із членів граматичної основи – присудок. У мовознавстві присудок спочатку характеризували з логістичної точки зору. Ф. І. Буслаєв про присудок говорив так: «Те, що ми думаємо або судимо про предмет (про підмет), називається присудком» [3, с. 7]. Розрізняючи логічний та граматичний присудок, науковець зазначав, що логічний присудок – це присудок з усіма залежними словами; граматичний присудок мав визначення схоже до сучасного розуміння. У «Курсі сучасної української літературної мови» Л. А. Булаховського присудок формулюється на основі міркувань про граматичні пари слів «з двома елементами: носій ознаки – і ознака, приписувана йому в часі і способі» [2, с. 9]. І. К. Білодід дає таке визначення присудку: «Присудок – головний член двоскладного речення, синтаксично пов'язаний з підметом предикативним зв'язком» [8, с. 154]. Науковець зазначав, що синтаксична роль присудка не зводиться до його морфологічного вираження, він може мати ще й інтонаційні ознаки.

Кожен з мовознавців по-своєму виділяє та називає різні типи присудка. І. К. Білодід, вказуючи на неоднорідну структуру присудка, виділяє простий, складений і подвійний присудок. Інші є підтипи і види присудка є структурними різновидами вказаних трьох типів [8, с. 154]. Простий присудок мовознавець поділяє на дієслівний присудок в особових формах повнозначних дієслів, інфінітивний присудок, вигуківий присудок і нульовий присудок. Складений присудок,

залежно від морфологічних засобів, якими передається лексичне значення присудка, розрізняється дієслівний складений присудок та іменний складений присудок.

Присудок – це головний член двоскладного речення, що виражає ознаку підмета. Він є носієм предикативності – основної властивості речення, надає підмету модально-часової характеристики [7, с. 318]. Присудок може означати дію, стан, якість, ознаку, кількість, приналежність, родову характеристику.

За характером морфологічного вираження присудки поділяються на дієслівні та іменні, за будовою – на прості, складені і подвійні [7, с. 319].

1. *Простий дієслівний присудок* – це присудок, виражений дієсловом, що поєднує у собі граматичне і лексичне значення. Він характеризує дію, стан, ознаку предмета. Цей присудок виражається дієсловом у дійсному, умовному або наказовому способі.

У східнопадільських говірках використовуються всі ці види простого дієслівного присудка.

1. Присудок, виражений дієсловом дійсного способу у формі теперішнього, минулого чи майбутнього часу:

а) дійсний спосіб теперішній час: *ни/чут коро/вай / с/ход'ам'с'а ж'інки* [4, с.791]; а то/д'і вже /каждому на та/р'ілочку *кла/дут і н'ід/нос'ат* /л'уд'ам цим [4, с.865];

б) дійсний спосіб минулий час: а то ж де *прац'увала / сорок ш/тири /годи с/тажу в /мене* [4, с.820]; /перший раз ми *муру/вали /метир /дес'ат'* /висо/ти [4, с.717]; хл'іб на /жорнах *мо/лоли* уруч'ну [4, с.777];

в) дійсний спосіб майбутній час: /думай / що йа *дожи/ву* в'і/ка в /с'ому сил'і [4, с.864]; ну так про/жила в'і/к / вс'ако /було в /жиз'ні [4, с.857].

2. Присудок, виражений дієсловом наказового способу: а був *учител' / наш с'і/л'кий / учитил'ка і в/читил' / і кажут ми/н'і / що ка/жи /бат'ков'і / що вже штрау/вати /будут / хто ни /буде пус/кати д'і/тей у ш/колу* [4, с.874].

3. Присудок, виражений дієсловом умовного способу: коли при/ходила /баба пови/туха до ва/г'ітної /ж'інки / /перше во/на про/сила пе/ре"од'іти /ж'інку ў /чисте [9, с. 217]; /шоб ў/с'і /л'уди з/нали / що /треба викону/вати / ў/с'і /були б пр'із'ід'ентами [9, с.295]; /їшла /бабка і /каже / прикра/шайут' /во/ни /вулиц'у / але вам *би* йіх *ни"треба* /було б / бо /виживут' /ў/сен'кий р'ід с' /ц'ойі /хати [6, с. 401].

4. Присудок, що виражений інфінітивом: *пли/тут* в'і/нок на /бат'ка / на /маг'ір / са/довл'ат /їх на сти/лець / н'ідн'і/майут' /їх [4, с.866]; *пе"ре"ход'ат'* у но/ву /хату / /первий раз / /йак ў но/ву /хату ў/ход'ат' / то *спра/л'айут'* /ново/с'і/ла / /гос'теї з:у/вайут' / /ко/та пус/кайут' / /дар'ат' /хл'іб і руш/ник / /пос'іл' / /р'із/не [6, с. 387].

5. Дієслова типу *бути, стати, ставати, робитися* та інші бувають не тільки зв'язками у складному присудку, а й окремими членами речення – простими дієслівними присудками. Наприклад: /мама на бу-ра/ках *була* / ми йдем у/с'і гур'том пома/гайе"м /мам'і [4, с.857]; /йак'ий р'ік / /та/ка буд'і/ў/ла /буде / /та/ке і /жит'.а ў /ц'ому ха/з'аїств'і [6, с. 388].

6. Форма простого майбутнього часу: ну / *'будим ста/ратис'* [4, с. 859]; і пр'амо /буду у /бога про/сити /ц'ого / /шоб до/жити в сво'ї/ему сил'і в'і/ка [4, с. 864].

II. *Складений присудок* може бути дієслівним та іменним.

1. *Дієслівний складений* присудок виражається сполученням інфінітива з особовими формами дієслів з фазовим або модальним значенням [7, с. 319].

1.1. Присудок, виражений дієсловом з фазовими дієсловами (якими виступають дієслова типу *стати, починати, переставати, продовжуватися, братися* та ін., які означають початок, продовження або кінець дії): *комбайн н'і/шов мо/ло/тити / зерно* почал'и во/зити на т'ік [4, с. 716];

1.2. Присудок, виражений дієсловом з модальними дієсловами, що виконують роль зв'язки, виражають відтінки можливості, неможливості дії, прагнення, бажання (*мусити, уміти, хотіти, треба, бажати, думати, любити* тощо) і є показниками часу і способу дієслова: на роздор'іж'і /*можут /бути* р'ізні про/їшеств'і/я / не"ш'час'ні /случайі / бо/л'ез'ні [6, с. 387].

1.3. Присудок, виражений дієсловом, де роль модальної частини дієслівного складеного присудка виконують предикативні прикметники типу *повинен, здатний, рад, змушений, зобов'язаний*: а по/вин.о /сонце з'ігр'і/вати / і по/вин.о / /йак'шо в'і/тк'рили в'і/к'но чи д'вер'і / то во/но про/сушуйе [6, с. 371].

2. Складений іменний присудок складається з дієслова-зв'язки та іменної частини мови. Іменниковий предикативний член складеного присудка частіше виражається словом іменної частини мови в називному або орудному відмінку. Іменна частина складеного присудка в формі називного відмінка була нормою в давньоруській літературній мові [5, с. 112]. На сьогоднішній день паралельні конструкції цих двох форм складеного присудка поширені майже в усіх українських діалектах.

Іменна частина складеного іменного присудка може виражатися:

2.1. Іменником: /йа/зали / одри/вали /чу/па / на на/к'існик / це /д'і/ўчинка / а йак до со/кири / то це ў/род'і х/лопчик / /шоб маїстру/ваў / /чолов'ічим /маїстром /буў [9, с. 25].

2.2. Прикметником: по/йа/си /бу/ли /так'і /зи/лен'і / /хварту/хи [4, с. 778].

2.3. Займенником: /йа /кончила п'ат' /клас'ів /приш/ла в /шостий /клас і по/кинула /то/же ш/колу / бо /ни /було ко/му гл'а/д'іти /ко/рови [4, с. 715].

2.4. Числівником: в /сорок /першому /роц'і /нача/лас' /во/йна / у нас /бат'ка /за/брали / ми /гос/талис'а /год'н'і з /маг'ір'їу [4, с. 715].

2.5. Дієприкметником: пови/вати /тре / /шоб /ручки і /нож'ки /бу/ли по/вит'і [9, с. 245].

2.6. Стійким словосполученням: і /їдут /про/сити /ку/м'іў / /шоб /бу/ли хре"ш'ченими /бат'ками /ц'ї /ди/тин'і [9, с. 319].

Висновки. Отже, синтаксичний рівень східнопадільських говірок залишається недостатньо вивченим. Інколи особливості синтаксичного рівня важко встановити, оскільки в суцільному потоці мовлення не завжди вдається відрізнити складносурядне і прості речення. Вивчаючи діалектологічні тексти на предмет

вживання різних типів присудка, можна зробити висновки, що у сучасних східноподільських говірках використовуються всі види присудка, які активно

вживаються і у сучасній українській літературній мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С.П. Українська діалектологія : [навч. посіб.для студ. філол.ф-тів ун-тів і пед. ін-тів] / С.П. Бевзенко. – К.: Вища шк., 1980.
2. Булаховський Л. А. Підмет і присудок в українській літературній мові, вип. I–II, К., 1958.
3. Буслаев Ф.И. Историческая грамматика русского языка. – М.: Учпедгиз, 1959.
4. Говірки Черкащини. Збірник діалектних текстів (з додатком CD «Говірки Черкащини») / Упорядники: Г. І. Мартинова, Т. В. Щербина, А. А. Таран. – Черкаси, 2013. – 881 с.
5. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. – К.: Наукова думка, 1966. – С. 110 – 129.
6. Поліщук Л. Б. Структурна організація та географія назв традиційного будівництва в східноподільських говірках : дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Поліщук Л. Б. – Умань, 2015. – 424 с.
7. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та ін.; За ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – 414 с.
8. СУЛМ. Синтаксис / За ред. Білодіда І. К. – К.: Наук. думка, 1972. – С. 148–179.
9. Тищенко Т. М. Східноподільський родильний обряд : лексикографічний і текстовий описи / Т. М. Тищенко. – Умань : РВЦ «Візаві», 2014. – 392 с.

REFERENCES

1. Bevzenko S.P. Ukrainian dialectology [teach. guidances for stud. of philol.faculties of univ. and ped.institutes] / S.P. Bevzenko. - K.: Higher School, 1980.
2. Bulahovskiy L.A. Subject and predicate in the Ukrainian literary language, output I–II, K.,1958.
3. Buslayev F.I. Historical grammar of the Russian language. – M., 1959.
4. Dialects of Cherkasy region. Compilation of dialectal texts (with the CD addition «Dialects of Cherkasy region») / Compiled by: H.I. Martynova, T. V. Shcherbyna, A.A. Taran. - Cherkasy, 2013. - 881 p.
5. Zhylko F.T. Essays on the Ukrainian dialectology. - K.: Naukova Dumka, 1966.
6. Polishchuk L.B. Structural organization and geography of traditional construction names in the Eastern Podillia dialects: Candidate thesis Philological Sciences: speciality:10.02.01 / L.B. Polishchuk - Uman, 2015. - 424 p.
7. The modern Ukrainian literary language: Textbook / M. Ya.Pliushch, S.P. Bevzenko, N.Ya. Hrypasy ; Ed. M.Ya. Pliushch. - K.: Higher School, 1994. - 414 p.
8. The modern Ukrainian literary language / under total. ed. of I.K. Bilodid. - K: "Scientific Opinion", 1972. - P. 332 - 343.
9. Tyshchenko T.N. The Eastern Podillia maternity ritual: lexicographical and textual descriptions / T.N. Tyshchenko. - Uman: "Visavi", 2014. - 392 p.

Ways of expressing a predicate in the Eastern Podillya dialects of the Ukrainian language

O. I. Siomina

Abstract. The article is devoted to the study of the peculiarities of the use of various types of sentences in the Eastern Podillia dialects of the Ukrainian language. It is noted that the dialectal features of the Ukrainian language were actively studied on the phonetic, lexical and morphological levels, but dialectal syntax in the scientific literature is not systematically presented. The source for the investigation were dialectological texts collected in the Eastern Podillia. The article represents all kinds of both simple and complex predicate in the dialects of Eastern Podillia, and it is also determined that all of them are widely used in the Eastern Podillya.

Keywords: *syntax, predicate, types of predicates in dialects, verbal predicate, nominal predicate, Eastern Podillia dialects.*

Способы выражения сказуемого в восточнославянских говорах украинского языка

O. I. Siomina

Аннотация. Статья посвящена изучению особенностей употребления разных видов сказуемого в восточнославянских говорах украинского языка. Отмечено, что диалектные особенности украинского языка активно изучались на фонетическом, лексическом и морфологическом уровнях, а диалектный синтаксис в научной литературе системно не представлен. Источником исследования являются диалектные тексты, собранные в говорах Восточного Подолья. В статье репрезентировано все виды как простого, так и сложного сказуемого у восточнославянских говорах, а также определено, что все они широко употребляются на территории Восточного Подолья.

Ключевые слова: *синтаксис, сказуемого, виды сказуемого в говорах, глагольное сказуемое, именное сказуемое, восточнославянские говоры.*

Specifics of Rendition of Ukrainian Realia in German-Language Academic Texts (Based On A. Jensen's Monograph *Ein Ukrainisches Dichterleben*)

Y. Tkachenko

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University, Ukraine

Paper received 03.04.18; Accepted for publication 07.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-13>

Abstract. Realia are mostly studied in terms of their functioning and reproduction in works of art. However, texts of literary study have not yet attracted sufficient attention from researchers. This article focuses on the phenomenology of Ukrainian-language realia in *Taras Schewtschenko. Ein Ukrainisches Dichterleben* – a biographical study written in German language by Alfred Jensen, the famous Swedish literary critic, and published in Vienna in 1916. A. Jensen was one of the first Western European researchers to have written a major research monograph about a Ukrainian author. Despite the fact that in this work there are many realia incomprehensible to the German-speaking reader, his merit is that apart from T. Shevchenko, he also disclosed a large stratum of Ukrainian culture to the European literary critical community. The purpose of the paper is to analyze the types and functions of Ukrainian-language realia as they appear in the given academic text, as well as to discuss approaches to adequate tactics of their rendition in German. The achievement of this goal involves solving the following tasks: to identify Ukrainian-language realia in A. Jensen's work; to classify them according to existing typologies; to characterize ways of their rendition in the German language; as well as to determine in which way the reproduction of realia influences representations of the general image of Ukraine and its culture in this German-language work. The specific nature of the studied material is that, while A. Jensen widely used Ukrainian realia in his original work, he was not a professional interpreter. Yet for the German reader the author materialises as a kind of a "translator" of the Ukrainian language, its national colouring, and the Ukrainian culture as a whole. Discrepancies in the linguistic-ethnic character between the native speakers and speakers of the language of translation have both a cultural and a historical basis. In addition, difficulties do not only lie in the language plane, but also in the plane of differences in cultures with their specific ideological, social and behavioural aspects. Therefore, when using realia in translation, it should be borne in mind that what is understandable to a native speaker of the language may cause misunderstanding with the recipient of the translated text due to the differences in worldview, initial knowledge, culture-specific metaphoricity and behavioural norms. In short, the perception of the same text by different audiences may not be the same.

Keywords: *language realia, onyms, methods of translation, scientific style, semantic-thematic classification.*

Introduction. Language realia as a representative of non-equivalent vocabulary are the object of numerous studies in the field of linguistics, cultural linguistics, translation studies etc. In most cases, realia are studied in terms of their functioning and reproduction in works of art; however, research texts have not yet attracted sufficient attention from researchers. This article focuses on the phenomenology of Ukrainian-language realia in *Taras Schewtschenko. Ein Ukrainisches Dichterleben* – a biographical study written in German language by Alfred Jensen, the famous Swedish literary critic, and published in Vienna in 1916. The purpose of the paper is to analyze the types and functions of Ukrainian-language realia as they appear in the given academic text, as well as to discuss approaches to adequate tactics of their rendition in German. The achievement of this goal involves solving the following tasks: to identify Ukrainian-language realia in A. Jensen's work; to classify them according to existing typologies; to characterize ways of their rendition in the German language; as well as to determine in which way the reproduction of realia influences representations of the general image of Ukraine and its culture in this German-language work.

The research on realia, as well as the peculiarities of their reproduction, found their description in works of numerous scholars, such as R. Zorivchak, V. Kopylov, N. Lyubchuk, A. Cherednichenko, S. Vlahov, S. Florin, A. Suprun et al. However, their efforts present either a broad theoretical coverage of the problem, or their primary material is based exclusively on fiction.

It should be noted that frequent use of realia is a characteristic feature of research texts from various, but primarily, from humanitarian disciplines – history,

ethnography, cultural studies, literary criticism, etc. This fact makes the issue of an adequate rendition of realia in academic literature an actual linguistic problem.

The specific nature of the studied material is that, while A. Jensen widely used Ukrainian realia in his original work, he was not a professional interpreter. Yet for the German reader the author materialises as a kind of a "translator" of the Ukrainian language, its national colouring, and the Ukrainian culture as a whole. This thought is also supported by I. Mindyuk – a translator of A. Jensen's work in Ukrainian, who quoted the words of the Slavic scholar Dr. V. Yagich: "The Swedish literary historian [...] Dr. Alfred Jensen who is amazingly familiar with many Slavic literatures." ..], promotes the Ukrainian poet Taras Shevchenko to full extent. He called his study "the poet's life", but it covers [...] not only the life of the poet, but also the historical presentation of the main subject of his poems – Ukraine and a comprehensive analysis of his poetic works. His unusually thrilling book is full of enthusiasm and surprise for the poet, whom the author as a connoisseur of literature not only locked in his heart, but also managed to make attractive to the reader of his study "[5].

Jensen was able to present the broad context of the Ukrainian historical and cultural life in T. Shevchenko's times not least due to the active use of realia in his biographical study: there are more than 400 units in the text. The prominence of realia plays the research text can be explained by the very definition of the functional style of scientific speech: its main function is cognitive-informative, supplemented with the function of evidence. A work written in this style conveys a research finding, disclosing its truth, novelty and value. Various objects and

phenomena of objective reality serve as the content of scientific texts that are studied and examined by scholars and specialists, and the results of research are described and interpreted in their papers. "The transfer of information received is inextricably linked with the installation of the speech quality that would allow an adequate transfer of information with the least obstacles, giving the recipient accurate objective information about the identified object and convince him of the correct interpretation" [author's translation 15, p. 42].

Realia as a carrier of specific information in a research text is an effective tool for realization of its main tasks – to inform, to prove and to convince. Whether authors succeed in reaching their goal – to communicate with the target audience – very much depends on the way they use this tool. When the authors attempt to address a foreign audience, they immediately face a complex and hard-to-solve problem. As Y. Retzker noted, when working with an academic text, an interpreter (and as mentioned above A. Jensen acted, in a sense, as an interpreter) must take into account the speech habits of the native speakers of the translated language without disrupting the natural perception of the document or text. Discrepancies of linguistic and ethnic character between the speakers of a foreign language and the language of translation can have both a cultural and historical basis and, moreover, pertain to current events [11]. In addition, difficulties do not only lie in the language plane, but also in the plane of differences in cultures with their specific ideological, social and behavioural aspects. Therefore, when using realia in translation, it should be borne in mind that what is understandable to a native speaker of the language may cause misunderstanding with the recipient of the translated text due to the differences in worldview, initial knowledge, culture-specific metaphoricality and behavioural norms. In short, the perception of the same text by different audiences may not be the same.

Material and Methods. The concept of realia is interpreted from different positions. V. Berkov, for example, uses the concept of "national and cultural realia, which represent non-equivalent vocabulary," namely the names of material culture items, historical facts, state institutions, names of national and folklore characters, mythological creatures that are unique to certain nations and peoples etc. [1, p. 134]. According to S. Ter-Minasova, national and cultural realia encompass vocabulary denoting objects and phenomena associated with the history, culture, economy and life of the country of another language, which differ completely or partially in their conceptual content from the mother tongue and, in turn, also conceptually and culturally pose difficulties for foreigners [12, p. 76].

Studying national and cultural realia, L. Nelyubin notes that these "conceptually equivalent words" in their form are no different from ordinary lexis. Whilst for a bilingual person, a bearer of two different languages in their specific cultures, they are understandable, a person speaking only one (native) language, is confronted with an unsolvable puzzle if there is no reference to special directories and dictionaries [8, p. 97]. Nelyubin includes the following four subcomponents in his definition of the realia concept: "1. Words and phrases denoting objects, concepts and situations absent in the practical experience of people who speak a different language; 2. Various factors studied by

general linguistics and translation studies, such as the government structure of a particular country, the history and culture of a certain people, the language contacts of speakers of a particular language, etc., from the point of view of their reflection in a particular language; 3. The objects of material culture are the basis of the nominative meaning of the word. 4. Words denoting national-specific features of life and living" [9, p. 178].

Researchers from different periods offered a large number of classifications of realia. For example, G. Tomakhin classifies realia according to the semantic feature in a group of denotative realia – lexical units, the semantic structure of which is completely filled with background lexical information, and suggests we should distinguish the realia of daily life, speech etiquette and behavioural norms, geographical realia, socio-political realia, the realia of the education system, religion and culture [14]. Similarly, S. Proshina, proceeding from the semantic field of realia, distinguishes lexemes denoting social, military, educational phenomena; lexemes denoting traditions and customs; ergonyms and historical lexemes, everyday words, names of literary works and newspapers [10, p. 117-118].

A special question arises regarding inclusion or non-inclusion of names in the notion of realia. The analysis of the source material proves the need to single out a separate class of onomastic realia, following some other scholars, who include names in the content of idioculturonomic vocabulary [3, 10]. The class of onomastic linguistic and cultural realia includes anthroponyms, toponyms, names of literary characters, names of companies, museums, theatres, restaurants, shops, beaches, airports [3], zoonims [10], names of works of literature and art, historical facts and events in the life of the country, the names of state and public institutions [13].

Apart from the semantic-thematic classifications of realia, there is also a division according to the associative principle: realia form a class of associative [3, p. 37], or connotative realia [14]. According to G. Tomakhin's definition, connotative realia are lexical units which, while denoting simple concepts, at the same time express semantic and emotional shades [14, p. 41-42]. The class of associative/connotative realia includes lexical units denoting vegetative symbols, animalistic symbols, colour symbolics, folklore, historical and literary allusions, which are associated with the way of life, behaviour, traits, activities of historical, folklore and literary characters, historical events, myths, linguistic allusions, which usually imply a certain phraseological unit, a proverb, a saying, or a popular expression [3, p. 96-97]. S. Vlachov and S. Florin point out that connotative words form a separate group and can include realia which to some extent are carriers of connotative meanings, since the content of the concept of "connotation" includes a certain colouring, which is the basic component of the content of any particular realia [4, p. 38]. The notion of colouring also means temporal colouring. As a linguistic phenomenon most closely associated with a particular culture, these lexical units respond quickly to all changes in the development of a society, among which one can always identify realia-neologisms, historicisms and archaisms [7].

Summarizing the above definitions of realia, O. Biletska concludes that all language units of one language that

denote its specific elements and have no equivalents in another language fall into the definition of realia [2]. For our purposes, it is advisable to combine the first and fourth meaning from L. Nelubin's definition and it is in this very sense that I will refer to realia in the following. When choosing appropriate ways to render realia either in the translation of a source text or in an academic study on another culture, one should proceed from the fact that realia belong to this or that class.

Results and Discussion.

Given the above classification of realia, I consider it advisable to classify the realia in A. Jensen's work according to semantic-thematic and denotative-connotative principles, while holding the opinion that it is the latter principle that allows us to determine the adequacy of the rendition of realia in a foreign text.

The most numerous groups of realia in Jensen's work are:

1) onomastic realia (60% of all analyzed realia) including:

a) anthroponyms (for example, Skovoroda, Honta, Salisnjak, Hryhorij, Kateryna, Jakym Bojko, Jaroslawna)

b) toponyms (Kyryliwka, Moryntzi, Kopij, Buhorsky, SSobotiw, Chortytzja, Wolodymyr, Zhowti wody, Welykyj Luh)

c) hydronyms (Tschertomlyk, Dunaj, Dnipro, Borysthenes, Wolga)

d) biblionyms (the names of any written works – *Taras Buljba*, *Gore ot uma*, all names of poems by T. Shevchenko, etc.);

e) ethnonyms, as well as exonyms and ethnophilisms (Ljachen, Saporoger, katzap, Chochly)

f) ergonyms, socionyms (Dekabristen, die St. Cyrill und Methodus Gesellschaft, Tschumaken, djak).

It should be noted that anthroponyms, toponyms and hydronyms are found both in the exposition of the biography of the poet, and in the analysis of his poetry. In the latter case, they are usually mentioned in connection with the original source – that is, the works of Shevchenko himself. All of these onyms, although belonging to different thematic classes, are undoubtedly connotative because in A. Jensen's work they already acquire the character of reminiscences and allusions to Shevchenko's works.

2) historical realia (Hetmanenland, Ruine, Ssitsch, Haydamakenzeit, Kolijiwtschschyna)

3) military and political realia (including titles and ranks – Ssotnyk, Osaul, isprawnik, Bojarin, Gossudar-Imperator, "die dritte Abteilung");

4) public realia (Prikas Malyja Rossii, Narodnoje Tschtschenije, pokrytka)

5) objects of culture and life (kytajka, Krippenspiel (wertep), bandura, kobsa, bajdaky). In this group, I also consider it appropriate to include measure and monetary units (Wersta, pjatak).

A. Jensen uses various methods to render realia. Onomastic realia are often transmitted by the method of transcription, and this corresponds to R. Zorivchak's opinion that "the only variety of realia that must be inevitably presented in the national similarity are anthroponyms and toponyms" [6, p. 98]. However, the author, realising that such a rendition would lead to excessive alienation of the text for a foreign reader,

constantly combines transcription with other means. Thus, he gives an explanation of the names either in the text itself or in a footnote. For example: in the text there is an anthroponym Dolgorukij, and in the footnote – "Der Fürst Dimitrij D. Dolgorukij, Gendarmeriechef in Kiew zur selben Zeit"; "Pidkowa (Hufeisen, wegen seiner Stärke so benannt) war ein aus Moldau gebürtiger Kosak".

Here it is appropriate to recall the Vlahov's and Florin's arguments, who propose to approach the translation of onyms on the basis of semantics: "... the distribution of names should be conducted primarily along the line of their semantics. This allows us to consider 1) names-marks that do not have their own content, but merely name the object; 2) name-signs that have a certain semantic content; and 3) names which, depending on the context, change their relation to one of the first two groups" [4, p. 210]. If a proper name has a pronounced internal form, as in the second case ("Horseshoe"), then it is possible to apply methods other than transcription and transliteration. But since in an academic text the internal form of a name does not play a role as significant as in a literary one, the transliterated translation used by A. Jensen seems justified.

Also typical for A. Jensen is the combined renomination "Kosakenführer, wie Kosynskij, Nalywajko ...", "der Philosoph und religiöse Dichter Skoworoda".

It is interesting to note that most of the transcribed onyms are given by A. Jensen according to the Ukrainian pronunciation, but there are also some in accordance with the Russian: "Zaporozskaja Starina", "Narodnoje Tschtschenije", "Walujew", "Turgenjeff". This seems justified if we conditionally divide all the realia of the text into endogenous and exogenous realia, that is, those that are endemic to the culture and epoch described, and those that are "alien" for them.

In the transfer of toponyms, A. Jensen, as a rule, approaches them as names-marks, giving the name in transcription, but in many cases considers it necessary to give its hypernymic along with its proper name. E.g.: "an den Flüssen Trubesch und Alta", "Uralfluss", "Festung Orsk", "In dem Dorfe Strjelna". Alternatively, the hypernymic name is included in a more detailed explanation: "bei Trachtemyr, der ehemaligen Hauptstadt der Saporoger".

Analyzing the transfer of numerous biblionyms, which one can regularly come across in Jensen's literary study, the author adheres to two main tactics: 1. Names of Shevchenko's poems are transcribed, and the translation is given in parentheses. These transcribed tokens may not be realia in the narrow sense, but they denote common concepts. E.g.: "Dolja" (Lebensstern), "Trysna" (Gedächtnisfeier). Thus, the author elevates them into the rank of realia that play an important role for the presentation of Ukrainian culture or in Shevchenko's works. 2. There is also an inverse tactic – first a translation of the name, then a bracketed name for the transcription. E.g.: "Das aufgewühlte Grab" (Rosryta mohyla), "Die Pest (Tschuma)". Several biblionyms exogenous to Ukrainian culture can be identified, which are presented in the German translation without the original name: "Die toten Seelen", "Abende auf dem Gutshofe nächst Dykanjka". This is probably due to the fact that by that time official German translations of the mentioned works by N. Gogol had already existed and they may have been well known in literary circles.

Significant difficulties for the transfer, of course, are realia with a pronounced connotation, to which I attribute, first of all, ethnophilisms and social realia. Let us consider two examples. The first is the ethnophilism "Chochol". It occurs in a footnote which explains the derivative of the "Khokhol" (or "Chochol" in its German transliteration) dibasic composite "Chochlandija". The author presents it as follows: "Zopfland (Chochlandija)". In his explanation it says: "Die Russen geben dem Ukrainer den Spottnamen 'Chochol' wegen des Haarbüschels, das die saporogischen Kosaken trugen ..." A. Jensen abstained from a component semantic division of the word. The hypernym "Khokhol" is taken in the meaning of "long lock of hair" and is translated as "Zopf"; the second base of the composite token, borrowed from German, adjoins the first with the deletion of the Ukrainian morphological suffix, resulting in the formation of the composite "Zopfland". The downside of this rendition is the complete loss of the term's connotative value. For the German-speaking reader, the lexeme "Zopf" does not carry derogative connotations, which is why the onym can be perceived by the target audience as "The Country of Locks", that is, a country where people sported a popular haircut. In my opinion, it would be sufficient to give a transcription of realia with an explanation of its connotative meaning and the history of the origin of the ethnophilism "Khokhol". However, here, I assume, the author was guided by considerations on the similarity of the morpheme sounding "khokh" in the German "hoch", and consequently, tried to avoid the perception of the composite in the meaning of "highlands".

Another example is the lexeme "pokrytky". The content of this social realia is revealed by A. Jensen in a broader context. Having previously described T. Shevchenko's attitude to women, the author then introduces the realia of "pokrytka", giving a calibrated translation in brackets "Bedeckte" and further, in the text, explains this phenomenon and the origin of the Ukrainian word. On the one hand, the author did his best to convey to the reader the significance of the social phenomenon expressed by this realia. On the other hand, however, A. Jensen's explanation seems too poeticized; one can not immediately understand that it is a woman who gave birth to an illegitimate child, and, consequently, all brutalities of reality – dishonesty, stigmatization on the part of society, public punishment –

remain beyond attainment. This example confirms the validity of referring realia to non-equivalent vocabulary. Explanations, interpretations, and annotations in academic texts provide opportunities to explain to a reader the complexity of connotations that realia convey.

Conclusions. Thus, several conclusions can be drawn based from the above analysis: the decisive factor motivating the attribution of certain objects, events and phenomena to national cultural realia is, in most cases, their narrow national specific nature and colouring. In an academic text such language units require special attention, since they give it documentary accuracy and details. Given the genre specificity of the academic text, the most productive ways of conveying realia in another language are the use of explication or descriptive translation in various combinations with transcription, transliteration, loan translation and hypernymic renaming.

I believe that since this was one of the first Western European studies on Ukrainian culture, the author could have limited himself to some few transcriptions of realia since such a large amount considerably alienates the text for the reader and makes the whole piece incomprehensible. However, on the other hand, we should not forget that A. Jensen's work belongs to serious academic study, not to popular science, and, therefore, is designed for a very limited target audience – literary critics, historians, and culturologists. Accordingly, the study's main goal is to provide its readers with most accurate and complete information. To achieve this goal, in my opinion, it would have been appropriate to provide the material presented with a certain element of visualization. For example, toponymic realia would have been perceived much easier if maps of the territories where the described events took place had been provided, thus releasing the author from the pressure to give explanations of the geographical context.

A. Jensen was one of the first Western European authors to write a large academic study on a Ukrainian author. Whilst his work has many realia incomprehensible to the German-speaking reader, its merit lies in the fact that, apart from introducing the Ukrainian national poet T. Shevchenko, it has disclosed a large stratum of Ukrainian culture to the European literary critical community.

REFERENCES

- Berkov, V. P. (2004) *Dvuyazychnaya leksikografiya*. Moskva: Astrel, 236.
- Biletska, O. O. (2015) Movni realiyi yak verbalne vyrazhennya spetsifichnykh rys natsionalnykh kultur. *Kultura I mystetstvo u suchasnomu sviti*, 16, 6-13.
- Vinogradov, V. S. (2001) *Vvedenie v perevodovedenie (obschie i leksicheskie voprosy)*. Moskva: Izdatelstvo instituta obshego srednego obrazovaniya RAO, 224.
- Vlahov, S., Florin, S. (1986) *Neperevodimoe v perevode*. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya, 416.
- Jensen, A. (1921) *Taras Schewtschenko. Zhyttya ukrayinskogo poeta*: lit. studiya. za dozvolom avt. z nim. per. Ivan Mandjuk. Peremyshl: Z drukarni Knollera I Syna, 106.
- Zorivchak, R. P. (n.y.) *Realii i pereklad (na materialy anglo-movnykh perekladiv ukrayinskoyi prozy)*, 216.
- Kabakchi, V. V. (2001) *Praktika angloyazychnoy mezhkulturnoy kommunykatsyy*. Sankt-Peterburg: Soyuz, 480.
- Nelyubin, L. L. (2007) *Lingvostilistika sovremennogo angliyskogo yazyka*. Moskva: Flinta, Nauka, 254.
- Nelyubin L.L. (2003) *Tolkovyy perevodovedcheskiy slovar*. Moskva: Flinta, Nauka, 320.
- Proshina, Z. G. (2008) *Teoriya perevoda*. Vladivostok: Dalnevost. un-ta, 276.
- Retsker, Ya. I. (2007) *Teoriya perevoda i perevodcheskaya praktika. Ocherki lingvisticheskoy teorii perevoda*. Moskva: R. Valent, 244.
- Ter-Minasova, S. G. (2000) *Yazyk i mezhkulturnaya kommunikatsyya* Moskva: Slovo, 624.
- Tomahin, G. D. (1982) *Amerika cherez amerikanizmy*. Moskva: Vysshaya shkola, 256.
- Tomahin, G. D. (1988) *Realii-amerikanizmy*. Moskva: Vysshaya shkola, 239.
- Troyanskaya, E. S. (1976) *K obshchey kontseptsyy ponimaniya funktsionalnykh stiley. Osobennosti stilya nauchnogo izlozheniya*. Moskva: Nauka, 36–79.
- Jensen, A. (1916) *Taras Schewtschenko. Ein ukrainisches Dichterleben*. Wien: Adolf Holzhausen, 182.

Роль іронії у романах Гео Шкурупія «Жанна батальйонерка» і Дмитра Бузька «Голяндія»

I. V. Tkalych

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Corresponding author. E-mail: Tkalych_i@ukr.net

Paper received 06.04.18; Accepted for publication 11.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-14>

Анотація. Стаття присвячена аналізу художньої специфіки іронії у творах українських письменників 20-х років ХХ ст. Г. Шкурупія і Д. Бузька. У комплексі модифікацій специфічної цілісності творів мистецтва іронія має полярні позиції, де рівновага внутрішнього Я хитається між романтичним самоствердженням суб'єкта і трагічним самозапереченням. Забарвлена трагічними тонами, іронія давала змогу українським письменникам художньо відтворити світ у його розмаїтті; позбавляла догматичної вузькості мислення, однобічності, фанатизму. Вітаїстична ж – утверджувала віру в життя, прагнення до позитивних змін, породжувала енергію духовного й інтелектуального поступу. Життєствердну іронію виявлено у текстах Д. Бузька, Поєднання обох типів дослідниця простежила у романах Г. Шкурупія.

Ключові слова: *модус художності, роман, трагічна іронія, вітаїстична іронія, абсурд, парадокс, полярність, модернізм.*

Постановка проблеми. У складному соціальному і духовному середовищі сміх був чи не єдиною життєствердною силою, яка допомагала безпечно й ефективно протидіяти несправедливості й антигуманності абсурдного світу початку ХХ ст. Відкрита боротьба з режимом у тоталітарному суспільстві несе загрозу знищення, тому задля збереження життя митці обирають більш гнучкий, ігровий спосіб непрямого спротиву. Експліцитне підтримання офіційного курсу з його імпліцитним висміюванням дозволяє виразити помисли і переконання, досягти моральної розкутості. Крім того, життєствердний сміх виконує й інші функції. Так, він дає індивіду сили боротися зі страхом, і таким чином захищає свідомість від божевілля в умовах абсурду і жорстокості зовнішнього світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ХХ ст. про іронію дискутували представники різних наукових орієнтацій (семіотики, структуралісти, постструктуралісти та ін.). На її універсальний характер звертали увагу К.-В.-Ф. Зольгер, Т. Манн, В. Хализев. Специфіка модерністичної іронії також увійшла в коло інтересів багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема їй присвячені цілі дослідження або їх розділи у науковому доробку Е. Белера, М. Бредбері, Р. Лейні, В. Пігулевського, К. Терлволла та ін. До визначення вітаїстичної іронії у літературі 20-х років ХХ ст. звертається Л. Кавун.

Метою нашої студії є з'ясування характерних особливостей іронії у творчості українських письменників 20-х років ХХ ст. Г. Шкурупія і Д. Бузька.

Виклад основного матеріалу. Н. Фрай, аналізуючи літературні модуси, зазначив, що основний принцип іронії полягає в тому, що будь-які незвичайні події, які відбуваються з героєм, не мають причинно-наслідкового зв'язку із особливостями його характеру. Те, що відбувається, це – жереб, і він не більше за інших заслуговує на таке покарання. На думку вченого, вина героя зумовлена тим, що „він частина враженого вадами суспільства, або хоча б тим, що в оточуючому світі така несправедливість є невід'ємною рисою існування” [6, 240]. Прикладом злої гри долі може бути образ Сергія Голуб'ятнікова з роману Гео Шкурупія «Жанна батальйонерка». Це ще один герой, що став жертвою парадоксів розвитку суспільства. Поручник репрезентує у творі романтичного мрійника, що безнадійно закоханий у професорську доньку

Жанну Барк і, щоб завоювати прихильність дівчини, прагне героїчних вчинків, натомість опиняється у запеклому вирі війни. Невзаємне кохання, жорстокість війни, підсвідомий жах перед ходом історії перетворюють закоханого романтика на безжального і підступного «стерв'ятника». Причиною звірячої агресії є крах ілюзій, доля жорстоко посміялась над героєм: його подвиг не оцінила ні дівчина ні країна «Голуб'ятників завжди п'яний. Порвалися всі зв'язки з тилом, і розчарування, як великі грядки капусти, оточило його. Гірким намулом осіли скривджені мрії. Жанна десь зникла. Лишилось незадоволення та роздратування» [7].

У хворій свідомості героя зароджуються вагання. Спочатку він служить на війні заради Жанни й під впливом уявлень про обов'язок перед державою, зрештою зневірюється і в одному й в іншому. «Голуб'ятників не спав цілу ніч. Він пиячив до самого ранку. Це було безрадісне, самотнє пияцтво. Зачинившись у своїй кімнаті, Голуб'ятников пив, бажаючи втопити у вині свої інтелігентські сумніви.

Кошмари душили його всю ніч. Безнадійне кохання до Жанни дратувало його, як обгризена кістка дратує голодного тигра. Лють і помста прокидалися в ньому від думки, що він безсилий зробити що-небудь, щоб наблизити Жанну до себе. Тоді він кидався з кутка в куток, бажаючи розстріляти не тільки Бойка, а всіх, весь фронт, російський і німецький.

Хвилинами реакції він жалкував, що поставив себе в такі стосунки з Бойком, він нарікав на себе, вважаючи все своє життя за безглузду помилку. Коли б він міг, можливо, він побудував би своє життя зовсім інакше. Може б він був краще у лавах тієї інтелігенції, що з неї походив Муславський і Бойко, і тоді б не було цих сумнівів і цих жахливих вчинків, що він їх робить задля своєї жорстокої і нетерпимої кляси, навіть не кляси, а касти» [7]. Голуб'ятников перебуває у ситуації сумнівів і повного безсилля, у ній він не захисник, а ворог і собі, і своїм солдатам, народові.

Востанне трагічно доля посміялась, підготувавши безглузду смерть чоловікові. Він помирає, застрелений у лісі своїми підлеглими солдатами, а не на полі бою, як герой. Злий час і суспільні умови розгорталися таким чином, що Голуб'ятников став зайвим, непотрібним, хоча сам не був лихою людиною у своїй суті, та й ідеї, які сповідував, теж були позитивними.

Іронічним у романі є також образ дівчини, що спонукала до «доблесних вчинків» поручника. Жанна потрапила в ті ж безвихідні сіті долі, що і Голуб'ятников. Ідеалістка-мрійниця з дитинства асоціювала себе зі «Славетною Орлеанкою» легендарною Жанною д'Аарк, відчувала в собі якусь винятковість і завжди мріяла здійснити величний подвиг, навіть «мусила врятувати Батьківщину» [7]. Ці ілюзії потрапили на вдячний ґрунт пропагандистських закликів влади взяти участь у шляхетній справі – війні. Автор глузливо описує, як «романтичні панночки» Жанна і її подруга Таня, обійнявшись, читали статтю про подвиги солдатів в журналі «Нива». На думку Н. Бернадської, письменник іронізує над тими чинниками, які формують душевні порухи дівчини, її розуміння суспільного життя: «це ура-патріотичні відозви уряду, численні поранені на вулицях, наївні нариси про непомітних, але відважних героїв на сторінках ілюстрованих журнальчиків. Автор іронізує і над Жанною і її подібними екзальтованими натурами, які не бачать, не відчують правди життя, а створюють свій ілюзорний світ завдяки численним рекламним фальшивкам про військову героїку» [1, 109]. Жанна, як і поручник, стала жертвою фальшивої мети, її романтичні візії також розбиваються об кошмар і цинізм реальної війни.

Інший іронічний образ у романі – це образ білого пухнастого kota підкреслює символізм імперського пафосу і наївність героїні. Голуб'ятников на вечірці дарує тварину дівчині, там же висловлює захоплення війною. Ідучи до «ударного жіночого батальйону смерті», Жанна взяла з собою й kota Агасфера, бо для неї він символізує благородні пристрасті поручника, а ще «вона десь читала, що солдати мають собак і інших тварин, і що це найкращі друзі героїв непереможної армії. Щоб у всьому бути подібною до цих героїв, вона взяла з собою kota. І як деякі люди, палючі люльку, вважають, що вони вже через це справжні моряки, так і Жанна, взявши з собою kota, вважала, що вона вже справжній вояка, підкурений порохом» [7]. Абсурдність ситуації: білий кіт серед бруду, крові, смерті, викликає сміх у солдатів, підкреслює іронію митця над наївністю дівчини.

Дорога на війну kota у складі батальйону показує поступове прозріння Жанни: у казармі дівчина, яка «була примхливим витвором інтелігентського оточення», переживає перші труднощі солдатського життя і муштри. Котові теж доводиться отримувати від батальйонерок «надто гострі для його шкури» пестоці. Це перші удари по мрійливому самообману героїні. Від потягу на фронт, що нагадував будинок розпусти, кіт намагався втекти і його ледве повернули дівчата. Чим ближче до лінії вогню, тим гнітючіше враження від оточуючих картин і тим тяжчим і недоладнішим видавався батальйонерці Агасфер. Відкритий бій приносить остаточне розчарування героїні і безглуздий, трагічний фінал котові, про який письменник повідомляє іронічно: «в одному місці бруствер і шанець був зруйнований набоєм, що вирив у самому шанці цілу яму. Можливо, що цим набоєм було вбито ще одну жертву імперіялістичної війни, kota Агасфера, що раніш нагадував худорлявого Росинанта лицаря Дон-Кіхота» [7].

Проте, образ Жанни не трагічний, а скоріш іронічно-вітаїстичний: дівчина, на відміну від Го-

луб'ятникова, змогла прозріти, прокинутись від навіяного видіння реальності, переродилась і тому, на думку Л.Кавун, «у художньому тексті героїня тлумачиться як животворне духовне начало буття, вічність, уособлює красу як чуттєвість. Відтак в авторському дискурсі вона виявляє себе однією із стихійних сил, що набула людського обличчя» [4, 286].

Висміювання прагне виявити і виправити не тільки особисті, а й суспільні недоліки. Тому найбільш природним засобом художньої виразності та проявлення авторської позиції в таких обставинах є життєствердна іронія. Так, авангардний роман Д. Бузька «Голяндія» офіційною критикою у часи видання був сприйнятий як трактування суспільних процесів соціалістичної дійсності, були нарікання тільки щодо «абсолютно незрозумілої» форми зображення [2, 14]. Насправді ж авторові вдалося досягти своєї мети, й авангардна ігрова манера замаскувала істинні судження. Пародійність «Голяндії» помітили лише через 30 років, й інтерпретували таємниці іронії письменника. Роман, на думку сучасних учених, передусім спрямований проти «спрощеного підходу тогочасної літератури, і зокрема роману, до осмислення дійсності, проти нав'язування роману схем відтворення життя» [5, 138]. Літературна тема звучить протягом всього твору, а головним героєм твору виступає оповідач-письменник. Оголення письменницького прийому, обговорення секретів авторської лабораторії, звернення до теоретичних проблем, літературні зауваження і коментарі мають всуціль іронічну тональність: «Погані тепер письменники пішли. Не вміють так писати, щоб Тамари могли їх читати...» [3, 322] Критика тогочасного мистецького процесу звучить приховано. Автор порушує проблеми залежності літератури від влади, свободи мистецької думки: «Гра в дамки непогана річ. Але коли грають годину, другу, третю й т. д. – це вже загрозове явище. Це вже нагадає мені скрутне становище деяких українських письменників, що ніяк не можуть помиритися з Радянською владою, диктатурою пролетаріату і т. ін., але ж мусять тримати марку революційних чи хоч попутницьких письменників» [3, 354]. Автор одягає на себе маску простакуватого оповідача, що веде розмову з примітивним читачем, а наївна, доброзичлива іронія забезпечує відповідну тональність. Таким чином Д. Бузько намагається висміяти не тільки владу, диктує масовізм і примітивізм у літературі, не тільки письменників, що силкуються пристосуватися до вимог часу, а й самого примітивного читача, що є смішним, якщо не прочитає істинних ідей читача, а сприймає буквально все сказане: «Ні, читачу! Це вже не з галузі релігійних уявлень. Хоч такі досить із ними спорідненої галузі. Це вже свідоме, культурне наслідування почуттів та думок прадавньої, дикої людини. Звичайно, це теж поезія. І теж поганого гатунку. Та що, читачу, зробиш? Як усі ті поезії з роману викинути, що ж од нього залишиться? Самий кістяк. А в тебе, читачу, шлунок ще надто зіпсований і зуби твої надто кволі, щоб кістяком годуватися» [3, 356].

За модерністичною іронією знаходиться лише маска, яка приховує біль розчарування через розбиті, обмануті надії. Вона має „суттєві збіги з німецькою (часів XVIII – XIX ст.) естетикою сміху, яка віддавала перевагу комічному, у центр ставила гру, а прийоми комічного базувала на обігруванні предметно-

матеріального світу в усіх його формах і виявленнях (людське буття тощо), в тому числі й „осягнення всього в загальному зв'язку” [4, 254]. Ігровий вітаїстичний тон став руслом художньої творчості, оскільки дозволяв у несерйозному, веселому вигляді повідомити про складні невіршувані проблеми часу. Іронічна гра веде рецепієнта за собою. Зовнішній стверджуючий смисл, включає в себе внутрішнє заперечення. Кожен з них передбачає реакцію читача, що повинен коритися ведучому авторському закону, для того щоб створити концептуальне ціле. Як відомо, ефект іронії виникає внаслідок постійного порушення читацького очікування. Автор в модернізмі пропонує читачеві певні норми і цінності, налаштовує його на сприйняття їх за істинні, після чого різко заперечує

код їхнього розуміння. Читач мусить іти вслід за авторською думкою (на відміну від постмодерного автора, який залишає читача перед вибором, який зі змістів обрати.)

Висновки. Отже, іронія 20-х років ХХ століття має специфічні ознаки відмінні від усього модернізму. Вибух таланту, мрії, про необмежену творчу свободу розбиваються об стіну реальності, диктованої режимом. Вітаїстичне світовідчуття, віра в життя накладається на трагічне розуміння ситуації, що відбувається навколо приводить до парадоксальності вияву художнього світу. Драматичне зіткнення настроїв життєлюбства і глибокого відчаю ховаються в художньому тексті за іронічною авторською грою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернадська Н. І. Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція: Монографія / Н. І. Бернадська. – К.: Академвидав, 2004. – 368 с.
2. Бузько „Голяндія”. Зауваження редакції до рецензій, що їх видруковано в „Чит.-Рец.” № 4 // Читач-рецензент. – 1930. – № 5. – С. 12-13.
3. Бузько Д. Чайка ; Голяндія : романи / Дмитрий Бузько. – Київ : Дніпро, 1991. – 392 с.
4. Кавун Л. “М'ятежні” романтики вітаїзму : проза ВАПЛІТЕ [Монографія] /Л.І. Кавун. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 328 с.
5. Сабодош Г. Тема мистецтва в романі «Голяндія» Д. Бузька // Галина Сабодош. – Науковий вісник Ужгородського

університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 2 (30). – 2013. – 138-142.

6. Фрай Н. Анатомія критики /Пер. С англ. А.С.Козлова и В.Т. Олейника /Н. Фрай // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX веков. Трактаты, статьи, эссе. – М.: Изд-во Моск-го ун-та, 1987. – С. 232–263.
7. Шкурупій Гео Жанна батальйонерка [Електронний ресурс] / Гео Шкурупій // Сучасність. – 1982. – № 1–2. – с. 38–81; № 3. – с. 8–48; № 4–5. – с. 11–35; № 6. – с. 11–31. – Режим доступу: <http://www.ukrcenter.com/> Література/ Гео-Шкурупій/56499-1/ Жанна-батальйонерка/.

REFERENCES

1. Bernadska N. I. Ukrainian novel: The theoretical problems and genre evolution: Monograph / N. I. Bernadska. – K.: Akademydav, 2004. – 368 s.
2. Buzko D. «Holiandia». The Notes from the editorial board to the reviews published in Chet.-Rev. No. 4// Chytachretsenzent. – 1930. – № 5. – S. 12-13.
3. Buzko D. The Chaika ; The Holiandia : novels / Dmytryi Buzko. – Kyiv : Dnipro, 1991. – 392 s.
4. Kavun L. «Rebellious» romantic of Vitaism: Prophetic VAPLITE [Monograph] /L.I. Kavun. – Cherkasy : Brama-Ukraina, 2006. – 328 s.
5. Sabadosh H. The theme of art in the novel «The Holiandia» D. Buzka // Halyna Sabadosh. – Naukovyi visnyk

Uzhhorodskoho universytetu. Seria: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii. № 2 (30). – 2013. – S. 138-142.

6. Fray N. Anatomy of criticism /Per. S anhl. A.S.Kozlova y V.T. Oleinyka /N. Fray // The foreign aesthetics and the theory of literature of the nineteenth and twentieth centuries. Treatises, articles, essays. – M. : Yzd-vo Mosk-ho un-ta, 1987. – S. 232–263.
7. Shkurupii H. Jeanne Battalionier [web resource] / Heo Shkurupiy // Suchasnist. – 1982. – № 1–2. – S. 38–81; № 3. – S. 8–48; № 4–5. – S. 11–35; № 6. – S. 11–31. – Access mode: <http://www.ukrcenter.com/> Litерatura/ Гео-Шкурупій/56499-1/ Жанна-батальйонерка/.

The role of the irony in the novels "Jeanne Battalionier" by Geo Shkurupiy and "Goliandia" by Dmitriy Buzko

I. V. Tkalych

Abstract. The article is devoted to the analysis of artistic specificity of irony in the Ukrainian literature of the 1920s of the twentieth century. In the author's view, the irony takes a prominent place in the system of moduses and involves significant variability: from tragic to romantic. These kinds of the irony have polar positions in the complex of modifications of the specific integrity of works of art, where the balance of the inner I fluctuates between the romantic self-affirmation of the subject and the tragic self-denial of it. Life-affirmation irony was revealed in the texts by D. Buzko, tragic irony was found in the novels by V. Pidmohylnyj, M. Mohylianskyj. The researcher traced the combination of both types in the novels by G. Shkurupij.

Keywords: art mode, novel, tragic irony, vitality irony, absurdity, paradox, polarity, modernism.

Роль иронии в романах Гео Шкурупия «Жанна батальйонерка» и Дмитрия Бузька «Голяндия»

И. В. Ткалич

Аннотация. Статья посвящена анализу художественной специфики иронии в произведениях украинских писателей 20-х годов. Г. Шкурупия и Д. Бузька. В комплексе модификаций специфической целостности произведений искусства ирония имеет полярные позиции, где равновесие внутреннего Я колеблется между романтическим самоутверждением субъекта и трагическим самоотрицанием. Окрашена трагическими тонами, ирония позволяла украинским писателям художественно воссоздать мир в его разнообразии; лишала догматической узости мышления, односторонности, фанатизма. Витаистическая же - утверждала веру в жизнь, стремление к позитивным изменениям, породила энергию духовного и интеллектуального развития. Жизнеутверждающую иронию обнаружено в тексте Д. Бузька, Сочетание обоих типов исследовательница проследила в романах Г. Шкурупия.

Ключевые слова: модус художественности, роман, трагическая ирония, витаистическая ирония, абсурд, парадокс, полярность, модернизм.

Функційно-семантичне навантаження часток у вираженні негативних емоцій у політичному дискурсі

М. О. Вінтонів, М. Н. Дорошенко

Київський університет імені Бориса Грінченка м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: mvintoniv@ukr.net, domarinen@ukr.net

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161V148-15>

Анотація. У статті висвітлено питання статусу службових частин мови в сучасній лінгвоукраїністиці, визначено основні підходи до типології часток та аналізу їхніх диференційних ознак. Основна увага приділена засобам реалізації оцінки повідомлюваного, розкрито функційно-семантичне навантаження часток у реалізації негативних емоцій в українському політичному дискурсі.

Ключові слова: частка, речення, висловлення, функція, дискурс.

Вступ. У сучасній лінгвоукраїністиці актуальним постають питання статусу службових частин мови, визначення їхніх концептуальних і диференційних ознак, що зумовлено прагненням поглибити типологію граматичних категорій на нових засадничих та методологічних принципах, унормувати граматичну термінологію.

Короткий огляд публікацій за темою. Часткам як окремому класу слів присвячено спеціальні праці таких дослідників, як В. В. Виноградов, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, Є. М. Галкіна-Федорук, П. О. Лекант, Т. М. Ніколаєва, О. О. Стародумова, О. Б. Шапіро, Н. Ю. Шведова, Г. Є. Щербань та інші. За походженням частки досить неоднорідні, оскільки вони сформовані на основі різних класів слів. Виділяють первинні, або непохідні, та вторинні, або похідні, частки. До первинних (непохідних) належать ті частки, які в сучасній українській мові не виявляють ні словотвірних зв'язків, ні формальних співвідношень зі словами інших класів. Їх порівняно небагато: *би, же, не, ні, ну, хай*: <...> *Я хотів би звернути особливу увагу на появу міграційних всіх процесів* („Свобода слова”. – ІСТV. – 02.11.2009. – 23:00); *Скрута легко списується на події буремного сходу. От тільки в тому ж місті, а саме – в Суходольську, можна наповнити бензобак за доступною ціною* (День. – 17.12.2014); *Це не разова акція* (Кореспондент. – 17.12.2014). Вторинними (непохідними) є частки, що мають структурно-семантичний зв'язок зі словами інших класів. За частини-номовною співвіднесеністю їх поділяють на відприслівникові, відсполучникові, відзайменникові та віддієслівні.

Питання встановлення меж класу часток нерозривно пов'язане з визначенням статусу неоднорічних утворень. Частки легко входять до комплексних поєднань один з одним або з одиницями інших частин мови. Формування комплексів відбувається за функційною ознакою. При цьому часто дискусійним постає питання морфологічного статусу елементів, утворених одиниць, а також питання про співвіднесення лексичного та граматичного значень всієї одиниці. Крім того, складно буває визначити лінійну протяжність подібних неоднорічних одиниць. З проблемою встановлення меж класу часток пов'язане також питання зарахування часток до слова чи до морфеми. Частки можуть брати участь у вираженні форм окремих морфологічних категорій, входячи до складу слова або приєднуючись до нього і будучи службовими одиницями мови, не володіють усіма ознаками службових слів і почасти зближуються з морфемами. О. О. Стародумова наголошує, що серед часток є, безсумнівно, такі, які макси-

мально наближені до морфем, оскільки виконують суто граматичну функцію, але при цьому зберігають фонетичну оформленість слова: *б, нехай, давай* [9, с.7]. Близькість до морфем виявлювана, зокрема, в можливості переходу деяких часток в афікси (наприклад, частка *не*).

Проблема встановлення меж класу часток є актуальною в сучасній лінгвістиці. Це зумовлено тим, що, поперше, частки як службові елементи функційно неоднорідні і часто співвіднесені з іншими генетично або функційно близькими одиницями: модальними словами, сполучниками, вигуками тощо. По-друге, частки здатні утворювати певні поєднання один з одним або одиницями інших частин мови, що призводить до труднощів в аналізі значень всього комплексу і його складників. По-третє, деякі частки надзвичайно близькі до морфем. Все це засвідчує, що необхідно продовжувати всебічно досліджувати ці службові одиниці.

Основними напрямками аналізу явищ переходу в системі частин мови, у тому числі й партикуляції, є міжкатегорійна транспозиція та омонімія.

Мета – комплексно проаналізувати функційне навантаження часток як виразників негативних емоцій в українському політичному дискурсі.

Матеріалом дослідження є українські публіцистичні тексти початку ХХІ століття. Для досягнення поставленої мети використано описовий метод із прийомом наскрізного виписування, метод зіставлення й систематизації – для відбору й інтерпретації фактичного матеріалу; структурний – для аналізу специфіки речень із частками; дистрибутивний – за допомогою якого виявлено приховану інформацію в тексті з урахуванням парадигматичних і синтагматичних процесів

Результати та їх обговорення.

Негативні емоції зазвичай породжуються відхиленням обставин від параметрів життєдіяльності конкретної людини як особистості. Відраза – почуття огиди, ворожнечі до кого-, чого-небудь [8, с. 626]. Як показує мовний матеріал, відраза менш частотна, ніж, наприклад, презирство й гнів, у висловленнях політичного дискурсу. Це можна пояснити різним ставленням мовця до об'єкта, який викликає емоцію. Об'єкт презирства та гніву, притягуючи до себе увагу мовця, „змушує” емоцію виплеснутися в мові з відповідною ілюкутивною силою. Відраза сама, як „стан психічного перенасичення”, на думку Є. П. Ільїна [5], не вимагає комунікативного впливу на об'єкт емоції, а навпаки, спричиняє відсторонення від факту дійсності, що став причиною емоції. У зв'язку з цим внесок відрази у формування ворожості менш значущий порівняно з гнівом і

презирством. Поширені випадки, де відраза експлікована в комплексі з гнівом і презирством, що квантитивно можна репрезентувати за шкалою: неприязнь – відраза – огида. Тривалість відрази, на наш погляд, відповідає тривалості безпосереднього контакту суб'єкта й об'єкта емоції. Проте зазвичай огида нетривала, тому що суб'єкт емоції намагається якнайшвидше відсторонитися від її причини. Репрезентантами негативних емоцій є частки: *теж (мені), (а) ще, ну (і), що (за), ось, ач (бач), там, як (же), ось (от) (ще), ще (чого), (і) ж*. До ядра емотивного семантичного поля негативних емоцій зараховуємо частки *теж (мені), (а / та) ще*, вживані в таких висловленнях: – *О! І ви готові небайдужим допомогти?! – звертається тим часом пані Мирослава до якогось випадково „зальотного” на захаращене подвір'я. – Теж мені свідомий киянин знайшовся! – Хвилику пізніше кидає вона з легким осудом в спину переляканому чолов'язі, що швиденько киває п'ятами на вихід у відповідь на пропозицію (<http://texty.org.ua>); **Теж мені герой!** В чому героїзм? В тому, що зрадив свою країну, підірвав її нацбезпеку? (Українська правда. – 22.06.2014); **Теж мені політик, голова аналітичного центру та ще й в президентні мітть!** Не знає елементарних речей – у світі фінансів чим більше про щось кричать – тим менш імовірно, що воно буде (Українська правда. – 30.05.2012); **Та ще як пахне!** Аромат в іграшці зберігається до півроку (Високий замок. – 31.12.2014).*

Значення частки *теж* у подібних прикладах визначуване іллокутивним статусом несхвального висловлення. Несхвалення повідомлюваного адресатом у подібних висловленнях являє собою захисну реакцію мовця при виникненні негативної емоції. Мовець не бажає говорити, думати про те, що йому огидно, тому, репрезентуючи невдоволення, намагається відсторонитися від цього, переключити увагу учасників комунікації на інший об'єкт. Бажання відсторонитися від причини негативної емоції – найважливіша сема в тлумаченні значення частки – *теж (мені)*. Саме ця сема дозволяє розташувати несхвальні висловлення з *теж (мені)* в центрі ядра негативних емоцій. Зазвичай подібні емоційні репліки звучать як докір.

У деяких висловленнях із часткою *теж* провідним емоційним значенням є не огида, а невдоволення – обурення, гнів, наприклад: **Теж знайшов час розказувати про свої проблеми** (<http://www.djerele.com>). Автор емоційної репліки висловлює своє обурення діями якоїсь особи, критикує адресата. Репліка являє собою ніби приховане спонукання: мовець, репрезентуючи своє невдоволення діями адресата, вимагає припинення цих дій.

Крім висловлень із часткою *теж (мені)*, в центрі ФСП негативних емоцій знаходяться пейоративні вживання з часткою *(а / та) ще*: **Дециця заявив, що Порошенко не зволікає з асоціацією, а ще й підганяє ЄС** (Слово і діло. – 29.05.2014); **Також неприємно вразив експертів магазин мережі „Ашан”, де не лише не надали професійну консультацію, а ще й нагрубилі** (Урядовий кур'єр. – 26.07.2014); **То ж, якщо за підсумками року керівнику нашого району за всі його „справи” буде присвоєно звання Героя України – не дивуйтеся, бо час такий – час лицемірства та блюзнірства. А ще й приписок. Зрозуміло, що такими вчинками керівництво нашого району та управління статистики порушили**

чимало статей карного та адміністративного кодексу (Сільське життя. – 26.07.2014). У подібних висловленнях частка *ще* вказує на невідповідність виявлюваної ознаки предмета тому, що повинно бути нормою. Це стає причиною негативного ставлення мовця до оцінюваного предмета, особи, дії чи явища. Емоційні значення наведених висловлень із частками *теж (мені)* і *ще* близькі між собою, що підтверджено можливістю їхнього вживання в межах однієї мовної ситуації: **Теж мені начальник! А ще каже, така ж історія чекає і інші ринки міста** (Українська правда. – 21.12.2009).

Мовець висловлює невдоволення діями співрозмовника, оскільки вони не відповідають, за уявленнями автора емоційної репліки, вимогам, які природно можна їм висувати. У зв'язку з цим, мовець не бажає надалі мати справи з об'єктом оцінки і вважає його не вартим уваги.

На ближній периферії семантичного поля негативних емоцій перебувають частки *ось / от, що (за), ну (і), ач / бач*. Ці частки, вживаючись у несхвальних емотивних висловленнях при оцінному предикаті, в першу чергу, репрезентують активну негативну емоцію, яка завжди вузькоскерована і мотивована. Негативна емоція презирства завжди певною мірою супроводжувана огидою, гнівом і як наслідок є породженням ворожості, агресії. Відраза ж, на наш погляд, як „вимушена”, „небажана” емоція, не обов'язково супроводжувана презирством або гнівом і сама по собі є соціально безпечною емоцією. У зв'язку з цим уважаємо, що багато часток здатні брати участь у репрезентації презирства, певною мірою висловлюючи й огиду.

Ось диявол! Ви могли почати з головного, без вступної нісенітничі?! (<http://ukrconsalting.ru>); **Ну й тварюка ж ти, Харат'ян (<http://elive.com.ua>); **Бач, голота на вигадки хитра!** (<http://level.kiev.ua>).**

Презирство домінує над огидою в несхвальних висловленнях в тому випадку, якщо об'єкт емоції є особа або група осіб. Коли ж пейоративна оцінка спрямована на певну якість особи, неживий предмет, явище, то роль відрази в комплексі негативних емоцій зростає: **Ну і життя пішло. Усі торгують, що завгодно продають, а як обраховують!** (<https://www.google.com.ua>); **Що за люди, тільки би вкрасти, там хлопці гинуть, а вони і на цьому наживаються** (Чернівці Таймс. – 27.07.2014).

Вочевидь, це можна пояснити тим, що, зневажаючи, людина вороже ставиться до об'єкта емоції і бажає йому зла, а це неприйнятно щодо неживого предмета. Відраза ж, як стан психічного перенасичення, може бути викликана як особою (її поведінкою), так і предметом. Відраза не викликає потреби якого-небудь впливу на об'єкт, що викликав емоцію, а лише репрезентує емоційний стан мовця, який той не може підпорядкувати своїй волі.

На периферії ФСП негативних емоцій, зокрема поля „відраза” перебувають частки *як (же), ось (ще), ще (чого), (і) ж*. Уважаємо, що в розглянутих вище вживаннях (з цими частками) мовець виражає комплекс негативних емоцій, супровідною серед яких є і відраза. Наприклад, частки *як (же), ось (ще), ще (чого)* можуть репрезентувати грубу, категоричну відмову мовця виконувати будь-яку дію:

1) *Ви думаєте, він [В. Б. Гройсман] підвищив мінімальну зарплату чи хоча б зупинив інфляцію? **Ще чого!***

Його милість полягає... у дозволі платити за комунальні послуги в розстрочку! (Главком. - 20.10.2016);

2) **Ось це!** І чого ж я так переймаюся своєю зовнішністю?! У світі є чимало справді важливих проблем (Радіо „Свобода”. – 11.10.2009).

У прикладі (1) мовець незадоволений діями прем'єр-міністра В. Б. Гройсмана в подоланні інфляції. Крім того, мовець відчуває гнів щодо автора обурливої вимоги брати кредит для погашення комунальних платежів.

У прикладі (2), на відміну від прикладу (1), емоції мовця мають інші причини і вектори. Тут невдоволення, гнів і огида мовця спрямовані на самого себе. Автор емоційної репліки роздратований тим, що до моменту мовлення поведився неправильно, що, втім, не викликало негативної реакції в оточуючих. Мовець не має наміру більше продовжувати себе так вести, що може спричинити осуд із боку третіх осіб. Однак із моменту мовлення мовець байдужий до думки оточуючих, йому неприємні особи, які оцінюють факти, події, явища, що не мають до них прямого відношення. Негативні емоції мовця мають два вектори: вони спрямовані на самого мовця і на третіх осіб.

На наш погляд, у подібних прикладах модальність гніву домінує над огидою, проте повністю не перекриває „стан психічного перенасичення”.

Частка *ж* / *же* в емотивних висловленнях, які репрезентують невдоволення, лиш акцентує те чи те слово (завичай пейоративний оцінний предикат), тим самим інтенсифікує негативне емоційне ставлення і надає висловленням експресивнішого характеру: *Ну і базика ж він!* (Українська правда. – 09.11.2013); *Ну й подурному ж ведуть інформаційну війну!* (<http://www.telekritika.ua>).

Брати участь у репрезентації відрази в мові здатні частки *теж* (*мені*), (*а*) *це*, *ну* (*і*), *що* (*за*), – *от* / *ось*, *ач* / *бач*, *там*, *як* (*же*), *ось* (*це*), – *це* (*чого*), (*і*) *ж*. Причому більшість із них у несхвальних висловленнях зазвичай експлікують одночасно кілька емоцій: презирство, гнів і огиду, які, взаємодіючи одне з одним, становлять основу ворожості.

Висновки. На наш погляд, значення емоційних часток невіддільне від лексичного наповнення висловлення, від комунікативного наміру мовця, від прагматичної ситуації загалом. Треба наголосити, що виконання перерахованих функцій тісно пов'язано із семантикою часток, а також зумовлено певними комунікативно-прагматичними характеристиками висловлення, тому **перспективи** подальшого дослідження вбачаємо в аналізі семантико-комунікативних функцій часток у тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / Под ред. Г. А. Золотовой. 4-е изд. – М., 2001. – 720 с.
2. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови [Текст] / І. Вихованець, К. Городенська. – К.: Пульсари, 2004. – 400 с.
3. Знаменская А.В. Частица «ну и» в современном русском языке [Текст]/А. В. Знаменская // Ученые записки Смоленского ГПИ. Вып. 24. – Смоленск, 1970. – С.243 – 257.
4. Изард К. Психология эмоций / К. Изард. – СПб.: Питер, 1999. – 464 с.
5. Ильин Е. П. Эмоции и чувства [Текст] / Е.П. Ильин. – М., СПб., Нижн. Новгород: Питер, 2002. – 750с.
6. Лаптева О. Д. Нерешенные вопросы теории актуального членения предложения [Текст] / О. Д. Лаптева // Вопросы языкознания. – 1972. – № 2. – С. 42–47.
7. Николаева Т. М. Функции частиц в высказывании (на материале славянских языков) [Текст] / Т. М. Николаева. – М.: Наука, 1985. – 186 с.
8. Словник української мови: в 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід, А. А. Бурячок, В. В. Винник та ін. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.
9. Стародумова Е. А. Акцентирующие частицы в русском языке [Текст] / Е.А.Стародумова. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1988. – 96 с.
10. Шведова Н.Ю. Русская грамматика/под ред. Н. Ю. Шведовой. – В 2 т.: Т. 1. – М.: АН СССР, 1980. – С. 96–122.

REFERENCES

1. Vynogradov V. V. Russkii yazyk (Grammaticheskoe ucheniie o slove) / Pod red. G. A. Zolotovoi. 4-e izd. – M., 2001. – 720 s.
2. Vyhovanecz I. Teoretychna morfologija ukrainkoi movy [Tekst] / I. Vyhovanecz, K. Gorodenska. – K.: Pulsary, 2004. – 400 s.
3. Znamenskaia A.V. Chasticza «nu i» v sovremennom russkom yazyke [Tekst] / A. V. Znamenskaia // Uchenyie zapiski Smolenskogo GPI. Vyp. 24. – Smolensk, 1970. – S.243 – 257.
4. Izard K. Psychologija emocii /K. Izard. – SPb.: Piter, 1999. – 464 s.
5. Ilin E. P. Emotsii i chuvstva [Tekst] / E.P. Ilin. – M., S-Pb., Nyzhn. Novhorod : Piter, 2002. – 750 s.
6. Lapteva O. D. Nereshennye voprosy teorii aktualnogo chleneniia predlozheniia [Tekst] / O. D. Lapteva // Voprosy yazykoznaniiia. – 1972. – № 2. – S. 42–47.
7. Nikolaieva T. M. Funkcii chasticz v vyskazyvanii (na materiale slavianskix yazykov) [Tekst] / T. M. Nikolaieva. – M.: Nauka, 1985. – 186 s.
8. Slovnyk ukrainkoi movy: v11 t./red. kol.: I.K.Bilodid, A.A.Burjachok, V.V.Vynnyk ta in.-K.: Nauk. dumka, 1970-1980.-T.1-11.
9. Starodumova E. A. Aktsentiruiushchye chastytsy v russkom yazyke [Tekst] / E.A.Starodumova. – Vladyvostok: Yzd-vo Dalnevostochnoho un-ta, 1988. – 96 s.
10. Shvedova N. Yu. Russkaia grammatika / pod red. N. Yu. Shvedovoi. – V 2 t.: T. 1. – M.: AN SSSR, 1980. – S. 96–122.

Functional and semantic load of particles in expression of negative emotions in political discourse

M. Vintoniv, M. Doroshenko

Abstract The article offers insight into the status of auxiliary parts of speech in contemporary Ukrainian linguistics. It also highlights key conceptions of the types of particles and provides analysis of their differentiated attributes. The article is focused on means of assessment of information, functional and semantic load of particles in expression of negative emotions in Ukrainian political discourse.

Keywords: *particle, sentence, speech, function, discourse.*

Функционально-семантическая нагрузка частиц в выражении негативной эмоции в политическом дискурсе

М. А. Винтонив, М. Н. Дорошенко.

Аннотация. В статье освещены вопросы статуса служебных частей речи в современной лингвистике, определены основные подходы к типологии частиц и анализа их дифференциальных признаков. Основное внимание уделено средствам реализации оценки сообщаемого, раскрыто функционально-семантическую нагрузку частиц в реализации негативных эмоций в украинском политическом дискурсе.

Ключевые слова: *частица, предложение, высказывание, функция, дискурс.*

Фразеологізми як мовне багатство (на матеріалі творів В. Нестайка)

Н. В. Вірич

Одеська державна академія технічного регулювання та якості, Одеса, Україна

Paper received 30.03.18; Accepted for publication 05.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-16>

Анотація. У статті досліджено особливості фразеологізмів у творчості В. Нестайка. Особливу увагу звернено на функціонування фразеологізмів у його прозі. Поглиблено та розширено уявлення про художню специфіку творів письменника. У розвідці з'ясовано, що твори В. Нестайка, у яких майстерно використано фразеологізми, пробуджують мотивацію до світо- і самопізнання, до творення добра і самовдосконалення, сприяють інтелектуальному і емоційному розвитку юної особистості-реципієнта.

Ключові слова: художній світ, фразеологізми, духовні цінності, особистість, самопізнання.

Прогрес сучасного життя зумовлює необхідність звернутись до проблем становлення особистості у її взаємозв'язках із буттям. З літературної, лінгвокультурної спадщини актуалізується багатовіковий досвід, який світоглядними позиціями і духовними імпульсами сприяє поступовому входженню людини в соціум. Досвід значною мірою репрезентовано через культурні коди, зокрема через мистецтво слова. Тож роль художнього слова у формуванні духовно спрямованої свідомості етнонаціонального організму важко переоцінити. Особливо у сьогоденні, коли мова постає дієвим духовним чинником, актуальність нашої розвідки стає очевидною.

Різномасштабні підходи до вивчення фразеологізмів репрезентовано в працях В. Русанівського, О. Материнської, В. Німчука, О. Селіванової та ін. (досліджено соматичний компонент фразеологічних одиниць); А. Івченко, А. Вежицької, В. Телії та ін. (розглянуто психологічно-емоційні стани у фразеологізмах); В. Папіш, Л. Авксентьєва, І. Гнатюка (висвітлено особливості фразеологічного аспекту в художній літературі). Однак проблема дослідження фразеологізмів потребує уваги наукової спільноти й донині, зокрема в художніх творах В. Нестайка.

Мета розвідки – дослідити особливості фразеологізмів у прозі В. Нестайка.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких питань:

- простежити функціонування фразеологізмів у творчості В. Нестайка;
- поглибити та розширити уявлення про художні особливості творчості В. Нестайка.

Якщо мова – «оселя буття», якщо «не ми володіємо мовою, а мова володіє нами <...> і, нарешті, якщо мова – «помешкання ... сутності людини» [1, с. 404-419], у чому переконує нас логіка міркувань і неспростовність аргументації одного з найбільших європейських філософів минулого століття М. Гайдеггера, то можна припустити наступне: актуалізація народної і художньої поетичності полягає насамперед у тому, що моделює образну картину світу, здатну формувати світоглядні орієнтири, якими особистість керуватиметься впродовж життя.

Наразі феномен слова і його дії на людину, а особливо у ранньому віці, коли душа і тіло знаходяться в природній гармонії і формуються як єдність, виявляється співзвучним соціокультурним потребам сьогодення. Оскільки мова – це простір нашого існування:

як мислимо, як говоримо, наскільки правдиві наші слова і думки – так і живемо.

Людина не є ідеальною, у будь-кого, навіть із стійкими морально-ціннісними орієнтирами, можна знайти недоліки. Кожна людина має потребу у спілкуванні, однак інколи спілкування переливається у пересуди. Досить багато тих, хто ласий до них, хоч жодному не до душі чути плітки про себе за спиною.

Варто зауважити: людина, що займається цією одіозною справою вже – злотворець. Пам'ятаймо: «Слово як криця, ранило гостріше меча», «Гірше болить від язика, як від ножа» [7, с. 247].

Здатність завдавати болю іншим характеризує пліткаря як безсердечного, бездушного. Це знаходить відображення й у фразеологізмах: «ужалить в серце», «серце кам'яне», «душа не болить», тим самим вказуючи на відсутність таких якостей людини, як любові до ближнього, до оточуючого світу, відповідальності за свої слова, дії.

Поширювач пліток, немов рознощик вірусу, збуджує в соціумі зло й у інших. При цьому іноді люди не усвідомлюють жахливості наслідків, якими бідами і проблемами це супроводжуватиметься. Розгнуданий язик стає на заваді у взаєминах між представниками соціуму, і, як наслідок, є перешкодою у розвитку власне соціуму (в широкому розумінні). Народна мудрість застерігає: «Млин меле – мука буде: язик меле – біда буде» [3, с.136].

Язык репрезентується не лише як «джерело небезпеки», а й як «джерело брехні»: «Язык кісток не має, тому брехню спітає» [7, с.248].

Брехня й поширювання пліток, обмовлення – це злотворче знаряддя, яке люди використовують усвідомлено для здійснення своїх мерзенних справ. А особа, схильна поширювати навіть без лихих намірів плітки, часто досягає тієї ж мети. Якщо ж людина обмовляє, то не досягне гармонії ні в родині, ні в соціумі (ні з довколишнім світом, ні сама з собою). Суголосну позицію прослідковуємо і у фразеологізмах, зокрема «Довгий язик – драбина, по якій лихо в дім заповзає» [7, с. 248].

Кожен повинен пам'ятати про загальнолюдські цінності. Вчені-філософи й соціологи визначають зпоміж них, що мають неперехідне значення для людини як духовної особистості, так звані «вічні цінності», до яких належать пізнавальні, моральні та естетичні, які в усі часи й періоди зберігають свою значущість. Найвищим їхнім проявом є Істина, Добро, Лю-

бов, Краса, оволодіння якими є запорукою справжнього щасливого (гармонійного) буття.

До того ж Людину в собі потрібно постійно й наполегливо вибудовувати, у цьому й оприявнюється духовна сила. Праця душі увінчує красу товарищескості, порядності.

Варто підкреслити, що є люди, які ніби на перший погляд лише невинно сприймають негативну (енергетично зіпсовану) інформацію, або ще гірше, не розпізнавши плітку, стають на бік винуватця конфлікту. Такі люди ні чим не кращі за пліткарів. Варто докласти зусиль «прикусити язика» і припинити пліткарство. Дорослі не повинні давати шанс вирувати пліткам у родині, адже діти схильні до наслідування. Підростаюче покоління варто зорієнтувати на добродушність, яка проявляється й у чуйному відгуку про іншу людину.

Як бачимо, язик має могутню силу впливу. І судження у фразеологізмах набувають філософського звучання: Язык як засіб керування життям.

У різні часи художники слова відкривали все нові й нові ідейно-естетичні цінності. Народнопоетичність – потужне джерело для художньої літератури, зокрема живить її образами, мотивами та ін. Тож фольклор як невід’ємна грань творчості визначних митців сприяє підсиленню оприявлення авторської есенції, збагаченню художнього арсеналу.

До когорти кращих письменників належить В. Нестайко, твори якого здатні повноцінно впливати на становлення юної особистості. Значний і вагомий творчий доробок був оцінений ще в ранній творчості письменника, його твори перекладено двадцятьма мовами.

Мовна галерея творів В. Нестайка багатогранна і барвиста, його твори уводять у світ пізнання, світ, у якому репрезентовано особистість, соціум, навколишнє середовище, їх взаємозв’язки.

Стиль автора напрочуд «комунікабельний». Найчастіше це розповідь від імені певної дійової особи, зазвичай, хлопчика, прийом, що створює ауру абсолютної довіри. Художня історія розгортається переважно у «персональному модусі головного героя» [6, с. 185].

У романі-трилогії про двох друзів «Тореадори з Васюківки» нараторами виступають Павлуша Завгородній (у двох перших повістях) та його товариш Ява Рень (в останній). Цікавим у цьому зв’язку видається нам наступний епізод: «Іван Васильович стрекоче, як з кулемета, – думки ледве встигають за його словами, а інколи якась думка й не дожене, і летить слово з уст Івана Васильовича таким собі легким метеликом без жодного змісту» [5, с. 355].

У пригодницькій повісті «Загадка старого клоуна» мову веде Степан Наливайко, котрий звертаючись до уявного реципієнта, охарактеризував себе так: «Я сказав вам, що в мене усміхнені очі? То правда. У мене весела вдача» [4, с. 4]. Однак життєві повороти сприяють переосмисленню буття. Всеволод Нестайко художньо моделює процес входження (в мікросоціум) в новий шкільний колектив, що постає для Степана кризовою ситуацією. А почався конфлікт у нестайківського героя через «язик».

Життєві кодекси у фразеологізмах репрезентують

не тільки моральну, а й гумористичну складову. Гумор, як найприкметніша риса національного характеру, притаманний і Степану, що передається з покоління в покоління. Пригадаймо, якими щирими словами головний герой подав портрет свого діда: «... був невисокий на зріст, непоказний, але такий гострий на язик, такий дотепник, перший на селі жартун...» [4, с. 8].

Втім жарт при знайомстві з новим колективом виявився невдалим і обернувся для Степана глузом. «– Диви! Язикатий який...», – з нерозумінням і непривільністю сприйняти Степана. Відтак одна невдала репліка породила глибоку тривогу в серці.

Спостережено давно і точно: язик – це орган, від якого можуть боліти всі інші органи людини.

Письменник виходить з того, що характер дитини тільки формується, і від нас, дорослих, залежить, яким він буде. У таких межових ситуаціях рятівним постає мудре народне застереження, зокрема, не раз чує Степаном з уст діда Грицька: «На пасіці не розмахують руками» [4, с. 16], або «Журбою поля не перейдеш, горя не здолаєш» [4, с. 16].

Паремійний фонд мови репрезентує норми культури (у тому числі мовної) поведінки.

У Нестайкових творах цілісний образ персонажа вимальовується поступово, через мозаїку рис і ознак, проявляючись й у діях, роздумах.

Так, Степан Наливайко, обміркувавши свою поведінку, усвідомив: «Якби я не вискакував зі своїми жартами, може б вони й прийняли б мене з першого дня у свій гурт. <...> І потроху-потроху завоював їхню симпатію та прихильність» [4, с. 16].

Підтримкою для Степана стала ще одна людина поважного віку – клоун Чак, який пропонує уявну мандрівку в різні часи. Так, у повісті «Загадка старого клоуна» автор навмисне створює «дорослі» життєві ситуації, в яких кожен із персонажів виявляє своє ество.

Спостерігаючи за подіями більш ніж столітньої давності та за людьми того часу, хлопчик раптом починає розуміти, що доросла людина, якщо вона совісна й чистосердечна, буває дуже подібна до дитини (паралель: Стороженко – Тереза, Стьопа – Гафійка Остапчук), а підла, нечесна дитина нічим не відрізняється від дорослого підлітотника (Слимаков старший та його син Орест – однокласник гімназиста Чака, про якого Стороженко сказав коротко: «Яке коріння, таке й насіння» [4, с. 45]).

Поряд з пізнанням людської нищості, душевного каліцтва й духовної убогості, підлості й жорстокості, хлопчику відкривається й краса співпереживання, самопожертви й взаємодопомоги, (Стороженко, Чак, сам Стьопа під час арешту Стороженка), велич майстерної праці простої людини, що межує з мистецтвом (майстер Йосип, піротехнік Смирнов), краса товарищескості, порядності й шляхетності (однокласники Чака, які мужньо витерпіли покарання, але не виказали товариша, що влучив чорнильницею в ненависних «Фея» і «Фею»; директор гімназії, який не побоявся висловити їм своє шанування за їх порядність...).

У творах В. Нестайко вправно керується й такими засобами розкриття характеру – мовлення, оціночною характеристикою інших персонажів, діалогами, само-

характеристикою. В окремих фрагментах творів зустрічаємося з низкою яскравих фразеологізмів, що характеризують дійових осіб. Ось, наприклад, «Яке їхало, таке й здибало» [4, с. 20]; «Ява міняв професії, як циган коні» [5, с. 189]. Або «Ви не думайте, я тата дуже люблю, але він у нас таки впертий, або, як він сам про себе каже, «абсолютно принциповий» чоловік. Як сказав, то хай каміння з неба падає, а буде так. Сказав – як зав'язав» [5, с. 68], так, суголосна оркестровка семантичних й функціональних характеристик фразеологізмів оприявнює більш рельєфніше героя. Нестайкові герої – це цікаві, з національною родзинкою повнокровні характери.

Фразеологізми, тонко вплетені письменником в художню тканину, репрезентують могутній код національної ментальності. Ось, наприклад: «Я нащадок запорожців. А козаки слів на вітер не кидали» [4, с. 132] – у такий спосіб прозаїк не дає забути власне духовне коріння і про істинні якості людини.

У своїх думках, поглядах К. Ушинський підкреслював: «За змістом прислів'я важливі для <...> навчання тим, що у них, як у дзеркалі, відбилися народне життя з усіма своїми мальовничими особливостями <...>. У них відбилися всі сторони життя народу» [8].

Фразеологія містить ключі до таємниць розумового універсуму певної культури, особливостей менталітету її носіїв, «вона конденсує в собі весь складний комплекс культури і психології даного народу, неповторний спосіб його образного мислення» [2, с. 76].

У фразеологічному фонді української мови ближньою периферією концепту *язик* – розум, душа, серце.

Образність і виразність художнього світу В. Нестайка подиву гідна, його твори зачаровують новачків. Проаналізована мовна палітра повістей свідчить про значний арсенал художніх засобів і прийомів, спрямованих на репрезентацію функціонально-семантичного поля творів:

– скорочення компонентного складу фразеологізму: «– Вибачте, – кажу я, зовсім спантелечений, – але я думав, що з вами друзі. – Індик думав, – суворо каже Ява і раптом накидає мені на голову якусь ряднину» [5, с. 258]. Подане усічення фразеологізму *індик теж думав, та в суп потрапив* підкреслює уривчастість усного мовлення;

– заміна компонентів фразеологізму для яскравості і колоритності: «– Я й сам же туди ще хлоп'ям колись тікав після того, як батько духу дав за розбиту макітру» [5, с. 172]. Акцентується увага на взаємозв'язку міжпоколінного духу, який містить і активізує заповіді, настанови;

– розширення компонентного складу фразеологізму: «Дорога контрибуціє! Яке в тебе велике і ніжне серце» [5, с. 15] – у загальновідомому фразеологізмі «велике серце» лексема *ніжний* ще більше підкреслює співчутливість.

Фразеологізми – невичерпне джерело сконденсованої мудрості, передачі національної культури. Українську національну специфіку у художній тканині В. Нестайка ілюструють сталі вирази, наприклад, «Червоні як маки, вилазимо ми з-під парти і один за одним чимчикуємо до дверей» [5, с. 181]; «Стояв стояв, червоний мов рак, а тоді як дав дрiza – тільки п'ятами залопотів» [5, с. 9]; «Бо то ми заварили усю

цю кашу, ми придумали той театр» [5, с. 185]. Або «І ми розуміємо: тепер уже все. Передали куті меду. Вчителі не люблять, щоб їх учили» [5, с. 24]. На підсвідомому рівні, у контексті художніх творів В. Нестайка фразеологізми підсилюють функцію впливу слова на виховання морально-етичних цінностей, на формування особистості певної культури.

Водночас тут помічаємо характерну художньому стилю Нестайка таку ментальну рису як гумор. Справді, особливо багато гумористичних рис набувають ситуації саме в трилогії «Тореадори з Васюківки». Гумор посилюється ще й тим, що ситуація висвітлюється одним із її учасників, чим забезпечується безпосередність, яскравість розповіді. Наприклад, пригадаймо епізод, в якому Ява звертається до цуценяти, яке він взяв із собою на урок: «Не тебе ж питали, а Павлушу. Чого вискочив як Пилип з конопель?» [5, с. 20].

Природа гумору така, що не терпить глянцевої правильності, особливо якщо цей гумор по-народному життєрадісний. Дуже тонко і воістину майстерно вплітає, водночас немов адаптувавши до сучасного реципієнта, народну мудрість: «Ніколи я не бачив діда таким. Завжди він бурчав, лаявся, навіть потиличниками частував, а тут... Ех, краще б він нам вуха нам'яв!» [5, с. 173]. Аналіз тексту творів Нестайка засвідчує, що герої не хулігани. В. Нестайко знайшов свою інтонацію, яка захоплює реципієнта процесом читання, майстерно роблячи його (читача) учасником літературного дійства.

Прозаїк вдало вводить у художній текст відомі вислови, тим самим нагромаджує потенціал їхніх змістів на власний, надаючи йому змістової багатогранності та глибини. Ось, наприклад, «У людини все має бути прекрасне: і обличчя, і одяг, і душа, і думки» [5, с. 324]. Такі посилання також служать для загострення інтересу юної особистості до процесу читання, для активізації інтелектуально-творчого потенціалу.

Варто підкреслити, що низку фразеологізмів підпорядковано відтворенню персонажів у моменти психологічних переживань: «Серце моє мліє і зупиняється...» [5, с. 184]; «Серце моє стискається» [4, с. 13]. Письменнику не обов'язково повністю описувати те чи інше явище, або характеристику людини. Достатньо фокусувати кілька, але суттєвих ознак, які влучно відтворюють внутрішній стан, зокрема страх, тривожність.

Смислове навантаження фразеологізмів особливо яскраво оприявнюється в епізоді про Книша. «Книшеві скарги, звичайно, голові шкоди не завдавали. Але в людей темних викликали до Книша повагу й навіть побоювання – раз чоловік пише, значить силу має. Колись, кажуть, Книша через ті листи навіть розумні люди боялися» [5, с. 83]. У мовній палітрі творів письменника репрезентовано неперевершені зразки дещо простакувато-наївної та водночас природно-мудрої дипломатії: «Якщо він може продати за копійки свою совість, торгуючи нею на базарі, то за хорошу ціну він і Батьківщини не пожаліє». <...> «І жаль, помімає, що товариський суд не може присудити виспати, помімає, добренько за такі діла <...> по западному полушарію!» <...> «... Той, хто дбає тільки про власну шкуру і свою кишеню, не вартий доб-

рого слова» [5, с. 178]. Такі життєві історії провокують читача до порівняння ситуацій та певних висновків, служать засобом емоційно-етичної оцінки зображуваних ситуацій та додаткової характеристики персонажів.

Тож фразеологізми, як «ранкові» перлини, для нас з раннього дитинства опромінують духовний потенціал, які активують жагу до будівництва краси власної душі. А фундамент такого будівництва передбачає, зокрема, відповідальність за свої (як словесні, так і фізичні) дії перед соціумом, прилучення до дружньої і плідної праці у мікро- та макроколективі, що матиме вектор на загальне добро, на інтелектуальну і духовну активність нації. Загальновідомо: «утвердження високого, істинного, прекрасного – це теж боротьба зі злом».

Отже, у прозі В. Нестайка простежується поліфункціональність фразеологізмів (функція репрезентації внутрішніх якостей людини, емоційно-експресивна функція, оцінна функція, функція створення гумору, функція увиразнення висловлюваного, функція порівняння, функція створення необхідного колориту), що зумовлено створенням того своєрідного, привабливого, комфортного для реципієнта художнього світу.

Твори В. Нестайка, у яких майстерно використано фразеологізми, пробуджують мотивацію до світо- і самопізнання, до творення добра і самовдосконалення, сприяють інтелектуальному і емоційному розвитку юної особистості-реципієнта, збагачуючи її внутрішній світ.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Класики філософії мови від Платона до Ноама Хомського [пер. з нім. А. Богачова, І. Іващенко, К. Ткаченка]. – Київ: Курс, 2008. – 536 с.
- [2] Баран Я.А. Фразеологія в системі мови/ Я.А. Баран. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. – 176 с.
- [3] Народ скаже – як зав'яже: українські народні прислів'я, приказки, загадки / [Упоряд. Н. С. Шумада]. – К.: Веселка, 1973. – 232 с.
- [4] Нестайко В. З. Загадка старого клоуна: повість / В. З. Нестайко. – К.: Країна Мрій, 2010. – 272 с.
- [5] Нестайко В. З. Тореадори з Васюківки: трилогія про пригоди двох друзів / В. З. Нестайко. – 9-те вид. – К.: «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2008. – 544 с.
- [6] Папуша О. М. Способи регулювання наративної інформації в дитячій літературі: фокалізація // *Studia methodologica*. – 2005. – Вип. 16. – С. 182–197.
- [7] Прислів'я та приказки. Людина. Родинне життя. Риси характеру / [Упоряд. М. М. Пазяк]. – К.: Наукова думка, 1990. – 528 с.

REFERENCES

- [1] It movi classics from Plato to Noam Chomsky [per. s nem. A. Bogachova, And. Ivashchenko, K. Tkachenka]. - Kyiv: Course, 2008. - 536 p.
- [2] Baran J. A. Phraseology in the system movi/ J. A. Beran. - Ivano-Frankivsk: Lileya-NV, 1997. - 176 p
- [3] People say the Yak head ordeal: Ukrainian folk privs I, prikasky, riddles / [Sorted. N. S. Sumida]. - K.: Veselka, 1973. - 232 p.
- [4] Nestayko., V. Z. Riddle of the old clown : a novel. – K. : Dreamland, 2010. – 272 p.
- [5] Nestayko V. Z., Toreadori s Vasuki : be useful trilogy about two friends / Z. V. nestayko. - 9 views. - Q: A-BA-BA-GA-LA-MA-GA, 2008. - 544 p.
- [6] Papusha O. M. Can reguluvannya narrative formats in children's world literature : focusasia // *Studia methodologica*. - 2005. – VIP. 16. – S. 182-197.
- [7] I prishlu that prikasky. Man. Birthplace of life. Risi character / [Focus. M. M. Pathak]. - K.: Naukova Dumka, 1990. - 528 p.

Phraseological units as a linguistic wealth (based on the material of V. Nestayko's works)

N. V. Virich

Abstract. The article studies peculiarities of the phraseological units in the works by V. Nestayko. Special attention is paid to the functioning of phraseological units in his prose. Deepened and expanded the idea of the artistic specificity of the writer's works. In the article it is found out that V. Nestayko's works in which phraseology is skillfully used awaken motivation to world - and self-knowledge, to creation of good, self-improvement, promote intellectual and emotional development of the young personality-the recipient.

Keywords: художественный мир, фразеологизмы, духовные ценности, личность, самопознание.

Фразеологизмы как языковое богатство (на материале произведений В. Нестайко)

Н. В. Вирич

Аннотация. В статье исследованы особенности фразеологизмов в творчестве В. Нестайко. Особое внимание обращено на функционирование фразеологизмов в его прозе. Углублено и расширено представление о художественной специфике произведений писателя. В статье выяснено, что произведения В. Нестайко, в которых мастерски использованы фразеологизмы, пробуждают мотивацию к миру - и самопознанию, к созиданию добра, самосовершенствованию, способствуют интеллектуальному и эмоциональному развитию юной личности-реципиента.

Ключевые слова: the artistic world, phraseological units, spiritual values, personality, self-knowledge.

Концептуальні засади аналізу дискурсу

Н. С. Жмаєва, К. Є. Гохман

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса
Corresponding author. E-mail: zhmaeva@gmail.com

Paper received 05.04.18; Accepted for publication 10.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-17>

Анотація. У статті наведений аналіз сучасних підходів до вивчення дискурсу. Констатовано, що головними об'єктами сучасної лінгвістики постають автентичні спонтанні дискурси, які розглядаються як цілісні системи вербально-невербальної комунікації. У якості основних методів аналізу дискурсу постають інтроспекція, спостереження, експеримент та методи корпусної лінгвістики. Проаналізовано принципи виділення структури та одиниць дискурсу.

Ключові слова: аналіз дискурсу, система мови, система мовлення, структура дискурсу, одиниця дискурсу, методи аналізу дискурсу.

В останні десятиліття аналіз дискурсу по праву може бути віднесений до числа найпопулярніших методів дослідження в суспільних і гуманітарних науках, що підтверджують численні дослідження у даній області. У той же час, не зважаючи на різноманіття публікацій, які стосуються як теорії дискурсу, так і принципів дискурс-аналізу, складно знайти результати конкретних емпіричних досліджень з детальним описом методики проведення та визначити найбільш ефективний (якщо такий існує) підхід до вивчення мовленнєвої взаємодії [1], що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою праці є аналіз сучасних теоретичних і практичних досліджень в області лінгвістичного аналізу дискурсу з метою формування концептуальних основ його дослідження.

У лінгвістичній науці можна виділити два погляди на природу мови: мова як абстрактні об'єкти і правила, і мова як дія. Перший підхід, який П. Лінелл називає знаковживаним, превалує впродовж всієї історії лінгвістики [2]. Як зазначає А. О. Кібрик, багато культур були фактично створені навколо тих чи інших сакральних письмових текстів, що забезпечило письмовій формі мови високий престиж і створило зазвичай неекспліковане, проте популярне переконання, що письмова мова є єдиною формою мови, яка заслуговує на увагу дослідників, у той час як усна мова – всього лише «зіпсована» версія правильної мови [3].

Пріоритет писемної мови у мовознавстві ХХ століття закріпив «Курс загальної лінгвістики» Ф. де Сосюра, зфокусувавши увагу дослідників на системі мови, за якою, на відміну від мовлення, визнавалася системність організації. Сосюрівський розподіл мовленнєвої діяльності на мову і мовлення трансформується у подальшому у граматиці Н. Хомського в дихотомію «мовна компетенція / мовне вживання». У розумінні Н. Хомського компетенція – це знання мови, представлене у вигляді системи правил, які дозволяють породжувати і розуміти нескінченну кількість правильних синтаксичних структур, наявних в певній мові, і відкидати неправильні. Вживання – це процес використання знання мови, тобто компетенції в реальній мовленнєвій діяльності. І Сосюр, і Хомський наполягають на тому, що лінгвістам слід займатися мовою / компетенцією, а вивчення мовлення / вживання пропонують віднести до сфери вивчення інших наук. Подібний підхід визначив розвиток лінгвістики протягом більшої частини

ХХ століття, залишивши за межами вивчення області природного мовного вживання.

Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується такими рисами, як експансіонізм, антропоцентризм, функціоналізм та експланаторність. У зв'язку з цим лінгвістика набуває нової динаміки розвитку, загальний вектор якої спрямований в бік розширення меж лінгвістичних досліджень і зміщення акцентів у мові на людський чинник. Активні процеси інтеграції, що відбуваються в сучасній науці, ведуть до об'єднання природних і гуманітарних знань, до створення не тільки нових наукових напрямів, а й цілих галузей наукового знання. Мова при цьому вивчається в аспекті людської діяльності, традиційні об'єкти лінгвістичного дослідження розглядаються з точки зору їхньої значущості для людини, у зв'язку з чим деякі дослідники говорять про зародження антропологічної лінгвістики як інтегральної науки, що вивчає «людину у мові» у всіх її проявах [4, с. 8].

Дані тенденції в розвитку лінгвістики і суміжних з нею наук привели до необхідності перегляду багатьох мовних явищ з урахуванням комплексного підходу до виявлення їхньої сутності. Такий підхід дозволяє повному поглянути і на проблеми мовленнєвого спілкування (вербальної комунікації), які традиційно займають одне з центральних місць в сфері загальнолінгвістичних досліджень.

Фокус досліджень зміщується з вивчення мови як системи на розгляд процесу комунікативної взаємодії, а як наслідок — з аналізу тексту на аналіз дискурсу, оскільки аналіз тексту не охоплює всю складність і багатогранність природної інтеракції. Об'єктами вивчення сучасної лінгвістики стають автентичні дискурси, під якими розуміють системи вербально-невербальної комунікації в цілому, мовленнєву або комунікативну діяльність. Використання дискурсу як одиниці операційного аналізу постає актуальним і перспективним в сучасних лінгвістичних дослідженнях і обумовлено функціональним аспектом вивчення мови, а саме проблемами вживання мови людиною в процесах діяльності і спілкування.

Безперечну складність представляє відсутність одностайності в трактуванні дискурсу. Причина цього, ймовірно, полягає у складності самого характеру дискурсу як динамічного соціокультурного явища, підданого впливу соціальних, культурно-історичних, ідеологічних, психологічних та інших чинників. У розширеному розумінні під дискурсом розуміють систему вербально-невербальної комунікації в цілому

Слід зазначити, що перехід від поняття мовлення до поняття дискурсу пов'язаний з прагненням ввести в класичне протиставлення мови і мовлення, що належить Ф. де Соссюру, деякий третій член — щось і «більш мовленнєве», ніж саме мовлення, і одночасно те, що більшою мірою піддається вивченню традиційними лінгвістичними методами, більш формальне і тим самим «більш мовне». З одного боку, під дискурсом розуміється мовлення, вписане в комунікативну ситуацію. Унаслідок цього категорія дискурсу постає як феномен з більш чітко вираженим соціальним змістом у порівнянні з мовленнєвою діяльністю індивіда. З іншого боку, як відзначають дослідники, реальна практика сучасного дискурсивного аналізу пов'язана з аналізом закономірностей руху інформації в межах комунікативної ситуації, яка здійснюється, перш за все, через обмін репліками; тим самим реально описується деяка структура діалогової взаємодії, що цілком відповідає структуралістському підходу [5, с. 91]. При цьому, однак, підкреслюється динамічний характер дискурсу на відміну від статичної структури тексту.

У структурно-семіотичній концепції дискурс інтерпретується як семіотичний процес, що реалізується у різних видах дискурсивних практик, специфічний спосіб або специфічні правила організації мовленнєвої діяльності (у усній або письмовій формі). Ж.-К. Коке називає дискурс «зчепленням структур значення, що мають власні правила комбінації і трансформації» [цит. за 5, с. 91].

Структурність у підході до вивчення дискурсу знаходимо і у А. О. Кібрика, який, розуміючи дискурс як єдність двох сутностей — процес мовної комунікації і її результат — текст, пропонує вивчати дискурс і як процес, що розгортається у часі, і як структурний об'єкт [3].

Варто зазначити, що системний підхід до аналізу мовленнєвої діяльності (що передбачає наявність певної структури) бере свої витoki у працях французького лінгвіста Гюстава Гійома. Так само, як і Соссюр, Гійом розрізняє мовленнєву діяльність, мову і мовлення. Проте у рівняння Соссюра «мовна діяльність = мова + мовлення» Гійом вносить істотне доповнення — чинник часу, який принципово змінює уявлення про те, що є мовленнєва діяльність. Мовленнєва діяльність, за Гійомом, є не просто ціле, а послідовність та паралельність мови і мовлення: мови, яка присутня у мовця постійно у стані потенції, і мовлення, яке присутнє у мовця час від часу у стані дійсності [6, с. 37].

Перехід від мови до мовлення, за Гійомом, є перехід від віртуального говоріння, що є нерозривно пов'язане з психічним механізмом мови, до дійсного, фактичного і фізичного говоріння; умовно одному потенційному мовленню протиставляється велике розмаїття дійсного мовлення, яке змінюється в залежності від мовця, а у одного мовця — в залежності від мовленнєвих обставин [6, с. 37]. Для позначення цього розмаїття дійсного мовлення (реального мовленнєвого процесу — механізмів його розгортання і результату) Г. Гійом використовує термін «дискурс».

Системний підхід до аналізу мовленнєвої діяльності Г. Гійома трактує мовленнєву діяльність як макросистему (як ціле), у якій її складові, мова і мовлення, постають мікросистемами, а сам принцип системної

організації полягає у тому, що всі мікросистеми влаштовані за єдиними принципами макросистеми так, що вся система (у даному випадку система мовленнєвої діяльності) відповідає принципу цілого.

Грунтуючись на ідеях Г. Гійома, О. А. Турбіна пропонує когнітивно-семіотичний підхід до вивчення дискурсу [7]. Когнітивно-семіотичний підхід передбачає опору на той факт, що процеси мовлення та мислення безпосередньо (інтегративно) пов'язані з фундаментальними явищами і процесами в системі мови. Це означає, що система мови підпорядкована загальним принципам мовного семіозису, що охоплює всю систему концептуалізації (категоризації, віртуалізації) і мовленнєвого розгортання (актуалізації, вербалізації), бо «мовленнєва діяльність людини має два напрямки реалізації — в якості мови і мовлення. Вона реалізується як мова, коли процес становлення спрямований у бік потенції, і одночасно розривається зв'язок з умовами конкретного моменту, і реалізується як мовлення, коли, прямуючи у бік актуалізації, постає не усталеною і пов'язаною, а підпорядкованою умовам моменту реалізації» [6, с. 129].

Системний підхід до аналізу мовленнєвої діяльності Г. Гійома дозволяє диференціювати поняття «мовлення» і «дискурс». Система мовлення у широкому значенні може бути прирівняна до терміну «дискурс», вузьке значення терміну «мовлення» відповідає поняттю «говоріння», «вербалізація», «лінгвістична маніфестація», тобто мовлення — це вербальний спосіб комунікації (усний і письмовий), дискурс — система мовлення [7, с. 47]. Таким чином, система мовлення (дискурс) є основним об'єктом дискурсології і як підсистема, поряд з системою мови, входить в єдину систему мовленнєвої діяльності.

У даний час дискурс є предметом дослідження дискурсивного аналізу [8]. Дискурсивний аналіз є лінгвістичним поглядом на проблеми соціальної взаємодії між людьми, яка реалізується в тому числі і вербально. Дискурсивний аналіз є не просто доповненням до традиційної лінгвістики, а змушує повністю перебудувати інтереси і пріоритети цієї науки. Як вважає російський лінгвіст А. О. Кібрик, подальший розвиток усіх розділів лінгвістики, в тому числі таких, як фонетика, граматики, лексикологія тощо буде протікати з опорою на знання про дискурсивні, комунікативні процеси. У свою чергу, подальший прогрес в дискурсивному аналізі пов'язаний з міждисциплінарною взаємодією лінгвістики з сусідніми гуманітарними науками.

Щодо принципів дискурс-аналізу слід зазначити, що незважаючи на те, що їх парадигма в даний час перебуває в стадії формування, можна виділити два основних: системний підхід, який передбачає розгляд дискурсу як підсистеми в системі мовленнєвої діяльності внаслідок єдиної природи з системою мови і врахування людського чинника, бо дискурс (процес і результат) — це продукт різновиду людської діяльності, розгортання якого забезпечують певні когнітивні механізми, релевантні для конкретної мовленнєвої ситуації, зумовлені власне лінгвальними та позалінгвальними обставинами [7, с. 48].

Найбільше протиставлення між типами дискурсу — це протиставлення за модусом, або каналом передачі інформації. Вихідним, базовим модусом визна-

ється усний, заснований на звуковій взаємодії між мовцем і адресатом. Слід зазначити, що дане твердження стикається в реальності з певними складнощами, оскільки сучасна лінгвістика, яка імпліцитно орієнтується на дані письмової мови, застосовує їх по відношенню до мови взагалі. Проте, лінгвісти підкреслюють, що загальні уявлення про природу мови не можуть бути складені без урахування матеріалів природного усного дискурсу. Підкреслюється, що побудову лінгвістичної теорії слід починати з дослідження вихідної системи – системи усної мови, а письмову мову розглядати як адаптацію цієї вихідної, фундаментальної системи до іншого, вторинного каналу передачі інформації. Такий підхід показує, що багато традиційних уявлень про мову значно спотворені і вимагають перегляду на тлі знань про усне використання мови [9].

У структурі дискурсу розрізняють два основних рівня дискурсивної структури – глобальна і локальна. Глобальна структура – це структура найбільших складових дискурсу. У письмовому дискурсі глобальна структура експліцитно виражена у вигляді абзаців і більших компонентів. Локальна структура – це структура, що складається з мінімальних одиниць, які відносяться до власне дискурсивних. Локальна структура письмового дискурсу частково передається пунктуацією.

Що стосується усного дискурсу, його аналіз передбачає його фіксацію в графічній формі, що дозволяє відобразити всі релевантні характеристики усного сигналу – фонетичні (в тому числі просодичні), граматичні, лексичні. Транскрибування усного дискурсу демонструє його структурованість на локальному рівні. Усний дискурс породжується не плавним потоком, а певними квантами, кроками, порціями, пульсаціями, поштовхами. Сегментація усного дискурсу є однією з центральних проблем організації усного дискурсу. З теоретичної точки зору, важливо зрозуміти, якими саме кроками мовець просуває дискурс вперед, чому їхній обсяг саме такий, які ознаки кордонів між цими кроками. З практичної точки зору, необхідні критерії, що дозволяють з достатньою об'єктивністю передати структуру усного дискурсу, графічно відобразивши його сегментацію в транскрипції.

А. О. Кібрик і В. І. Подлеская у якості елементарних дискурсивних одиниць дискурсу розглядають кванти. Термін «елементарна дискурсивна одиниця», на думку вчених, найбільш точно відображає функціональну природу даних одиниць, а також дозволяє єдиним чином говорити про усний і письменний дискурси [9].

Типові елементарні дискурсивні одиниці демонструють значну координацію між різними аспектами процесу породження дискурсу. З фізіологічної точки зору, елементарна дискурсивна одиниця вимовляється на одному видиху. З когнітивної точки зору елементарні дискурсивні одиниці вербалізують один фокус свідомості, тобто сукупність інформації, яку селективна людська свідомість може одночасно утримувати в активному стані. Семантичний обсяг дискурсивної одиниці – це опис однієї події або стану. З семантико-синтаксичної точки зору, така канонічна дискурсивна одиниця являє собою одну предикацію (клаузу). Елементарні просодичні одиниці організовані як один

мовний контур за рухом тону (частота), наявності основного акцентного центру (інтенсивність), темпу (прискорення – уповільнення) і гучності (загасання наприкінці) [9].

Подібне бачення процесу виділення одиниць дискурсу знаходимо у О. А. Турбіної у рамках когнітивно-семіотичного підходу до вивчення дискурсу. До дискурс-компонентів (одиниць дискурсу) фонетичного рівня дослідниця відносить просодичні, інтонаційні та інші звукові одиниці мовлення – фонотопи (такі розмітки дискурсу, як наголос, паузи, підвищення / пониження тону тощо), фонохрони (такі характеристики дискурсу, як загальний темп і тривалість, прискорення / уповільнення протягом усього мовлення і / або на окремих його ділянках) і ідіофони дискурсу (особливості вимови, акцент тощо). Дискурс-компоненти лексико-семантичного рівня представлені словами / словосполученнями, що несуть особливо значущу в даному дискурсі смислове навантаження, в тому числі метафоричного характеру, і всі види семантичних транспозицій. На морфологічному рівні дискурс-компоненти представлені морфологічними трансформаціями в межах парадигматичного ряду і за його межами, морфосемантичними транспозиціями, трансформаціями частин мови. Одиниці синтаксичного рівня формують фразо- або клаузометричні параметри дискурсу. До них відносяться всі види синтаксичного розгортання / згортання – «синтаксичного пакування» змісту: дислокації, парцеляції, еліпсис і інші способи трансляції синтаксичної експліцитності і імпліцитності. Сукупність перерахованих різномірних дискурс-компонентів і їх взаємодію в рамках конкретного дискурсу О. А. Турбіна пропонує розглядати як його текстометричні параметри [7]. Класифікація одиниць дискурсу О. А. Турбіної, на наш погляд, поступається принципам виділення елементарних дискурсивних одиниць, тому що, розглядаючи дискурс системно, не враховує когнітивні процеси породження дискурсу, а лише фіксує інвентар засобів його реалізації в семіотичному аспекті.

Що стосується методів збору мовних фактів при аналізі дискурсу, традиційно виділяють три: інтроспекція, спостереження і експеримент. Вважається, що максимально чисті з точки зору природності мовні дані можуть бути отримані тільки при аналізі спонтанного дискурсу, тобто шляхом спостереження.

У даний час затребуваними в дискурс-аналізі стають методи корпусної лінгвістики, зокрема, все більш популярним з середини 90-х років постає емпіричний підхід з опорою на дані корпусів. Корпус являє собою великий, максимально репрезентативний, уніфікований, структурований, розмічений, філологічно компетентний масив мовних даних, призначений для вирішення конкретних лінгвістичних завдань. Лінгвісти відзначають такі важливі риси лінгвістичних корпусів, як репрезентативність текстів, можливість використання корпусу в якості моделі мови, включення інформації про ситуацію утворення тексту, мовця і аудиторії, наявність металінгвістичної інформації [10].

Корпусні дослідження плідно поєднуються з когнітивними, тому що обидва напрямки спираються на лінгвістичні докази і шукають їх у текстах / дискурсах різного характеру і обсягу, але, у першу чергу, в авте-

нтичному дискурсі; вивчають мову в дії і на підставі цих даних складають картину компетенції носіїв мови (bottom-up approach – та званий підхід «знизу-вгору»); займаються пошуками еталона (узусу) і відхилень від нього.

Розрізняють дослідження, засновані на корпусі (corpus-based) і рухомі корпусом (corpus-driven). Принципова відмінність між цими двома підходами відбивається в самій їхній назві: перший ґрунтується на корпусних даних (тобто перевіряє валідність гіпотези, вносить поправки в теорію, верифікує інтуїтивні висновки, при цьому до уваги беруться синтаксичні моделі та інтуїція дослідника).

Рухомий корпусом лінгвіст (corpus-driven) діє виключно емпірично і виробляє свою гіпотезу за даними корпусу. Таким чином, до проведення корпусних спостережень не формулюються ніякі гіпотези, вони, скоріше, впливають з корпусних спостережень [11].

На перший погляд, може здатися, що поєднати ідеологію аналізу дискурсу і прийоми і методи корпусної лінгвістики неможливо. Проте також відомо і те, що у аналізі дискурсу і корпусної лінгвістики є загальний об'єкт дослідження – вживання, тобто узус (на відміну від орієнтації на системні властивості мови, властиві «рівневій» лінгвістиці). Ще одним важливим чинником на користь об'єднання зусиль є те, що корпусний аналіз дозволяє побачити факти, які виявляються недоступними під час «інтуїтивного» підходу до відбору та аналізу текстів. Застосування корпусних методів відбору і аналізу лінгвістичного матеріалу дозволяє вивчати питання смислової і структурно цілісності дискурсу [11].

Лінгвістичні дослідження великих форматів з використанням корпусу побудовані інтегративно, поєднуючи в собі комплексне широкомасштабне вивчення всіх мовних рівнів: граматики стає невіддільною від семантики, прагматики (як умов відхилень від типізованої конструкції) і від дискурсивного аналізу, в надрах якого і можливо розглядати зміни, які зароджуються в мові. Невідривно пов'язані з даними аспектами і фонологічний аспект комунікації, і соціальне середовище спілкування. У той же час корпусні дослідження є «обсерваційними» – вони принципово базуються лише на тих фактах, які досить часто спостерігаються в природному дискурсі. Передбачається,

що більш повна когнітивна модель процесу породження мовлення повинна спиратися також і на експериментальні дані, які дозволяють з'ясувати не тільки те, що буває, але і те, чого бути не може, що вимагає цілеспрямованої перевірки в умовах експерименту [9].

В останні році вивчення дискурсу розширюється за рахунок інтеграції невербальних засобів комунікації. Вважається, що жестовий рівень репрезентацій, пов'язаний з семантичним і дискурсивним рівнями, відіграє не менш важливу роль в поясненні процесів реальної комунікації, ніж рівень вербальної взаємодії.

Сучасна дискурсологія вкрай обмежена щодо даних про жести, які супроводжують мовлення комунікантів. У першу чергу дана лакуна пояснюється тим, що більшість досліджень проводиться за методикою референційної комунікації, в основу якої покладено відсутність візуального контакту [12, с. 471]

Проте, можна відзначити розвиток нового лінгвістичного напрямку – мультимодальної лінгвістики, завданням якої є побудова когнітивної моделі дискурсу, здатної пояснити реальне різноманіття природної комунікації. Мультимодальна лінгвістика розглядає вербальну форму усного дискурсу поряд з просодичними і жестовими явищами, що входять до складу усної комунікації, які знаходяться у відносинах часткової координації [13].

Відзначимо, що дослідження усного дискурсу в даному напрямку представляються надзвичайно актуальними, однак, пов'язані з певними складнощами в ході природної комунікації, тому що вимагають повної відеофіксації оратора або комунікантів в процесі спілкування, що не завжди є можливим.

Підсумовуючи, зазначимо, що сучасна лінгвістика розглядає автентичні дискурси, які постають головними об'єктами її вивчення як цілісні системи вербально-невербальної комунікації, які є соціально та когнітивно зумовленими. У якості основних методів аналізу дискурсу постають інтроспекція, спостереження, експеримент, із залученням методів корпусної лінгвістики.

Результати наведеного аналізу можуть слугувати теоретичною базою під час досліджень різних типів автентичного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Олешков М. Ю Основы функциональной лингвистики: дискурсивный аспект / М. Ю. Олешков –Нижний Тагил: Нижнетагильская государственная социально-педагогическая академия, 2006. – 146 с.
2. Линелл П. Письменноязыковая предвзятость лингвистики как научной отрасли [Текст] / П. Линелл // *Studia linguistica cognitiva* / отв. ред. А. В. Кравченко. – Иркутск: Изд-во БГУ-ЭП, 2009. – Вып. II. Наука о языке в изменяющейся парадигме знания. – С. 153 – 191.
3. Кибрик А. А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов / А. А. Кибрик // *Вопросы языкознания*, 2009. – № 2. – С. 3 – 21.
4. Сергеева Ю. М. Интраперсональная коммуникация. Психологический и лингвистический аспекты : Монография / Ю. М. Сергеева. – Москва : МПГУ, 2017. – 196 с.
5. Фельдман В. Е. Дискурс и дискурсивность / В. Е. Фельдман // *Вестн. Новг. гос. ун-та. Сер.: Гуманит. науки*. 2003. – № 25. – с. 89 – 94.
6. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Г. Гийом. – М.: Изд. группа «Прогресс»: «Культура», 1992. – 224 с.
7. Турбина О. А. Лингвистическая дискурсология и единицы дискурс-анализа: дискурс-компонент / О. А. Турбина // *Вестник ЮУрГУ. Серия «Лингвистика»*. – 2017. – Т. 14, № 2. – С. 44 – 49.
8. Кибрик А. А. Анализ дискурса в когнитивной перспективе: диссертация в виде научного доклада, составленная на основе опубликованных работ, представленная к защите на соискание ученой степени доктора филологических наук / А. А. Кибрик. – М., 2003. – 90 с.
9. Кибрик А. А. Проблема сегментации устного дискурса и когнитивная система говорящего / А. А. Кибрик., В. И. Подлесская // *Когнитивные исследования* (сб. научн. трудов). – М.: Издательство «Институт психологии РАН», 2006. – Вып. 1. – С. 138 – 158.

10. Корпусная лингвистика: учебник для студентов гуманитарных вузов / В. П. Захаров, С. Ю. Богданова – Иркутск: ИГЛУ, 2011. – 161 с
11. Борискина О. О. Корпусное исследование языка: мода или необходимость? / О. О. Борискина // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2015. – № 3. С. 24 – 27
12. Федорова О. В. Экспериментальный анализ дискурса / О. В. Федорова ; Московский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, Каф. теоретической и прикладной лингвистики. – Москва : Языки славянской культуры (ЯСК), 2014. – 510 с.
13. Кибрик А. А. Структура устного дискурса: взгляд со стороны мультимодальной лингвистики / А. А. Кибрик, Ю. В. Николаева, О. В. Федорова // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии. 2015. – № 14 (21). – С. 469 – 480.

REFERENCES

1. Oleshkov M. Yu. Osnovy funktsional'noi lingvistiki: diskursivnyi aspekt [The basics of functional stylistics] / M. Yu. Oleshkov –Nizhnii Tagil: Nizhnetagil'skaya gosudarstvennaya sotsial'no-pedagogicheskaya akademiya, 2006. – 146 s.
2. Linell P. Pis'mennoyazykovaya predvzyatost' lingvistiki kak nauchnoi otrasli [The Written Language Bias in Linguistics] / P. Linell // Studia linguistica cognitive / otv. red. A. V. Kravchenko. – Irkutsk: Izd-vo BГУ-EP, 2009. – Vyp. II. Nauka o yazyke i izmenyayushcheysya paradigme znaniya. – S. 153 – 191.
3. Kibrik A. A. Modus, zhanr i drugie parametry klassifikatsii diskursov [Modus, genre and other parameters of discourse analysis] / A. A. Kibrik // Voprosy yazykoznaniiya, 2009. – № 2. – S. 3 – 21.
4. Sergeeva Yu. M. Intrapersonal'naya kommunikatsiya. Psikhologicheskii i lingvisticheskii aspekty [Interpersonal communication: psychological and linguistic aspects] : Monografiya / Yu. M. Sergeeva. – Moskva : MPGU, 2017. – 196 s.
5. Fel'dman V. E. Diskurs i diskursivnost' [Discourse and discursivity] / V. E. Fel'dman // Vestn. Novg. gos. un-ta. Ser.: Gumanit. nauki. 2003. – № 25. – s. 89 – 94.
6. Giiom G. Printsipy teoreticheskoi lingvistiki [Principles of Theoretical Linguistics] / G. Giiom. – M.: Izd. gruppy «Progress»: «Kul'tura», 1992. – 224 s.
7. Turbina O. A. Linguistic Discoursology and Units of Discourse Analysis: Discourse Component. Bulletin of the South Ural State University. Ser. Linguistics. 2017, vol. 14, no. 2, pp. 44–49. (in Russ.).
8. Kibrik A. A. Analiz diskursa v kognitivnoi perspektive: disertatsiya v vide nauchnogo doklada, sostavlenaya na osnove opublikovannykh rabot, predstavlenaya k zashchite na soiskanie uchenoi stepeni doktora filologicheskikh nauk [Discourse analysis in cognitive perspective] / A. A. Kibrik. – M., 2003. – 90 s.
9. Kibrik A. A. Problema segmentatsii ustnogo diskursa i kognitivnaya sistema govoryashchego [The issue of oral discourse segmentation and speaker's cognitive system] / A. A. Kibrik., V. I. Podlesskaya // Kognitivnye issledovaniya (sb. nauchn.trudov). – M.: Izdatel'stvo «Institut psikhologii RAN», 2006. – Vyp. 1. – S. 138 – 158.
10. Korpusnaya lingvistika: uchebnik dlya studentov gumanitarnykh vuzov [Corpus linguistics] / V. P. Zakharov, S. Yu. Bogdanova – Irkutsk: IGLU, 2011. – 161 s
11. Boriskina O. O. Korpusnoe issledovanie yazyka: moda ili neobkhodimost'? [Corpus-driven study of a language in modern linguistics] / O. O. Boriskina // Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Lingvistika i mezhkul'turnaya kommunikatsiya. 2015. – № 3. S. 24 – 27
12. Fedorova O. V. Eksperimental'nyi analiz diskursa [Experimental discourse analysis] / O. V. Fedorova ; Moskovskii gos. un-t im. M. V. Lomonosova, Kaf. teoreticheskoi i prikladnoi lingvistiki. – Moskva : Yazyki slavyanskoi kul'tury (YaSK), 2014. – 510 s.
13. Kibrik A. A. Struktura ustnogo diskursa: vzglyad so storony mul'timodal'noi lingvistiki [Oral discourse structure: multimodal approach] / A. A. Kibrik, Yu. V. Nikolaeva, O. V. Fedorova // Komp'yuternaya lingvistika i intellektual'nye tekhnologii. 2015. – № 14 (21). – S. 469 – 480.

Discourse Analysis (conceptual framework)

N. S. Zhmayeva, K. Ye. Gokhman

Abstract. The article deals with modern approaches to discourse analysis. Authentic spontaneous discourses are proved to be the main objects of the modern linguistics. Discourse is treated as a holistic system of verbal and non-verbal communication. Observation, experiment and methods of corpus linguistics serve as the main methods of discourse analysis. The principles of defining discourse structure and discourse unit are analyzed.

Keywords: *discourse analysis, language system, speech system, discourse structure, discourse unit, discourse analysis methods.*

Концептуальные основы анализа дискурса

Н. С. Жмаева, К. Е. Гохман

Аннотация. В статье приведен анализ современных подходов к изучению дискурса. Установлено, что главными объектами современной лингвистики являются аутентичные спонтанные дискурсы, которые рассматриваются как целостные системы вербально-невербальной коммуникации. Основными методами анализа дискурса являются наблюдение, эксперимент и методы корпусной лингвистики. Проанализированы принципы выделения структуры и единиц дискурса.

Ключевые слова: *анализ дискурса, система языка, система речи, структура дискурса, единица дискурса, методы анализа дискурса.*

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu